

48
21

Half Yearly - Nov. 2018-Apr. 2019
Issue X Vol. III, Feb. 2019

UGC Approved
Sr. No. 64310

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

Current Global Reviewer

UGC Approved International Research
Refereed Multidisciplinary Journal

Editor in Chief
Mr. Arun B. Godam

ISSUE X Volume III (Half Yearly) Nov. 2018 To Apr. 2019

Published on Feb. 2019

Editorial Office Address :

Khadgaon Road, Kapil Nagar, Latur,
Dist. Latur 413512 (M.S.) India

Contact- 8149668999

Email-

hitechresearch11@gmail.com

Publisher

Shaurya Publication

Kapil Nagar, Latur

Contact- 8149668999

Rs. 400/-

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Chitta Ranjan Panda

P.G. Deptt. Of Odia
Shailabala Women's Autonomous
College, Cuttack - (Orissa)

Dr. U.T. Gaikwad

Dept. of Geography,
Smt. S. D. M. College
Latur, Dist. Latur (M.S.)

Maimanat Jahan Ara

Head, Dept of Political Science,
Sir Sayyed College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Dr M.U. Yusuf

Dept of Commerce,
Sir Sayyed College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Dr. Hanumant Mane

R. Guide & Head,
Dept. of Marathi,
Shivchatrapati College,
Kalam, Dist. Osmanabad (M.S.)

B.J. Hirve

Dept. of botany
Vasant Mahavidyalaya,
Kaij, Dist. Beed. (M.S.)

Dr. Pravin Diddeshwar Shete

Dept. of Zoology, Maharashtra
Udaygiri Mahavidyalaya, Udgir,
Dist. Latur

Dr U.V. Panchal

H.O.D, Dept of Commerce,
Deogiri College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Pro. S.B. Karande

Dept. of Economics,
Shri Bhausaheb Vartak College,
Borivali (W), Dist. Mumbai.

Dr. Sachin Kadam

Dept. of Hindi
Nagarpalika Art D.J. Malpani Comm. &
B.N. Sarda Sci. College, Sangmner,
Dist. Ahmadnagar (M.S.)

www.rjournals.co.in

Copyright © Shaurya Publication, Latur | www.rjournals.co.in | Email-hitechresearch11@gmail.com 1

14

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Half Yearly - Nov. 2018-Apr. 2019
Issue X Vol. III, Feb. 2019

UGC Approved
Sr. No. 64310

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Index

Sr. No.	Article Title	Author	Page No.
1	Innovative Teaching Methods And Their Significance	Dr. Balid Ujwala Shimon	1
2	Language Barrier: an Impact of Cultural Difference reflected in <i>The Italians</i> by F. G. Paci	Jayashri M. Lohar	5
3	Comparative Politics	Mrs Maimanat Jahan Ara	10
4	Demonetization and Electronic Payment System	Prof . Durdana Siddiqui	16
5	Digital payment system: Financial Literacy	Memon Sohel Mohd Yusuf	23
6	Impact of Digital Payment System and Social Life	Siddharth Nisargandha	29
7	Women Empowerment	Dr Padmapani Bhagwan Sawai	37
8	Issues In Rural Community Development Shambhu Dutt	Sharad Suryakant Pawar	42
9	<i>In Vitro</i> Antagonistic Activity of <i>Trichoderma</i> species against <i>Macrophomina phaseolina</i> (Tassi) Goid	Dr. Aithal Sadanand V.	45
10	महाराणा प्रताप : एक मातृभक्त स्वाभिमानी योद्धा	देशमुख गंगाधर बालाजीराव	50
11	भाषांतर-अनुवाद प्रक्रियेचे स्वरूप	प्रा.डॉ. संतोष चंपती हंकारे	54
12	छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक योगदान	डॉ. श्रीहरी दासु चव्हाण	58
13	मराठी विज्ञान साहित्य प्रवाह	प्रा. डॉ. भदाडे भारत भगवानराव	61
14	मराठा मेवा संघाची पंचसूत्रांमधील राजसत्ताचे महत्त्व	प्रा. मय्यद आर. आर.	64
15	बुद्धतत्त्वज्ञानाची मुख्य आधारतत्त्वे व नैतिक शिकवण	डॉ. बालाजी मा. गव्हाळे	68
16	महाराष्ट्रातील संत गाडगेबाबा ग्रामस्वच्छता अभियान : एक प्रशासकीय अभ्यास	प्रा. डॉ. श्यामसुंदर बाधमारे	74

Half Yearly - Nov. 2018 - Apr. 2019
Issue X Vol III, Feb. 2019

UGC Approved
Sr. No. 64310

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

CURRENT GLOBAL REVIEWER

मराठा सेवा संघाची पंचसूत्रांमधील राजसत्ताचे महत्त्व

प्रा. सख्यद आर. आर.

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराडोण, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

----- (14) -----

प्रस्तावना :

मराठा समाजाचा सर्वांगीण विकास करण्यासाठी मराठा सेवा संघाने मराठा समाजाची उन्नती करण्यासाठी त्यांच्या जीवनामध्ये उत्साह आणि ऊर्जा कायमस्वरूपी निर्माण करण्यासाठी प्रत्येक व्यक्तीला प्रेरणादायक काहीतरी तत्व असावीत, काहीतरी सूत्र असावीत या विचारांतून मराठा सेवा संघ व मराठा समाजाम प्रोत्साहित आणि उत्साहित करणाऱ्या विचारांना परिणामकारक माणून पुरुषोत्तम खेडेकर साहेबोनी मराठा -कुणबी समाजाच्या विकासासाठी पंचसूत्री स्वीकारली आहेत तीच पंचसूत्री मराठा सेवा संघाची पंचसूत्री म्हणून ओळखली जातात.

संशोधनाची उद्दीष्ट :

- प्रस्तुत लघुशोध निबंधासाठी काही उद्दिष्ट निश्चित करण्यात आली आहेत.
- मराठा सेवा संघातील पंचसूत्री सत्तांचा अभ्यास करणे.
- मराठा सेवा संघातील राजसत्ता पंचसूत्राचा अभ्यास करणे.
- मराठा सेवा संघातील राजसत्ता पंचसूत्रीच्या महत्त्वाचे अध्ययन करणे.

संशोधनाची गृहितके :

- मराठा सेवा संघातील पंचसूत्री हे मराठा समाजाच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका घजावत आहे.
- मराठा सेवा संघ हा महाराष्ट्रात विकसित होत आहे.

मराठा सेवा संघातील पंचसूत्री मध्ये अर्थसत्ता, शिक्षणसत्ता, धर्मसत्ता, राजसत्ता व प्रसारमाध्यमांची सत्ता यांचा समावेश होतो. यातील एक महत्त्वपूर्ण सूत्र म्हणजे राजसत्ता होय त्याचे विवेचन करण्यात आलेले आहे.

पंचसूत्र राजसत्ता :

विश्वत राजसत्ता या सत्तेस सर्वात अधिक महत्त्व असल्याचे दिसून येते. राजसत्ता ज्या व्यक्ती किंवा गटाकडे असेल त्यांचे कोणतेही कार्य थांबत नसल्याचे दिसून येते. आजच्या राजकारणी व राज्यसंस्थांचा इतिहास पाहता अनेक राजकारणी नेत्यांचे नातेवाईक प्रत्येक वेळेस सत्तेत असल्याचे दिसून येते. त्यामुळे त्यांचा सर्वांगीण विकास गर्तीने होण्यास मदत होते. राजसत्ता ही प्रत्येक व्यक्ती व गटाच्या विकासाचे एक सर्वोत्तम साधन मानले जाते. यामुळे लोकमान्य टिळकांनी स्वराज्याची मागणी केली. आपल्या स्वराज्यामध्ये राज्यकर्ते आणि लोक हे एकाच देशाचे, प्रांताचे, धर्माचे अथवा वंशाचे राहतील, लोकांनी निवडून दिलेले आणि लोकांनाच जबाबदार असणारे राज्य. स्वतःच्या देशात, प्रांतातील शासनामध्ये सहभागी होणे हा लोकांचा अधिकार आहे. यास टिळकांनी पार्टीबा दिला. मानवी जीवनातील अराजकतेला संपुष्टात आणण्यासाठी राज्यसंस्थेची निर्मिती करण्यात आली. राज्यसंस्था जंगलाच्या कायद्याला प्रतिबंध करते. तसेच राज्यसंस्था नागरिकांसाठी कायद्याचे व कायदेशीर हक्कांचे पर्यावरण निर्माण करते. राज्यसंस्था ही तत्त्वतः मनुष्याच्या नागरी स्वातंत्र्याची आणि

49.	घटस्फोट : एक सामाजिक समस्या डॉ. वंदना बनकर	172
50.	भारतातील शेतकरी आत्महत्यांचे आर्थिक विश्लेषण प्रा. पी. एस. मिसाळ, डॉ. डी. बी. खरात	176
51.	भारतीय समाजातील विवाह संस्थेचे बदलते स्वरूप प्रा. डॉ. साईनाथ राधेशाम बनसोडे	180
52.	भारतीय संविधान आणि महिला सबलीकरण प्रा. सय्यद आर. आर.	182
53.	आर्थिक विकास व औद्योगिक धोरण डॉ. सुभाष प्रभू राठोड	184
54.	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्याची गांभीर्यता... प्रा. डॉ. शिवाजी भ. यादव	187
55.	मराठवाड्यातील आजारी उद्योग : एक-अर्थशास्त्रीय अध्ययन डॉ. मोहन भुजंगा वन्ने	190
56.	शेतकरी आत्महत्यांची कारणे व उपाय : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास प्रा. डॉ. मुंडे रामकिशन हरिदास	192
57.	धर्मनिरपेक्ष विचारसरणी काळाची गरज प्रा. पोटभरे एस. डी.	196
58.	बदलत्या सामाजिक संस्था : एक आढान डॉ. बानायत जी. एच.	198
59.	महात्मा गांधींच्या विचारातील ग्रामीण विकास : एक विश्लेषण डॉ. संतोष भिवसन काकडे	202
60.	भारतातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांची सद्यस्थिती कारणे व उपाय डॉ. महादेवी वैजनाथ फड, कावळे एस. टी.	205
61.	विकासात्मक ग्रामीण योजना प्रा. प्रतिभा विष्णु आघाडे	208
62.	महाराष्ट्रातील साखर उद्योग प्रा. यादव जे. बी.	211
63.	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांची कारणमिमांसा व त्यावरील उपाययोजना प्रा. एन. एस. गेडाम	215
64.	प्राचिन महाराष्ट्रातील कलाविष्कार - लेणी प्रा. डॉ. जायभाये भगवान नाना	215

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

भारतीय संविधान आणि महिला सबलीकरण

प्रा. सय्यद आर. आर.

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना:-

भारतीय संस्कृती ही पुरुषप्रधान संस्कृती असल्यामुळे भारतीय समाजामध्ये स्त्रीयांना दुय्यम स्थान दिले जात होते. मात्र २१ व्या शतकात स्त्री परीवर्तनाचे वारे वाहू लागले. स्त्रीयांना पुरुषांबरोबरीचे स्थान देण्यात येत आहे. महिलांना सुरक्षेच्या दृष्टीने अनेक कायदे करण्यात आलेले आहेत. महिलांच्या हक्कासाठी घटनेमध्ये सुध्दा सुधारणा करण्यात आलेल्या आहेत. महिलांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध व्हाव्यात यासाठी महिलांना नोकऱ्यांमध्ये तसेच राजकारणामध्ये सुध्दा आरक्षण देण्यात आलेले आहे. या दृष्टीने महाराष्ट्र सरकारने ८ मार्च या जागतिक महिला दिनाचे औचित्य साधून स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये महिलांचे आरक्षण ५० टक्के पर्यंत वाढवण्याच्या निर्णय ९ मार्च २०११ या दिवशी घेऊन महिलांना पुरुषांबरोबरीचे स्थान देण्यात आलेले आहे. त्यामुळे महिलांमध्ये सकारात्मक राजकीय, शैक्षणिक, आर्थिक स्तरावर निर्णय प्रक्रीयेत सहभाग वाढतांना दिसून येत आहे. स्त्रियांमध्ये स्वत्वाची जाणीव निर्माण झाल्याचे दिसून येत आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे:-

- १) महिला सबलीकरणाचा अर्थ अभ्यासणे.
- २) भारतीय संविधानात महिला सबलीकरणासाठी केलेल्या तरतुदींचा अभ्यास करणे.
- ३) ७३ व्या घटनादुरुस्तीचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहितकृत्ये:-

- १) भारतीय संविधानाने महिलांच्या शैक्षणिक, आर्थिक, सामाजिक व राजकीय सबलीकरणासाठी महिलांना विशेष सवलती देण्यात येत आहेत.
- २) ७३ व्या घटनादुरुस्तीमुळे महिलांचे सबलीकरण होत आहे.

संशोधन पध्दती:-

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधनाच्या प्राथमिक आणि द्वितीयक या दोन पध्दतीपैकी द्वितीयक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. यामध्ये संशोधनाशी संबंधित ग्रंथ, पुस्तके, मासिके, साप्ताहिके, पाक्षिके, तसेच वर्तमानपत्रातील माहिती आणि संशोधनाशी संबंधित इंटरनेटवरील माहितीचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

महिला सबलीकरण अर्थ:-

महिलासबलीकरण ही संकल्पना पूर्णपणे नवीन नाही सर्व समाजामध्ये विविध पातळीवर हा इतिहास उपलब्ध आहे. नवीन आहे ती त्याची पुनरावृत्ती जी नव्या स्वरूपात प्रदर्शित होत आहे. स्त्री आपल्या आयुष्याबद्दल, मुल्यांबद्दल आणि कुटुंबाबद्दल

निर्णय स्वतः घेऊ शकेल, एवढेच नाही तर, सामाजिक आर्थिक निर्णयप्रक्रीयेत सहभागी होईल. तसेच जिथे स्त्रियांच्या अधिकाराचा व्यक्तिशः संबंध येतो कुटुंब व समाजाप्रतीची कार्ये व जबाबदारी निश्चित होते. घरावरील हक्क आणि मुलांच्या पालकत्वाचा अधिकार प्राप्त होतो अशी परिस्थिती म्हणजे सबलीकरण होय.

महिला सबलीकरण म्हणजे स्त्रीयांना स्वावलंबी बनवणे असा साधारण अर्थ काढता येईल. 'ऑफीस ऑफ दी युनायटेड नेशन्स हाय कमिशनर फॉर द ह्युमन राईट्स' यांच्या मते महिला सबलीकरण म्हणजे "स्त्रीयांना शक्ती, क्षमता आणि कौशल्य वृद्धीगत करण्यासाठी तसेच स्वतःच्या जीवनमानाचा दर्जा उंचाऊन स्वयंनिर्धारित राजकीय, शैक्षणिक पर्यावरण निर्माण करण्याची प्रक्रिया होय."

थोडक्यात असे म्हणता येईल की, "स्त्रीला सामाजिक, राजकीय व आर्थिक क्षेत्रात व प्रशासकीय क्षेत्रात योग्य प्रमाणात सहभागी करून निर्णय प्रक्रीयेत सामील करणे म्हणजे महिला सबलीकरण होय."

भारतीय संविधानात आणि महिलांचे हक्क:-

भारतीय संविधानात वेगवेगळ्या कलमांद्वारे पुरुषांबरोबर स्त्रियांच्या हक्काची सुध्दा व्यवस्था करण्यात आलेली आहे. घटनेच्या कलम १४, १५ व १६ नुसार भारतातील सर्व व्यक्तींना कायद्यापुढे समानता व कायद्याचे समान संरक्षण, धर्म-वंश-जात-लिंग-जन्मस्थान या कारणांवरून भेदभाव करण्यास मनाई आणि सार्वजनिक सेवा योजनांमध्ये सर्वांना समान संधीची तरतुद केली आहे. कलम २३ व २४ नुसार माणसांचा अपव्यापार, वेढबिगारी यांना मनाई असेल. संविधानाच्या नीतिनिर्देशक तत्वांतील तरतुदी प्रमाणे राज्यांना जनतेच्या कल्याणासाठी आपल्या नीतिचे अनुसरून करण्याचे निर्देश देण्यात आलेले आहेत. त्यातील कलम ३८ नुसार राज्याचे लाककल्याणासाठी सामाजिक, आर्थिक, राजकीय न्याय प्रस्थापीत करावा. कलम ३९ नुसार व्यक्तीचे हित, सर्वांना समान न्याय आणि निःशुल्क विधी सहाय्यता प्राप्त व्हावी. कलम ४२ नुसार कामाबाबत न्याय, मानवीय परिस्थिती आणि प्रसुतिविषय साहाय्य यांची तरतुद आहे. कलम ४३ प ४३ (क) नुसार कामगारांना निर्वाह वेतन इत्यादी व उद्योगधंद्यांच्या व्यवस्थापनात त्यांचा सहभाग, कलम ४४ नुसार सर्व नागरिकांसाठी राज्य एकरूप नागरी संहिता तयार करण्याचा प्रयत्न करील. कलम ३२५ नुसार कोणतीही व्यक्ती धर्म, वंश, जात, लिंग या कारणांवरून मतदान यादीत समाविष्ट होण्यास अयोग्य ठरविल्या जाऊ नये. त्या

19-20

24

67

ISSN 2231-6671

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

Hi-TECH

RESEARCH ANALYSIS

[Signature]
 I/C Principal
 Sharadchandra Mahavidyalaya
 Shiradhon, Tq. Kallam

EDITOR IN CHIEF
 DR. BALAJI KAMBLE

Issue : XIX, Vol. V

HI-TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR

6.05

ISSN 2231- 6671

Aug. 2019 To Jan. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Induced Mutation on Green Pod yield in Okra (Abelmoschus esculentus L. Moench M. M. Dhore	1
2	Credit Co-operatives and Financial Sector Reforms Dr. Dadasaheb Jogdand	11
3	Performance of District Central Co operative Banks in Maharashtra C. P. Kothawale	15
4	Microbiological Quality of Marketable Raw Mutton in Latur City and its public health significance G. S. Biradar, Dr. L. M. Karanjkar	22
5	Prevalence and antibiotic sensitivity pattern of Pseudomonas aeruginosa in urinary tract infections in hospitals of Omerga region (Maharashtra), India S. B. Mali, S. M. Dulange	28
6	हिन्दी कहानियों में नारी का पारिवारिक परिवेश डॉ. सूर्यकांत दळवे	37
7	वृद्धावस्थेतील वाढत्या शारीरिक व मानसिक समस्या आणि समायोजन नलिनी अनिल बोडखे	42
8	मराठवाड्यातील सामाजिक आधारभूत संरचनेतील पेयजल पुरवठ्याचा विकास डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	47
9	प्रस्थापित व्यवस्थेने पाठीवर लादलेलं वेदनेचं 'बिराड' डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	54
10	भारतातील जातीबध्द विषमता आणि राजकीय आरक्षण डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue - XIX, Vol. V

TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR
6.05

ISSN 2231- 6671
Aug. 2019 To Jan. 2020

63

9

भारतातील जातीबध्द विषमता आणि राजकीय आरक्षण

डॉ. रब्बानी आर. सय्यद
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Political Science

प्रस्तावना :

आज जगातील बहुतांशी राष्ट्रे स्वतःला लोकशाही राष्ट्र म्हणून घेत आहेत. कारण लोकशाही हे मूल्य जवळपास सर्वमान्य झालेले आहे. भारतीय लोकशाहीचे ठळक वैशिष्ट्ये म्हणजे "आरक्षण धोरण" हे होय. भारतीय संविधानकारांनी सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक दृष्ट्या मागासलेपणाचा विचार करून देशातील दुर्बल घटकांच्या सर्वांगीण विकासासाठी राखीव जागेचे धोरण स्वीकारले. त्यात प्रामुख्याने अनुसूचित जाती आणि जमातीसाठी विशेष तरतुद केली आहे. स्वातंत्र्य, समता, सामाजिक न्याय यासाठी आरक्षण धोरण कायमस्वरूपी पर्याय होऊ शकत नाही, म्हणून सुरवातीस फक्त दहा वर्षांपर्यंत (१९६०) हे धोरण स्वीकारण्यात आले. सरकारने नंतरच्या काळात परिस्थितीनुरूप घटनेत दुरुस्ती करून १९९० पर्यंत आरक्षण व्यवस्थेत मुदत वाढ दिली व ही मुदत जानेवारी १९९० मध्ये संपत असतानाच केंद्रात सत्तेवर आलेल्या जनतादलाच्या राष्ट्रीय आघाडी सरकारने आणखी दहा वर्ष मुदतवाढ देणारी संविधान दुरुस्ती संसदेत मंजूर केली. म्हणजेच आरक्षण धोरण इ.स.२००० पर्यंत चालू राहणार होते. सप्टेंबर १९९९ मध्ये सर्वोच्च न्यायालयाच्या एका खंडपीठाने असा निर्णय दिला की, "देशातील मागासवर्गीय इतर मागासवर्गीय अनुसूचित जाती, जमातींना शैक्षणिक क्षेत्रात दिल्या गेलेल्या सवलती आणि जातीवर आधारित पदोन्नती देण्याची आवश्यकता नाही." या निर्णया वर बरेच वादंग उठले, त्यावर राष्ट्रपती के.आर. नारायण यांनी घटनेतील ८४ या कलमात दुरुस्तीचे संसदेच्या दोन्ही सभागृहाला आवाहन करून आरक्षण धोरण चालू ठेवावे असे सूचविले. त्यानुसार इ.स.२००० मध्ये एकोणऐंशिवी घटना दुरुस्ती करून मागास वर्गीयासाठी असलेल्या राखीव जागांच्या तरतुदीस आणखी दहा वर्षांची मुदत वाढ देण्यात आली. म्हणजे आता हे धोरण २०१० पर्यंत चालू राहणार आहे. 'आरक्षण धोरणावर' यास आणि

IC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

ISSN 2229-4406

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

EDITOR IN CHIEF
Dr. BALAJI KAMBLE

16

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

URA

Issue : XIX, Vol. III

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR

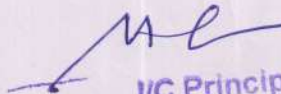
6.10

ISSN 2229-4406

Sept. 2019 To Feb. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Fluoride contamination status of Drinking Water in Gangavathi Taluka of Koppal Dist Y. B. Angadi, Suneelkumar M Beede	1
2	Declining GDP Growth and Impact of Covid-19 Dr. Baljeet Kaur R. Oberoi	7
3	Importance of agriculture sector in country's economic development Dr. B.V. Halmandage	11
4	Bianchi Type-III Interacting Holographic Polytropic Gas Model of Dark Energy with Hybrid Expansion Law in General Relativity Arvind S. Patil, Sanjay A. Salve	22
5	महिला सबलीकरणात समाजसुधारकांची भूमिका डी. पी. कांबळे	33
6	माता व बालसंगोपनामध्ये शासनाची भूमिका नलिनी बोडखे	36
7	महात्मा फुलेंचे अस्पृश्यतेसंबंधी विचार डॉ. ओमराज गजभिये	41
8	कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे शैक्षणिक योगदान मांगीलाल राठोड	47
9	सुभाषचंद्र बोस व महात्मा गांधी यांच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील भिन्न दृष्टिकोनाचे ऐतिहासिक अध्ययन डॉ. बि.डी. जामनेकर	54
✓ 10	शीतयुद्धोत्तर काळातील भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे विश्लेषण डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	59

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XIX, Vol. III

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR

6.10

ISSN 2229-4406

Sept. 2019 To Feb. 2020

59

10

शीतयुद्धोत्तर काळातील भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे विश्लेषण

डॉ. रब्बानी आर. सय्यद

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराडोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Political Science

प्रस्तावना :

आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील एक महत्वाचा टप्पा म्हणून 'शीतयुद्धाकडे' पाहिले जाते. विसाव्या शतकातील १९४५ ते १९९० या कालावधीतील अमेरिका व सोव्हिएट रशिया यांचेतील वैचारिक मतभेदावर आधारित संघर्षाला शीतयुद्ध या नावाने संबोधले जाते. इ.स. १९४५ मध्ये जपानच्या हिरोशिमा आणि नागासकी या दोन महत्त्वपूर्ण शहरांवर अणुबॉम्बचा झालेला प्रथमच मारा आणि त्यात हजारो लोकांचा गेलेला प्राण आणि यानंतर लगेच समाप्त झालेले दुसरे जागतिक महायुद्ध यासर्व घटना तत्कालीन जागतिक राजकारणाला एक वेगळी कलाटणी देणाऱ्या होत्या. सबब दुसऱ्या महायुद्धाच्या समाप्तीनंतर एकदाचे जागतिक स्तरावर होणारे दुसरे महायुद्ध संपले म्हणून अनेकांनी सुटकेचा निःश्वास सोडला, आता कायम शांतता नांदेल, अशा अपेक्षेत अनेकांची इच्छा असताना लगेच गटबाजीवर आधारित जगाची द्विघ्नुविकरणावर वाटचाल सुरु झाली. अमेरिका, सोव्हिएट रशिया यांचा महासत्ता म्हणून जसा उदय झाला तसाच त्यांचेतील संघर्षही वाढला, परिणामी नवस्वतंत्र्य झालेल्या विविध राष्ट्रांना आपल्या गटात ओढण्याची तीव्र स्पर्धा सुरु झाली. यात साम्यवादी विचाराचे नेतृत्व सोव्हिएट रशियाकडे होते तर लोकशाही (भांडवलशाही) गटाचे नेतृत्व अमेरिका करीत होत. एकंदरीतच एकीकडे भारताला मिळालेले नवस्वतंत्र तर दुसरीकडे बड्या देशांच्या परस्पर विरोधी विचारधारा आणि गटबाजीच्या राजकारणाचा विचार करूनच भारतालाही आपल्या परराष्ट्र धोरणाची आखणी करावी लागली अलिप्तत (सकारात्मक) आर्थिक विकास, आपल्या नागरी गरजांची पूर्तता, दोन्ही महासत्तेशी जवळीकता साधून तंत्र वैज्ञानिक सहकार्य मिळवून घेणे, पंचशील, आफ्रो-आशियायी राष्ट्रांच्या स्वातंत्र्याच्या विचार, 'साम्राज्यवाद-वसाहतवाद, गटबाजी' च्या राजकारणापासून दुर राहणे, आदी वैशिष्ट्ये भारताच्या प्रारंभिक परराष्ट्र धोरणातून समोर येतात. एकंदरीतच १९४५ ते १९९० पर्यंत जागतिक राजकारणावर शीतयुद्धाची

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal

Year -VIII, Issue - XIX, Vol.- I

Impact Factor 5.85
(GRFI)

Jan. 2019 To June 2019

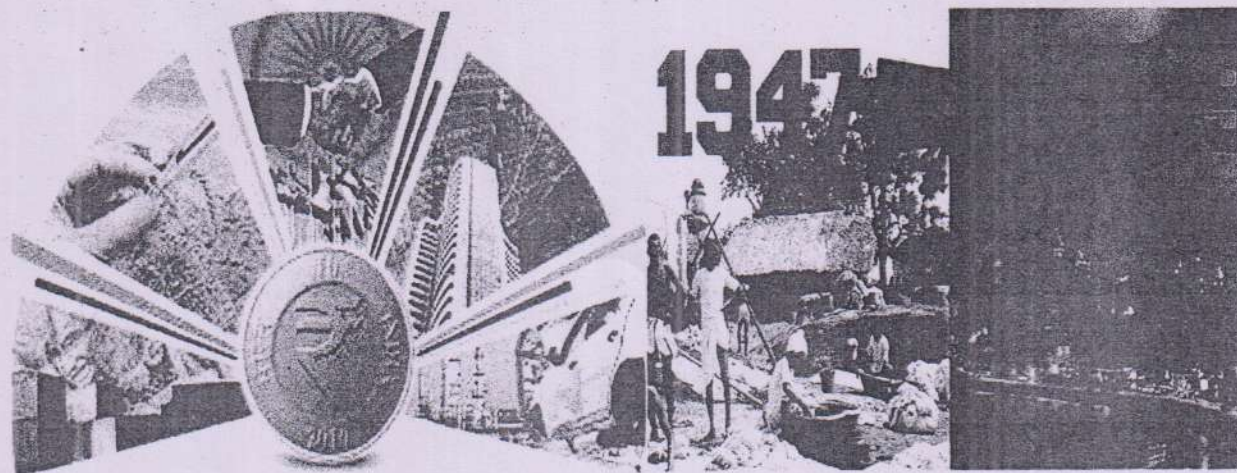
JANVIKAS MAHAVIDYALAYA, BANSAROLA AND
DR. BABASAHEB AMBEDKAR MARATHAWADA UNIVERSITY,
AURANGABAD

Sponsored

NATIONAL LEVEL CONFERENCE

ON

“POLITICS OF DEVELOPMENT IN INDIA”

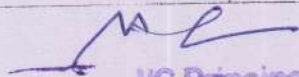
Editor In Chief

Dr. Babasaheb M. Gore

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Sr. No.	Title for Research Paper	Page No.
59	Politics of Caste in The God of Small Things of Arundhati Roy Dr. Vasant Bhivaji Gaikwad	61
60	Politics of Guaranteeing Work: Case study of MNREGA Dr. Vishal G. Jadhav	64
61	Problems in Indian Development and Remedies Rajesh K. Gaikwad	69
62	Dr. Ambedkar's Perspective on Development Dr. Maitreyee Ashish Kurulkar	74
63	The Role of Penchant Raj System in Rural Development in India Nagorao S. Waghmare	81
64	Rural Politics and Human Rights of Women's Dr. Vilas Bharat Bansode	86
65	Sustainable Development in Indian Economy Dr. Balaji Kamble	90
66	अहिन्दी प्रांत महाराष्ट्र में हिन्दी भाषा की समस्या डॉ. ओमप्रकाश बन्सीलाल झंवर	95
67	खाद्य सुरक्षा साईनाथ इस्तारी वाघमारे	98
68	भारतातील अन्नसुरक्षा डी.डी. बीडवे, डॉ. एन.पी. चिताडे	103
69	जागतिकीकरण आणि भारत डॉ. तात्या बाळकिसन पुरी	107
70	भारतातील बिगर शासकीय संघटना आणि विकास डॉ. जगदीश देशमुख	112
71	महाराष्ट्रातील शेती समस्या आणि भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस पक्षाची भूमिका व कार्य जिजाराम श्रीकृष्ण बागल	117
72	ग्रामीण विकासात राजकारणची भूमिका आर. आर. सय्यद	120

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

ग्रामीण विकासात राजकारणची भूमिका

आर. आर. सय्यद

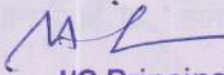
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद.

72

Research Paper - Political Science

प्रस्तावना:-

ग्रामीण विकास आणि राजकारण यांचा फार जवळचा संबंध आहे. त्यामुळे ग्रामिण विकासात राजकारणाची भूमिका अत्यंत महत्वाची आहे. ग्रामीण भागातील जनता राजकारणामध्ये फारसा रस दाखवत नाही. आपले काम आणि आपली उपजीविका यावरच लक्ष केंद्रीत केले जाते. जेकाही लोक राजकारणात सक्रीय आहेत ते मोठे जमिनदार किंवा राजकीय वारसा असलेले आहेत. असे लोक अगदी ग्रामीण पातळीपासून ते केंद्राच्या राजकारणापर्यंत सक्रीय झालेले पहावयास मिळतात. म्हणजेच ग्रामीण भागात नेतृत्वाचा उदय हा मुख्यत्वेकरून उच्च उत्पन्न गटातूनच होतो हे सत्य आहे. काही प्रमाणात शिक्षण, शासन यंत्रणा, राजकीय नेते व इतर संबंधित घटकाशी चांगले संबंध, थोड्याफार प्रमाणात उदार दृष्टीकोण हे ग्रामीण नेतृत्वासाठी आवश्यक गुण असावयास पाहिजेत म्हणजे तो व्यक्ती ग्रामीण राजकारणात याशस्वी होतो. केंद्र आणि राज्य सरकारच्या ग्रामीण भागासाठी वेगवेळ्या अनेक योजना असतात. या योजना ग्रामिण भागात येण्यासाठी या लोकांना त्या माहित असणे आवश्यक आहे. ज्या भागातील लोक राजकारणात सक्रीय आहेत त्या भागातील लोकांना या योजनांचा लाभ मिळतो. मात्र जे लोक सक्रीय नाहित अशी अनेक खेडी आजही विकासापासून वंचित असल्याचे आढळते. त्यामुळे ग्रामीण विकासामध्ये राजकारणाचा वाटा मोलाचा आहे. राजकारणामध्ये लोकांचा सहभाग वाढत राहिला तर विकासप्रत्मक बाबींना चालना मिळते.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

boni sir 19-20 27

66

Special Issue August 2019

विद्यावाणी

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि

भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

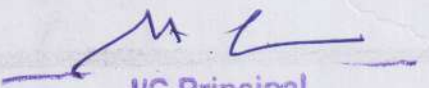
खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

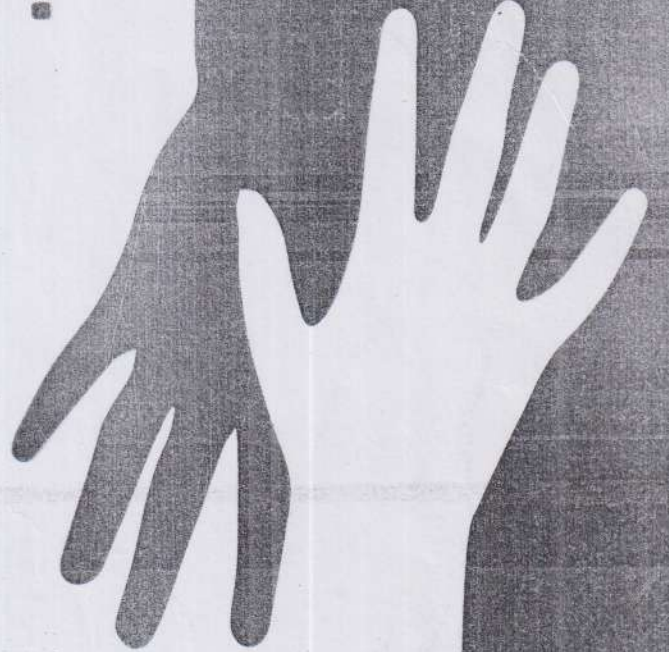
यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषया अंतर्गत
राष्ट्रीय चर्चासत्र

मानवी अधिकार :

सद्यस्थिती आणि आव्हाने

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

संपादक
डॉ. तात्या बाळकिसन पुरी

13

13) भारतातील मानवी हक्काचे स्वरूप प्रा. डॉ. आघाव. एन. बी.	45
14) संयुक्त राष्ट्र संघटना (युनो) आणि मानवी अधिकार Ashok Kisan Wakade, Solapur	48
15) स्त्री-पुरुष-असमानता आणि मानवी अधिकार प्रा.डॉ. गायकवाड यशवंत जंगलू, उस्मानाबाद	52
16) भारतीय संविधान आणि मानव अधिकार प्रा. कमलाकर शरद इंगळे, पाचोरा, प्रा. डॉ. के. जी. पोकळे, बीड	56
17) मानवी अधिकार व दलित प्रा. पोटभरे एस. डी., बीड.	58
18) मानवी हक्क आणि भारतीय राज्यघटना प्रा. मोहाडे एस.एम., परभणी	61
19) दहशतवाद आणि मानवी हक्क प्रा. सय्यद आर. आर., उस्मानाबाद.	64
20) महिला आणि मानवाधिकार सुभाष पोले, हिंगोली	66
21) महात्मा ज्योतिबा फुले यांच्या सार्वजनिक सत्यधर्म या पुस्तकातील विचार प्रा. डॉ. विजय पाटील, जाफ्राबाद	70
22) जेष्ठ नागरिक मानवी हक्क उल्लंघन : भारतीय संदर्भ प्रा.डॉ. पी. आर. थारकर, अंबाजोगाई	73
23) दहशतवाद, नक्षलवाद आणि मानवी अधिकार प्रा.डॉ. आघाव एन.बी., बांबर्डे किशोर कैलास, औरंगाबाद	76
24) मानवी हक्क आणि संयुक्त राष्ट्रसंघ प्रा. डॉ. भुजंग विठ्ठलराव पाटील, लातूर.	79
25) भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार भदर्गे सिद्धार्थ अंकुश, औरंगाबाद	82

पातळी ओळखून आपली भूमिका साकारावी हिच मानवी हक्काची खरी जित आहे.

19

संदर्भसूची

१. समकालीन जागतिक राजकारण : प्रमुख प्रश्न
:- डॉ. शैलेंद्र देवळाणकर
२. मुलभूत मानवी अधिकार
:- श्री. भगवान श्रीरजनीश
३. भारतीय संविधानात्मक तरतुदी आणि वास्तव
:- प्रा. सुभाष गवई
४. मानवी अधिकाराची संकल्पना
:- श्री. विवेक पंडित
५. शिक्षण आणि समाज
:- साप्ताहिक ऑक्टोबर -डिसेंबर २००६
६. अंधश्रद्धा निर्मुलन
:- साप्ताहिक फेब्रुवारी २००८
७. साधना
:- साप्ताहिक २० सप्टेंबर २००८
८. विकल्पवेध
:- साप्ताहिक १६ ते ३० एप्रिल २००८

□□□

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

दहशतवाद आणि मानवी हक्क

प्रा. सय्यद आर. आर.

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराडोण.
त. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना:-

दहशतवादामुळे मानवी हक्कावर गदा येत असल्याचे दिसून येते. २० मार्च ते ९ एप्रिल २००३ या काळात अमेरिकेने इराकवर केलेले आक्रमण एकेविसाव्या शतकातील आंतरराष्ट्रीय राजकारणाला हक्का देणारे सर्वात महत्वाचे प्रस्थापीत झालेले आंतरराष्ट्रीय व्यवस्था मोडून टाकली. आंतरराष्ट्रीय राजकारणाचे संपूर्ण संकेत, कायदे व नितीमत्ता यांना गुंडाळून ठेऊन आक्रमण करण्यासाठी कोणत्याही प्रकारचे कारण नसतांना अमेरिकेने हे आक्रमण केले. ज्याला आपण दहशतवाद म्हणतो. तो १९६० नंतर खऱ्या अर्थाने वाढीस लागला. जगभर विविध संघटनांनी तो वाढविला त्यामध्ये रेड ब्रिगेड हि इटलीत निर्माण झालेली दहशतवादी संघटना होय. पॅलेस्टीनी मुक्तीसंघटना हि अरब संघटना आहे. लिबेशन टायगर्स ऑफ तमीळ इलम हि श्रीलंकेत निर्माण झाली. खालसा कमांडो फोर्स, खालसा लिबेशन फोर्स, बब्बर खालसा या शिख संघटना जैस ए मोहमद जफ्कर ए तय्यबा हिजबून मुजाहिदीन, हरकत उल मुजाहिदीन, इ. संघटना कट्टरपंथी आहेत. अशाप्रकारच्या अनेक आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील दहशतवाद निर्माण रकणाच्या अनेक संघटना आहेत. या अशाप्रकारच्या दहशतवादी संघटनांमुळे मानवी हक्क संपुष्टात येत आहेत.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये:-

१. दहशतवादावद्दल माहिती अभ्यासणे.
२. मानवी हक्कासंबंधीत माहिती अभ्यासणे.

संशोधन पध्दती:-

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या दुय्यम

ICSSR, New Delhi sponsored
National Seminar

on

**'Rural Community Development in India:
Its Challenges and Remedies'**

9th March 2019.

Bhise R R

Organized by

K.S.P.M.'S

Vasantrao Kale Mahavidyalaya, Dhoki,

Tq. & Dist. Osmanabad

(Department of Public Administration)

Chief Editor

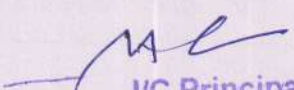
Dr. Haridas Fere

(Principal)

Editor

Dr. Mrs. Jyoti Nade

(Convener)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

21.	डॉ. अत्तार अमजद हारुण	शेतीच्या पुनरुत्थानाचा मूलमंत्र : शेतकऱ्याचा आसूड	54
22.	प्रा.डॉ.बाजीराव माणिकराव पाटील	व्यवसायाचे समाजिक उत्तरदायित्व	56
23.	डॉ. प्रमोद बालाजीराव बेरळीकर	कृषी उद्योग व ग्रामीण विकास	58
24.	प्रा राजाराम भिसे	महिला आणि कॅाटुबिक समस्या हुंडा पध्दती	60
25.	प्रा.डॉ.सूर्यकांत माधवराव दळवे	भारत में महिला सशक्तिकरण में आने वाली बाधाएँ	63
26.	डॉ. प्रा. बी.एल. दाणे	ग्रामीण विकासावर माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा प्रभाव	65
27.	प्रा.डॉ. जगदीश देशमुख	ग्रामीण विकास आणि शासकीय योजना	67
28.	डॉ. विठ्ठल शंकरराव देशमुख	ग्रामीण सामाजिक विकास एक अभ्यास	69
29.	प्रा. रामेश्वर शंकरराव धप्पाधुळे	ग्रामीण समुदाय विकास आणि शासकीय योजना	71
30.	प्रविण पांडुरंगराव लोणारकर	आदिवासी क्षेत्रातील बाल आरोग्याच्या समस्या आणि सामुदायिक आरोग्य विकास	73
31.	डॉ. जयदेव उध्दवराव मोहिते	महिला सबलीकरणात कायद्यांची भूमिका	75
32.	डॉ. वितेश भारत निकते	भारतीय उच्च शिक्षण : वास्तव व समस्या	77
33.	प्रा. बी.टी. पवार डॉ.काकासाहेब पोकळे	स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि ग्राम विकासाच्या सह संबंधाचा अभ्यास	79
34.	डॉ. प्रकाश रावसाहेब शिंदे	ग्रामीण विकासासाठी स्त्री सबलीकरणाची आवश्यकता	84
35.	डॉ. शिवाजी लच्छिराम राठोड प्रा.डॉ. एल.के. उलगडे	ग्रामीण एकात्मिक विकास व आरोग्य सुविधा	86
36.	प्रा. एस. सय्यद	ग्रामीण विकासात RKVY योजनेची भूमिका	88
37.	प्रा. मोहंमद हनिफ इस्माईलसाब शेख	महिला शेतमजूर- सामाजिक समस्या एक दृष्टीक्षेप	90
38.	अलका विठ्ठल शिंदे	ग्रामीण विकासातील महिला नेतृत्व - एक अभ्यास	93
39.	प्रा. डॉ. एम. डी. कच्छवे	देशाच्या सर्वांगीण विकासात ग्रामीण विकासाचे महत्त्व	95
40.	प्रा.डॉ. उन्मेष मारोती शेकडे	भारतीय ग्रामीण विकास व स्वरूप : एक अभ्यास	98
41.	प्रा. डी.डी. गायकवाड	ग्रामीण विकासात मनरेगाची भूमिका	103

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tal. Kallam

उपेवतात, जाळतात, कोंडून आणि ठारही मारून टाकतात असा छळ करण्याचे कारण तिने स्वतःकमवीत असेल तर स्वतःचे पैसे द्यावेत किंवा माहेरच्या माणसांकडून आणावेत, माहेरच्या वाटण्यांमध्ये हिस्सा मागावा व न दिल्यास त्रास देणे हाच उद्देश असतो. अशा पैशांना व अशा रीतीने मागण्याला हुंडा मागणे असे म्हणतात हुंडा पासून ते पाच लाखांपर्यंत असू शकते. याहूनही अती श्रीमंत घरांमध्ये जास्त रकमांसाठी छळ होतो. असा हुंडा न दिल्यास त्या सासुरवाशीण मुलीला ठार मारले जाते वा विद्रुप करून घरातून हाकलले जाते. बहुतेक घरातून हाकललेल्या अशा हुंडबळी मुली माहेरी परत येतात. थोडे फार पैसे देऊन परत नांदायला जातात. अशामुळे समस्या सुटत नाही. उलट अधिक पैसे मागायची सवय सासुरच्यांना लागत मंडळी पुराव्यासह सापडली तर कोर्टात केस चालते, साक्षीपुरावे होतात. सासुर-माहेर या दोन्ही कुटुंबांना वकील लावावे लागतात. ब-याच महिन्यांनंतर केसचा न्यायनिवाडा होतो आणि आरोप सिध्द झाला तर आरोपींना शिक्षा होतात, कारावास भोगावा लागतो मुलीचा मृत्यू झाला असेल तर जन्मठेप वा कधी कधी फाशीची शिक्षा होते ती अमलात यायला काही वर्षे जावी लागतात पण ती खुनाची केस झाली तर केवळ हुंड्याची केस असेल आणि मुलगी जिवंत असेल तर ७ वर्षे सक्तमजुरी व दंड अशी शिक्षा भोगावी लागते. पूर्वी हुंडा प्रतिबंधक कायदा होता तो कलम ४९८ प्रमाणे होता हुंड्याचे प्रमाण वाढल्यानंतर मात्र देशातील स्त्रीसंघटना, वकील मंडळी आणि मोठ्या प्रमाणावर पालक्यांच्याकडून दडपण आले, मोर्चे निघाले आणि त्यामुळे महत्वाची घटनादुरुस्ती झाली ४९८ कलमाला अे (अ) हे उपकलम लावले गेले आणि ४९८ अ या नावाने कायदा झाला.

- लग्न जमविण्याची प्रक्रिया काही घरी थोडक्यात आटोपते, तर काही ठिकाणी बरीच लांबते काही वर मुलगे इतके चोखंदळ असतात की ते ९० ते १०० मुलांना पाहण्यासाठी जातात. तेथील पाहुणचार घेतात, थोडेफार प्रश्न विचारून न मुलांना चाचपून बघतात आणि त्यांच्या अपेक्षेप्रमाणे त्यांच्यात गुण आढळतात का ते पाहतात मुलगी पसंत असेल तर मग लग्नमध्ये बक्षिसे म्हणून काय देणार, लग्नसमारंभ कसा करणार, जेवणावळी, दागदागिने, भांडीकुंडी आणि कपडेलेते या सर्व भौतिक गोष्टी किती फायदेशीर होतील या व्यावहारात शिरतात आणि येथेच हुंड्याचा प्रश्न येतो ही व्यावहारी देवघेव हुंडा या नावाखाली ठरविली जाते या देवघेवीचा अलिखित नियम असा असतो की वराची बाजू श्रेष्ठ समजली जाते आणि वधूकडची गौण वधूच्या बाजूने वस्तू-वास्तू-पैसे-दागदागिने-वस्त्रे यांचा ओघ वराकडे आला पाहिजे असे गृहीत धरले जाते आणि वर स्वतः आणि त्याचे आईवडील अवाजवी मागण्या करतात एकुण बोजा खूपच असेल तर मुलीकडून असहायता दाखविली जाते आणि या मुद्द्यावरून विवाह जुळत नाहीत.

दुष्परिणाम :

- अशा मुली अनेक वर्षे लग्न न होता माहेरीच राहतात किंवा माहेरच्या माणसांनाही पटले नाही तर एकेकटया राहतात. लग्न व्हावे ही नैसर्गिक इच्छा त्यांना असते पण पैशाअभावी वा सौंदर्याअभावी वा अन्य कारणामुळे त्यांचे लग्न योग्य वयात (म्हणजे ३०-३२ वर्षांपर्यंत) होत नाही आणि त्यांना प्रौढ कुमारिका म्हणून राहावे लागते त्यांचे स्वभाव चिडचिडा किंवा तुसडा होतो. त्यांना एकलकोडे जीवन जगण्याची सवय करावी लागते, पण त्यातून त्या समाधानी होत नाहीत त्यांच्या प्रकृतीच्याही तक्रारी सुरुहोतात.
- एकटे राहण्यात धोकेही असतात, कोणी त्यांच्या एकटे राहण्याचा गैरफायदा घेतात; समाज त्यांच्याबद्दल संशयी बनतो आणि चारित्र्यावर शिंतोडे उडण्याचीही भीती असते. पार्श्वीय आणि विचारांनी प्रगत देशांमध्ये अशा स्त्रियांचे एकटे राहणे बरेच सुसहय असते. कारण तेथे आजूबाजूचे लोक अशा स्त्रीबद्दल विनाकारण संशय घेत नाहीत किंवा चिखलफेक करीत नाहीत. अशा स्त्रिया आपल्या मित्रमैत्रिणींबरोबर बाजारहाट, करमणूक, कामाच्या ठिकाणी व अन्य ठिकाणी प्रवासात मोकळपणाने सहभागी होऊ शकतात अशा स्त्रियांना भीती वाटली तर त्या सोबतीला कोणाला बोलावू शकतात.
- मात्र पारंपारिक विचार असलेल्यांचा समाजात अशा स्त्रियांना राहणे अवघड असते त्यापैकी काही जणी खूप कर्तबगार असतात त्या त्यांच्या नोकरीत चांगले काम पार पाडून लोकप्रिय होतात त्या कामामध्ये इतक्या रममाण होतात की त्यांना वेळ अपुरा पडतो करियर, काम आणि त्यातील यश हे त्यांच्या लग्न न होण्याच्या दृष्टीने लाभदायकच ठरते.
- अशाच प्रकारचे उदाहरण राजकारणातील नाव मिळविलेल्या आणि त्याठिकाणी चांगले मानाचे पद असणा-या स्त्रियांवाबत देता येईल उलट लग्न न झाले तर जीवनात निर्माण झालेली पोकळी त्यांचे सामाजिक आणि राजकीय क्षेत्रातील यश भरून काढते.

अशीही उदाहरणे आहेत की, अशा काही स्त्रिया हुंडाविराधी चळवळीचे नेतृत्व करतात आणि वेळ आली तर हुंडा मागणा-यांशी लग्न करू नका, अविवाहित राहिले तरी चालेल असे बोलले उदाहरण स्वतःच्या जीवनातून देऊ शकतात नेतृत्व कस असावे, कथनी आणि करणी यात सुसंगती असावी हे त्या प्रत्यक्ष जगण्यातून देऊ शकतात.

Index

		20
1. Unravelling the Sufferings and Struggles of Dalit Women: Bama's Sangati Vandana Sharma, Dr. Sunita Rani	1	21
2. Partition Literature in English in India More J. G.	4	22
3. Organization Management And MBO : An Overview Dr Padmapani Bhagwan Sawai	6	23
4. Impact of FDI in India Syed Vazeer Syed Isa	9	24
5. Impact Of Gandhian Philosophy On Raja Rao's Kanthapura Dr. Bandal V.S.	12	25
6. Types of Emergencies under The Indian Constitution Prof. Geeta Girwalkar (Sharma)	16	26
7. Gills Rot Disease Of Freshwater Fish Labeo Rohita From Gharni Reservoir, Latur Disrict (M.S.) India Pathan A.V.	19	27
8. User Interfaces for digital libraries Rajaram Ramkrishana Bhise	21	28
9. Comparative Study On Stress Among Women Politicians Of Hyderabad Karnataka Region Sandeep Dashrat., Prof. S.P.Melkeri.	25	3
10. मराठवाड्यातील मानवी विकास : शैक्षणिक वास्तविकतेवर दृष्टीक्षेप प्रा.डॉ.एन.एन.मुंढे	28	3
11. जलयुक्त शिवार योजनेचा लातूर तालुक्यातील कृषी अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम : एक अभ्यास प्रा. डॉ. मनोजकुमार सोमवंशी , गायकवाड जीवन हणमंतराव	33	3
12. भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेपुढील आव्हाने प्रा.डॉ.दयानंद माधवराव गुडेवार	37	3
13. संत स्त्रियांच्या काव्यातून प्रकट झालेले स्त्र-पुरुष नातेसंबंध मेनका बा. धुमाळे	39	3
14. स्त्री शिक्षण व मानवी हक्क - यावल तालुक्याचा क्षेत्रीय अभ्यास प्रा. डॉ. अशोक खाचणे	42	3
15. 'लीळाचरित्र' ग्रंथातून चक्रधर स्वामींनी सांगितलेला उपदेश डॉ. सूर्यवंशी रामहरी मधुकर	45	3
16. दहशतवाद : राजकीय व सामाजिक परिणाम प्रा.डॉ.संतोष गुणवंतराव पाटील.	47	3
17. ग्रामीण भागातील पायाभूत सुविधा-ग्रामीण रस्त्याचे महत्त्व वसंत नथू हिस्सल	49	3
18. ओमप्रकाश वाल्मीकि की कविताओं में वेदना और निराशा डॉ. गजानन हरीराम बने	52	
19. सूर्यकांत त्रिपाठी निराला की कविता में सार्वभौमिकता प्रा.डॉ.कदम एस.एस.		

User Interfaces for digital libraries

Rajaram Ramkrishana Bhise

Dept. of Library and Information Science

Sharadchandra Mahavidyalaya Shiradhon Tq. Kalamb, Dist. Osmanabad

Abstract:-

This paper provides an overview of digital libraries and describes objectives. Components features, functions and advantages of digital library and also provides information about the digital library project.

The digital revolution has altered the way of society's functions at the global, local and personal level. In this revolution, we have seen certain changes in information field, especially in relation to collection storing. Processing and in transmission of information. These changes have resulted into the evolution of libraries into digital libraries. The term digital library is vast, covers many and different applications and has been used interchangeably for system like digitized collection, e-journals platform, network, database, library website etc. A digital collection of digital objects, including text; images, video and audio along with one tool for access and retrieval and for selection creation organization and maintenance of the collection Goals of digital. Libraries are improved access preservation, knowledge, management, e-publishing, e-governance etc.

In the second division discuss use for user interfaces. The person who uses a library is conventionally called a "patron" or "reader". In computing the usual term is "user" or "end user" whatever word is chosen digital libraries are of little value unless they are easy to use effectively. The relationship between people and computers is the subject of intensive research, drawing of field as diverse as cognitive science graphic design rhetoric and mathematical modeling of computer system. Some of the research aims to develop a theoretical understanding of how people interact with computers, so that models of how people process information systems. Other research helps the user comprehend the principles behind a use of the services and information that it provides.

* Introduction:-

A digital library is a "library in which collections are stored in digital formats and accessible by computer. The digital content may be stored locally or accessed remotely via computer networks". The term digital library is diffuse enough to be applied to a wide range of collection and organizations but to be considered a digital library and online collection of information must be managed by and made accessible to a community of users.

An Informal definition of a digital library is managed collection of information with associated services. Where the information is stored in digital formats and accessible over a network: a key part of this definition is that the information is managed. A stream of data sent to earth from a satellite is not a library. The same data when organized systematically becomes a digital library collection. Most people would not consider a database containing financial records of one company to be a digital library, but would accept a collection of such information from many companies as part of a library.

Digital libraries contain diverse collections of information for use by many different users. Digital libraries range in size from tiny to huge. They can use any type of computing equipment and any suitable software. The unifying theme is that information is organized on computers and available over network, with procedures to select the material in the collections to organize it, to make it available over a network with procedures to select the material it available to organize it, to make it available to users and to archive it.

In some ways, digital libraries are very different from traditional libraries. Yet in others they are remarkably similar is invented. They still create information that has to be organized, stored and distributed. They still need to find information that others have created and use it for study, reference or entertainment.

Low cost equipment and simple software have made electronic everybody. Authors no longer need the services of publisher to distribute their work. Readers can have direct access to information without going through an intermediary. Many exciting developments come from academic or professional groups who develop digital libraries for their own needs.

Technology influences the economic and social aspects of information and vice versa. The Technology of digital libraries is developing fast and so are the financial organizational and social framework.

The economic framework that is developing for digital libraries shows a mixture of these two approaches. Some digital libraries mimic traditional publishing by requiring a form of payment before users may access the collections and use the services. Other digital libraries use a different economic model. Their material is providing

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kalamb

Issue : VII, Vol. I
IARR

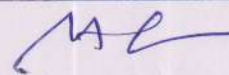
IMPACT FACTOR
6.10

ISSN 2454-3306
June 2019 To May 2020

BOOK

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Emerging Indian Banking : It & Virtual Banking Dr. P. T. Pawar	1
2	A Study of Code-Mixing in the Partition Novel 'Train To Pakistan' Bharat Jadhav	6
3	The Lower And Upper Solutions Method For First Order Differential Inclusions With Nonlinear Boundary Conditions Premdas M. Rathod	11
4	Dr. Ambedkar's Quest For Women Empowerment In India Dr. Jitendra P. Kokane	23
5	'धार' उपन्यास में चित्रित आदिवासी जीवन एवं समस्याएँ डॉ. राजश्री भामरे	30
6	इक्कीसवीं सदी की हिंदी कहानियों में छात्र जीवन हनुमंत दत्तु शेवाळे	35
7	जल प्रदुषण समस्या व उपाययोजना एक अभ्यास प्रा. संतोष कांबळे	39
8	सिंधु संस्कृतीकालीन सामाजिक जीवनाचा अभ्यास डॉ. बाळू आत्माराम कांबळे	43
9	महाविद्यालयीन ग्रंथालयातील माहिती तंत्रज्ञानाच्या उपयोजनेतील ग्रंथपालांचा दृष्टीकोन आर. आर. भिसे	47
10	ऐतिहासिक कादंबरीचे स्वरूप आणि आकलन डॉ. अनिल मुंढे	52
11	मराठी साहित्यातील देवदासी समस्या डॉ. दिलीप गायकवाड	56

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

21

21

महाविद्यालयीन ग्रंथालयातील माहिती तंत्रज्ञानाच्या उपयोजनेतील ग्रंथपालांचा दृष्टीकोन

आर. आर. भिसे

ग्रंथालय व माहिती शास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

सार

सध्याचे युग हे माहिती-तंत्रज्ञानाचे युग असून, या तंत्रज्ञानाचा विकास झपाट्याने होत आहे. ग्रंथालय व माहितीशास्त्र हे माहिती तंत्रज्ञानाच्या जवळचे क्षेत्र असल्याने जास्तीत जास्त प्रगत माहिती-तंत्रज्ञानाचा वापर या क्षेत्रात होत आहे. परिणामी ग्रंथालय व माहितीशास्त्र क्षेत्राची प्रगतीही तितक्याच प्रचंड वेगाने होत आहे. ग्रंथपालास ग्रंथालयातील परंपरागत पध्दतीने चालणारी कामे ग्रंथालयाच्या आधुनिकीकरणामुळे जलद व नवीन व्यवस्थापनाच्या अवलंबामुळे आणखी कार्यक्षमरित्या करता येतात. आधुनिकीकरणामुळे मुख्यत्वेकरून नवीन तंत्रज्ञानाचा म्हणजेच संगणक, वर्ड प्रोसेसिंग, मायक्रोग्राफिक्स, इलेक्ट्रॉनिक मेल व दूरसंचार माध्यमांचा प्रभावीपणे उपयोग केला जातो. ग्रंथालयातील जी कामे पारंपारिक पध्दतीने केली जात होती त्यांची जागा आता इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांनी घेतली आहे. त्यामुळे आज ग्रंथालयाचे स्वरूप आंतरबाह्य बदलत चालले आहे. सदरील संशोधनात माहिती तंत्रज्ञानाचा ग्रंथालयात उपयोग कोणकोणत्या विभागात केला जातो. नॅक मूल्यांकन झालेली महाविद्यालये, ग्रंथालयात संगणकीकरणासाठी कोणती आज्ञावली उपयोगात आणली आहे व तसेच या आज्ञावलीद्वारे ग्रंथालयातील कोणकोणती कामे केली जाता याचा आढावा घेण्यात आला आहे. या शोधनिबंधात अनुदानित महाविद्यालयीन ग्रंथालयात माहिती तंत्रज्ञानाच्या उपाययोजना संदर्भातील ग्रंथपालांचा दृष्टीकोन व यामुळे झालेले बदल याचा अभ्यास केलेला आहे.

31

19-20

52

N-2229-4406

ed
r all Subjects**AL
YSIS**Issue : XIX, Vol. V
UNIVERSAL RESEARCH ANALYSISIMPACT FACTOR
6.10ISSN 2229-4406
Sept. 2019 To Feb. 2020

Book

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Humourous and Ironical Understatement in R. K. Narayan's The Bachelor of Arts Bharat Jadhav	1
2	Fostering Phonetics for Teaching English to ESL Students Dr. Anuja Jadhav	10
3	Agricultural land degradation in Maharashtra Santosh Kamble	15
4	Reference Services : Electronic, Telephone & Correspondence Modes Shyam Dharasurkar	19
5	Human Resource Management and Its Future R. R. Bhise	24
6	Higher Education : Challenges and Issues Premdas M. Rathod	30
7	खानदेशातील शेतकरी चळवळीचा इतिहास (इ.स. १८७५ ते १९४०) डॉ. एच. एम. शेख	38
8	ग्रंथालयातील परिपूर्ण गुणवत्ता व्यवस्थापन तंत्राचे महत्व सुग्रीव जी. क्षीरसागर	47
9	बलदत्या राजकारणाचा वेध : नामदार श्रीमती डॉ. दिलीप गायकवाड	51
10	जागतिकीकरणाचा विविध क्षेत्रातील व्यावहारिक मराठी भाषेवरील परीणाम डॉ. अनिल व्यंकटराव मुंडे	55

19

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

19

5

Human Resource Management and Its Future

R. R. Bhise

Dept. of Library Science,
Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

Research Paper - Library Science

ABSTRACT

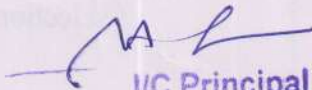
Human Resource Management (HRM) is a major subsystem of all the organizations including libraries also. it is responsible for the attraction , selection, importance. Role, future, its vision, recruitment. Motivation theories of human resource management. HRM becomes a valuable tool for management to ensure success. Also it is a major component of the management process.

Keywords: management, Recruitment, Motivation , HRD,

Introduction:

Any types of organization and in the libraries also consist of the combination of so many resources, among which human resources is the superior. But today human resources are acknowledged as the most valuable and important asset in any organization as well as in the libraries. These are no longer associated with potential. Only the difference between one organization and another is the performance of the workers. Thus management has began to visualizes human resources in its. Correct perspective in organization.

Managing people in an organization is human resources management. Since every organization ,institute, libraries etc. are made up of people, acquiring their service, developing their skills, motivating them to high levels of performance and ensuring that they continue to maintain their commitment to the organization are essential to achieving organizational objectives.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

32

40

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

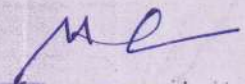
International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble

(13)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

Interlink Research Analysis

IMPACT FACTOR

6.20

ISSN 0976-0377

Issue : XX, Vol. V, July 2019 To Dec. 2019

42

पध्दती आराखडयाची संकल्पना व पायऱ्या

एस. पी. आडसुळे

ग्रंथपाल,

शरदचंद्र महाविद्यालय,

शिरोदोण, जि. उस्मानाबाद

7

Research Paper - Library Science

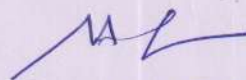
प्रस्तावना :

कोणतीही संस्था शून्यातून निर्माण झालेली नसते. संस्था ही समाजाचा एक घटक असते. अनेक संस्थांचा मिळून समाज बनलेला असतो. थोडक्यात असे म्हणता येईल की, अनेक संस्थांनी बनलेला समाज ही एक व्यापक संस्थाच असते. मनुष्य जीवन जगत असताना एक पध्दती म्हणून जीवन लागत असतो. मनुष्याच्या अयुष्यात येणारा दररोजचा नवीन दिवस हा एक पध्दतीचाच भाग असतो.

पध्दती या शब्दाला इंग्रजीत System असे म्हणतात. System या शब्दाची उत्पत्ती ग्रीक शब्द System या पासून झाली आहे. या शब्दाचा सामान्यपणे उद्देश प्राप्तीसाठी ज्या वेगवेगळ्या क्रिया केल्या जाता त्याचे संकलन असा आहे.

ग्रंथालय ही सुद्धा एक प्रकारची पध्दती आहे व ग्रंथालयात चालणाऱ्या सर्व प्रक्रिया या उपपध्दती आहेत. ग्रंथालयात चालणाऱ्या सर्व प्रक्रिया या विविध घटकावर अवलंबून असतात. उदा. ग्रंथेपार्जन विभाग, देव-घेव विभाग, संदर्भ विभाग. खालील उदाहरणावरून आपल्याला पध्दतीची संरचना स्पष्ट करता येईल.

एखाद्या गावात आरोग्य सेवेची आत्यंतिक गरज निर्माण होते, अशा वेळी समाजाचाच घटक असलेले गावकरी एक मंडळ बनवतात व एक संस्था त्या क्षणी अमूर्त स्वरूपात उभी राहते. या संस्थेला गावकरी पैसा व सुविधांच्या रूपात उर्जा पुरवतात. मंडळ पैशाच्या साहाय्याने जमीन, इमारत, यंत्रसामग्री, मनुष्यबळ यांची जुळवाजुळव करून इस्पितळ ही मूर्त स्वरूपातील संस्था उभी करते. येथे गावकऱ्यांचे मंडळ ही मुख्य संस्था व इस्पितळ ही उपसंस्था आहे. कारण इस्पितळ हा आरोग्यसेवेचा क भाग आहे. इतर भाग म्हणजे औषधांचे दुकान, नर्ससना प्रशिक्षण देणारी संस्था, बाहेरगावच्या रुग्णांच्या नातेवाईकांसाठी वसतीगृह इत्यादी अनेक असतात. अत्यंत प्राथमिक म्हणजे इस्पितळाची योजना झाल्यावर इतर संस्था उभ्या करावयाच्या. तयार झालेली इस्पितळ संस्था

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

41

ISSN 2251-6671

Information Technology and Recognition
of Knowledge in Higher Education Institutions

HI-TECH RESEARCH ANALYSIS

Hi-Tech Research

Analysis

EDITOR IN CHIEF
DR. BALAJI KAMBLE

14

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XIX, Vol. IV

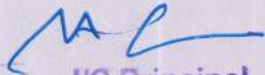
Hi-TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR
6.05

ISSN 2231- 6671
Aug. 2019 To Jan. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Employee Attrition : Biggest Challenges for 21 st Centure Organizations C. P. Kothawale	1
2	Current Trends in HRM Dr. Dadasaheb Jogdand	5
3	Sector wise impact of foreign direct investment in Indian Economy Dr. Ashok Mane	9
4	The Role of News Papers in student's life - Special Reference to Nanded City Dr. Pachling S. Kishanrao	22
5	Factors affecting the Learning of English in Bilingualism S. Babarao	27
6	Selected Anthropometric Measurements and Motor Fitness Components of Soccer Players in Relation to Positional to positional play- a relationship and Comparative Study Tomy Jose	32
7	Comparative study on the playing ability of Soccer Players on Grassy and Non-Grassy Playfields Ajaypal Upadhyay	39
8	अमरावती जिल्ह्यातील केळी उत्पादक शेतकऱ्यांसमोरील शेतमजुरीची समस्या डॉ. संजय उद्धवराव देशमुख	42
9	गंधपालनाचे नितीशास्त्र एस. पी. अडसुळे	47
10	महात्मा गांधी आणि स्त्री सक्षमीकरण जी. एस. मठपती	55

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

9

ग्रंथपालनाचे नितीशास्त्र

एस. पी. अडसुळे

ग्रंथपाल

शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Library Science

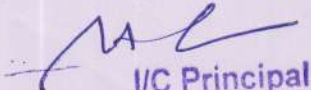
प्रास्ताविक :

ग्रंथाच्या इतिहासाप्रमाणेच ग्रंथपालनाचा इतिहास जुना आहे. सुरुवातीच्या काळाचा विचार केल्यास ग्रंथपालन हा एक व्यवसायच आहे. इतर ज्ञानशाखेतील ज्ञान मिळवून त्याचा वापर व्यवसाय म्हणून केला जातो. उदा. डॉक्टर, इंजिनियर, वकील यांच्या ज्ञानाच्या वापरास व्यावसायिकता प्राप्त झाली आहे. इतर व्यवसायाप्रमाणे ग्रंथपालन या व्यवसायास मर्यादा नाहीत. ग्रंथपालन हा व्यवसाय इतर व्यवसायाचा प्रमुख व्यवसाय आहे. ग्रंथपालनाचे कौशल्य हे ग्रंथपालन व्यवसायात मुख्य बाबत मानली जाते कारण ग्रंथालयात येणाऱ्या प्रत्येक वाचकास माहिती मिळवून देण्यासाठी तो ग्रंथपाल कशा प्रकारचे कौशल्य वापरतो यावर ग्रंथपालाचा व्यवसाय अवलंबून असतो.

उदा. एखादा डॉक्टर आजारी व्यक्तीस ताबडतोब बरा होण्यासाठी उपचार करतो. परंतु त्या डॉक्टरला आजारी व्यक्तीबद्दल माहिती घेणे अतिशय महत्त्वपूर्ण आहे. त्याचप्रमाणे ग्रंथपालास ग्रंथालयातील साहित्याबद्दल व येणाऱ्या वाचकाबद्दल माहिती असणे आवश्यक असते. ग्रंथपालन या व्यवसायाकडे एक प्रामाणिक व्यवसाय म्हणून बघितले जाते.

ग्रंथपालन हा व्यवसाय विकसीत आणि चिरकालीन स्वरूपाचा असल्यामुळे या व्यवसायास मानवाची सेवा करणारा व्यवसाय असे संबोधण्यात येते. ही सेवा देत असताना व्यक्तीगत संबंधातून दिली जाते. हा व्यवसाय करताना समाजातील अनेक घटक जोडले जातात. म्हणजे व्यक्ती-व्यक्तीमध्ये विचारांची देवाण-घेवाण होत असते. हा व्यवसाय करणारा व्यक्ति नैतिकदृष्ट्या परिपूर्ण असेल तरच त्या व्यक्तीने दिलेली सेवा परिणामकारक ठरू शकते.

नितीशास्त्र म्हणजे नैतिकतेचे शास्त्र होय. ही एक तत्वज्ञानाची शाखा असून ज्यामध्ये मानवी स्वभाव व व्यक्तिगत आचरणाचा अभ्यास केला जातो. ग्रंथपालन या व्यवसायासाठी कर्तव्याची

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

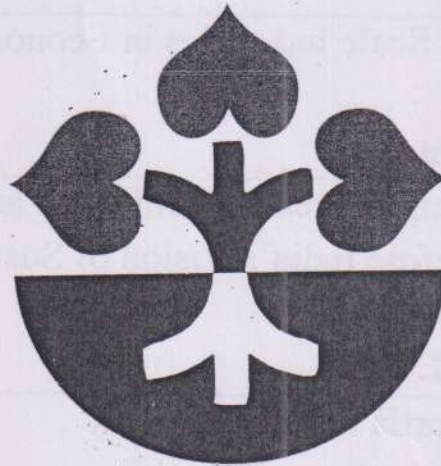
ISSN 2229-6190

RNI. MAHMUL02937/2010/35848

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for Social Sciences

34

SOCIAL GROWTH

[Signature]
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

CHIEF EDITOR
DR. BALAJI KAMBLE

RNI. MAHMUL02937/2010/35848

IMPACT FACTOR -6.10

ISSN 2229-6190

SOCIAL GROWTH

Issue : XIX, Vol. IV, Nov. 2019 To April 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Role of Small Scale Industries in Economic Development Dr. D. V. Shinde	1
2	Poverty, Unemployment and Inflation and Major Challenges before India's Vision of Sustainable Development Dr. Sanjay M. Patil	7
3	Library Consortia in India Shrihari P. Adsule	15
4	Investigation of Before-Competition State Anxiety of Baseball Players Dr. B. N. Gapat	23
5	रायगड जिल्हयातील प्राथमिक आरोग्य उपकेंद्रांच्या वितरणाचा भौगोलिक अभ्यास अनिल निवृत्ती शिंदे	27
6	नांदेड जिल्हयातील सेवा केंद्राची केंद्रीयता : भौगोलिक विश्लेषण श्रीहरी रामराव गायकवाड	33
7	लातूर जिल्हयातील यात्रास्थळाचे स्थलकालपरत्वे भौगोलिक विश्लेषण संगमेश्वर ज्ञानोबा भांगे	40
8	महात्मा गांधी यांचे कार्य बळवंत विष्णू घोडरे	46
9	परराष्ट्र धोरण निर्धारित करणाऱ्या घटकांचे विश्लेषण शंकर लोभाजी चव्हाण	53

Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Library Consortia in India

Shrihari P. Adsule

Dept. of Library & Info. Science,
Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

Research Paper - Library Science

ABSTRACT

Library Consortia or Consortium is now being overheard globally. It is more because of electronic or digital form of information. Consortia are all about sharing resources and improving access to information. These resources are shared among libraries that have common missions, goals and clients (users) and act on those commonalties. Before we are sharing own library resources through inter library loan, but in this Information communication technology (ICT) age it has gained momentum even in the developing countries. When library consortiums are formed, the existing environment about users' preferences and difficulties need to be studied. Initiating such studies would enable to incorporate the findings as the major input in consortium Formation.

Keywords: Library Consortia, CSIR, FORSA, HELINET, IIM, INDEST, UGC-DAE, INFONET

Introduction

Library Consortia is the sharing of resources among the participant's libraries. A consortium may be a formal or in have enabled library consortia to expand both in formal agreement between two or More libraries based on a number and functions over their respected areas. Library common principle. For example, a consortium library consortium development is rooted in the may be based on library Type academic, special, public etc.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

اردو اسکالر کی دنیا

International Refereed Journal for Urdu Literature

EISSN: 2320-8910, ISSN: 2320-5369

Volume VII,

Issue I,

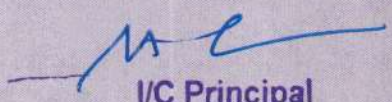
February 2019

URDU SCHOLARS KI DUNIYA-IRJU

IMPACT FACTOR: 0.383

INDEXING:

- Cosmos Impact Factor-Berlin Brandenburg, Kleinmachnow- Germany
- Ulrich's Web- Global Series Directory, USA
- Directory of Research Journals Indexing, India
- Open J- Gate, India
- Pub_Res_ (International Research Library)
- Yumpu-Gewerbestrasse-Diepoldsau- Switzerland

 I/C Principal
 Sharadchandra Mahavidyalaya
 Shiradhon Tq. Kallam

فہرست

01-04	اردو اور ترکی زبان کا تاریخی تعامل	1
05-09	ڈاکٹر آنیکوٹ کشمیر، اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ اردو، انقرہ یونیورسٹی، انقرہ۔ ترکی	
10-12	ہر من میسے کے ہیر و سدھار تھ کے سماجی مسائل اور فکری پیچیدگیوں پر ایک نظر	2
13-16	محمد فرید، لیکچرار، اوپی ایف بوائز کالج، ایچ ایٹ فور، اسلام آباد۔ پاکستان	
17-20	غالب کا پسندیدہ شاعر۔۔۔ مومن خاں مومن	3
21-26	ڈاکٹر عقیلہ سید غوث، پرنسپل، آرٹس اینڈ کامرس مہیلا کالج، امبا جوگی، ضلع بیڑ، مہاراشٹر۔ انڈیا	
27-30	شمس الرحمن فاروقی کی افسانے کی نظری تنقید	4
31-34	نسیم عباس احمر، لیکچرار، شعبہ اردو، سرگودھا یونیورسٹی، سرگودھا۔ پاکستان	
35-38	کشمیر میں فارسی ادب کا جائزہ	5
39-43	اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ فارسی، گورنمنٹ پی جی کالج، بھدر واہ، جموں و کشمیر۔ انڈیا	
44-47	واجدہ تبسم، فرخندہ لودھی اور طاہرہ اقبال کے افسانوں کا تقابلی جائزہ (تائیدیت کے تناظر میں)	6
	ڈاکٹر میمونہ سبحانی، اسسٹنٹ پروفیسر، جی سی یونیورسٹی، فیصل آباد۔ پاکستان	
	لسانی، سماجی، ثقافتی، فنی، مطالعہ اور زبان اردو	7
	ڈاکٹر پٹیل شینہ بیگم مجاہد، شردچندر رامہاودھالیہ، سرڈن، تعلقہ کلم، عثمان آباد، مہاراشٹر۔ انڈیا	
	سعید نظر کے کلام میں مہجری ادب کی جھلکیاں	8
	ڈاکٹر محمد ثار احمد، شعبہ اردو، وی یونیورسٹی، تروپتی، آندھرا پردیش۔ انڈیا	
	کڈپے کے شعری دبستان کی شناخت اور امکانات	9
	ڈاکٹر سید وصی اللہ بختیاری عمری، اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ اردو، گورنمنٹ کالج، رائے چوٹی۔ اے پی۔ انڈیا	
	اردو شاعری میں بھگوان سری کرشن کا ذکر	10
	ڈاکٹر شیخ حسینہ بیگم، شعبہ اردو، ایس۔ وی یونیورسٹی، تروپتی، آندھرا پردیش۔ انڈیا	
	نظم ہمد میں رنگینتی قوس و قزح (مولانا ابوالیمان ہمد عمری)	11
	ڈاکٹر شیخ فاروق ہاشا، لیکچرار، شعبہ اردو، گورنمنٹ کالج، راجپوٹی، آندھرا پردیش۔ انڈیا	

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

”لسانی، سماجی، ثقافتی، فنی، مطالعہ اور اردو زبان“

ڈاکٹر ٹیل شبنہ بیگم مجاہد

شردچندرامہاودھیالیہ، سرڈون، تعلقہ کلم، عثمان آباد، مہاراشٹر۔ انڈیا

اردو زبان کی پہلی خصوصیت یہ ہے کہ اس میں ہندی، فارسی اور عربی کی تمام آوازیں موجود ہیں۔ اردو کے حروف ہجان تینوں زبانوں سے مل کر بنے ہیں۔ تیسری خصوصیت یہ ہے کہ اس زبان میں دوسری زبانوں کے لفظوں اور محاوروں کو اپنانے کی بڑی صلاحیت ہے۔ چوتھی خصوصیت رسم الخط ابتداء سے فارسی ہے۔ انسان کا شاید سب سے بڑا تخلیقی کارنامہ زبان ہے۔ ہم دراصل زبان کے ذریعے اپنی ہستی کا اور اس رشتے کا اقرار کرتے ہیں۔ انسان نے کائنات اور دوسرے انسانوں سے قائم کر رکھے ہیں۔ انسان کی ترقی کار از بھی بہت کچھ زبان میں پوشیدہ ہے کیونکہ علم کی قوت کا سہارا زبان ہے۔ اردو زبان کو انیسویں صدی کی ابتداء تک ہندی، ہندوی، دہلوی، ریختہ، ہندوستانی، دکنی اور گجراتی غرض مختلف ناموں سے یاد کیا جاتا ہے۔ اردو زبانیں مل کر بنی ہے۔ اسے ریختہ بھی کہا جاتا ہے۔ ڈاکٹر جان گلکرسٹ نے جب ملک کی سب مقبول زبان جو شمالی ہند کے علاوہ دکن حتیٰ کہ مدراس میں بولی جاتی تھی، انگریزوں کو سکھانے کا ارادہ کیا تو اس زبان کو ۱۸۷۸ء میں ”ہندوستانی“ کا نام دیا گیا۔ اردو ترکی زبان کا لفظ ہے۔ اس کے معنی لشکر کیچھ، خمیہ وغیرہ کے ہیں۔ عبد مغلیہ میں یہ لفظ اپنی معنوں میں استعمال ہوا ہے۔ اردو زبان کی ابتداء شاہجہانی لشکر (اردو) سے ہوئی اس لیے اس زبان کو اردو پڑ گیا، درست نہیں ہے۔ کیونکہ ۱۸ویں صدی عیسوی سے پیشتر کا کوئی شاعر ادیب اور تذکرہ نگار اس زبان کو ”اردو“ تعبیر نہیں کرتا۔

”بقول اختر اورینٹی“:

”اس تشریح سے یہ بات بالکل واضح ہو جاتی ہے کہ مسلمانوں کی عربی اور فارسی سب سے پہلے ہندوستان کی جس دیسی زبان سے مخلوط ہو کر اور متانی ہے۔ پھر بھی پنجابی اور بعد ازاں دہلوی، سندھی پر اس اختلاط کی شہادت آج بھی اسی طرح نمایاں ہے۔ واقعہ یہ ہے کہ موجودہ اردو ان ہی بولیوں کی یافتہ اور اصلاح شدہ شکل ہے۔ یعنی جس کو ہم ”اردو“ کہتے ہیں اس کا آغاز ان ہی بولیوں میں عربی و فارسی کے میل سے ہوا اور آگے چل کر دارالسلطنت دہلی ہے۔ جس کو دہلوی کہتے ہیں۔ مل کر معیاری زبان بن گئی اور پھر دارالسلطنت کی بولی معیاری زبان بن کر تمام صوبوں میں پھیل گئی۔“

علمائے لسانیات نے زبانوں کو ان کی صوتی اور صرفی خصوصیات کی بنیاد پر مختلف خاندانوں میں تقسیم کیا ہے۔ سب سے بڑا خاندان آریائی زبانوں کا ہے۔ اس کے بعد منگول خاندان چینی، جاپانی وغیرہ کا نمبر آتا ہے اور پھر سامی عربی اور عبرانی وغیرہ اور دراوڑی تلگوں، تامل، ملیالم، کنڑی زبانوں کے خاندان ہیں۔ آریائی خاندان جو ہنگال سے ناروے تک پھیلا ہوا ہے کئی گھرانوں میں بٹ گیا ہے۔ ہندی علاقہ بہت وسیع تھا یہ زبان ملتان سے پٹنہ تک بولی اور سمجھی جاتی تھی اور اس کی بہت سی مقامی بولیاں تھیں مثلاً

سمرج بھاشا، کھڑی بولی، اودھی، اور بھوپوری، قنوجی، ہریانوی وغیرہ اور یہ زبان راہجستانی اور پنجابی سے بہت قریب تھی مماثلت اور مماثلگی کے باعث ہم ہند (مغربی اور مشرقی) پنجابی راہجستانی اور سندھی وغیرہ کو آپس میں نہیں کہہ سکتے ہیں۔ مختصر یہ کہ اردو کی ابتداء کے بارے میں ہم یقین سے فقط یہ کہہ سکتے ہیں کہ جب مغربی ہندی میں فارسی کا بیوند لگا تو زبان وجود میں آئی مغربی ہندی سے مراد وہ زبان ہے جو دہلی سے میرٹھ کے علاقے میں بولی جاتی تھی۔ اگر یہ مان لیا

ISSN 2349-638x

Impact Factor 5.707

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur's
Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA

Dhoki, Tq. & Dist. OSMANABAD (MS).

ICSSR, New Delhi Sponsored

National Level Seminar in Interdisciplinary subject
on

RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT IN INDIA : IT'S CHALLENGES AND REMEDIES

Saturday, 9th March 2019

[Signature]
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Dhoki, Tq. Kallam
Principal

: Organized By :

Department of Public Administration
Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur's
VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq. & Dist.- Osmanabad (MS).

Dr. Jyoti Nade
Convenor

Sr No	Name of Authors	Title of Paper	Page No.
1.	डॉ. एस. एन. आकुलवार	आरोग्य सुविधा आणि ग्रामीण विकास	1
2.	Prin.Dr. Ajay B.Patil	ICT in Agriculture (Rural Development)	4
3.	Nitin P. Patil	Development of Agriculture sector in Osmanabad District: A Critical Analysis	6
4.	Sharad Suryakant Pawar	Issues in Rural Community Development	10
5.	Dr. Ajit Avinashrao Maslekar	Social Issue & Rural Community Development	12
6.	Dr. Sudhir Prakashrao Dinde	Public Participation In Rural Community Development	15
7.	Dr. S. R. Magar	Status of Rural Development in India	18
8.	Shailaja Baburao Kuchekar	Rural Community Development through Lterature	21
9.	Smt. Archana Kundlikrao Chavare	Women Empowerment and Rural Community Development	23
10.	Dr. D. S. Shinde	Rural Development In India: Issues and Challenges	24
11.	Dr. Suryakant Dnyanoba Ardale	Female Employment in Rural Area	27
12.	Dr. M.L. Somwanshi	The Role of ICT in Rural Development of India	29
13.	प्रा.डॉ.शविना मुजाहेदसाब पटेल	भारत में ग्रामीण समाज का विकास: चुनौतियाँ और समाधान (सामाजिक समस्याओं के संदर्भ में...)	31
14.	प्रा. डॉ.अमर फकिरसाब सय्यद	भारतीय ग्रामीण समाज में महिला सशक्तिकरण (मैत्रेय पुष्पा के इदन्नमम उपन्यास के संदर्भ में...)	34
15.	प्रा. बालाजी वैजनाथ आचार्य	लघु उद्योग आणि ग्रामीण समुदाय विकास	37
16.	प्रा. व्ही.डी आचार्य	शासकीय धोरण आणि ग्रामीण समाजाचा विकास	39
17.	प्रा. डॉ. आशा दगडू आकोलकर	ग्रामीण विकास आणि जलयुक्त शिवार अभियान	42
18.	प्रा. डॉ. शशीकांत मुकुंदराव आलटे	समाज व ग्रामीण विकास	45
19.	ऋषिकेश सर्जेराव अंबुरे	ग्रामीण आरोग्यात आशा स्वयंसेविकांची भूमिका	48
20.	प्रा.डॉ. एस.डी. अंबुरे	ग्रामीण विकासात उद्योग धंद्याची भूमिका	

I/C Pincipal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

भारत में ग्रामीण समाज का विकास : चुनौतियाँ और समाधान
(सामाजिक समस्याओं के संदर्भ में....)

प्रा. डॉ. शविना मुजाहेदसाब पटेल
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराधोण
ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

भारत देश अत्यंत विद्यमान सभ्यताओं में से एक है, एवं विश्व का सबसे बड़ा लोकतंत्र है। जनसंख्या की दृष्टि से विश्व में द्वितीय स्थान पर आता है। इस विविधता से संपन्न देश का समाज प्राथमिक रूप से ग्रामीण समाज है। लेकिन आज यहाँ नगरीकरण बढ़ रहा है। भारत के अधिकतर लोग गाँव में ही रहते हैं। सन २००१ के जनगणना के अनुसार ७२ प्रतिशत लोग गाँव में रहते थे। गाँव के लोगों का जीवन कृषि अथवा उससे संबंधित व्यवसायों पर चलता है। ग्रामीण लोगों का कृषि जीविका का एकमात्र स्रोत होने के कारण वे उसी पर निर्भर होते हैं। किसी कारण वश अकाल की स्थिति बनती है तो उन्हें अनेक समस्याओं का सामना करना पड़ता है। जिसका परिणाम देश विकास पर दिखाई देता है। देश का विकास प्रति व्यक्ति आय से संबंधित होता है। जिस देश में प्रति व्यक्ति आय अधिक होती है, वह देश उतना प्रगतिशील होता है। भारत देश के संदर्भ में विचार किया जाए तो यहाँ की अधिकतर आवादी ग्रामीण क्षेत्र में रहती है और प्रति व्यक्ति आय भी कम है। इसलिए देश को प्रगति के प्रवाह में लाने के लिए ग्रामीण समाज का उत्थान आवश्यक है। ग्रामीण समाज के विकास एवं उन्नति पर ही देश के विकास के मापदंड तय किये जाते हैं। भारतीय ग्रामीण समाज के विकास को लेकर भारत सरकार अनेक योजनाओं का क्रियान्वयन करती है, लेकिन भारतीय ग्रामीण समाज का आज भी विकास नहीं हुआ है। इसके अनेक कारण हैं, जिसे भारतीय ग्रामीण समाज के विकास के अवरोध या चुनौतियाँ कह सकते हैं। ग्रामीण समाज के आगे अनेक चुनौतियाँ हैं, जिसमें सामाजिक समस्याएँ प्रमुखता चुनौति है। ग्रामीण समाज के विकास में प्रमुख चुनौतियाँ और समाधान के पहले समाज की संकल्पना को समझना आवश्यक है।

मनुष्य एक सामाजिक प्राणी है और प्रारंभ से ही वह समाज में रहता आया है। समाज के बिना वह जीवन यापन नहीं कर सकता। समाज रहकर ही वह अपनी आरंभिक आवश्यकताओं को पूरा करता है। समाज की परिभाषा अनेक विद्वानों ने की है। समाजशास्त्रीय दृष्टि से सामाजिक सम्बन्धों के जाल को समाज कहते हैं। मोरिस जिन्सबर्ग ने समाज के अर्थ को स्पष्ट करते हुए कहा है, समाज ऐसे व्यक्तियों का संग्रह है, जो कुछ संबंधों अथवा व्यवहार की विधियों द्वारा संगठित है तथा उन व्यक्तियों से भिन्न है जो इस प्रकार के संबंधों द्वारा बंधे हुए नहीं हैं अथवा जिनके व्यवहार उनसे भिन्न है। इस के साथ साथ मैकाइवर एवं पेज ने भी समाज के संदर्भ में अपने विचारों को व्यक्त किया है, वे कहते हैं, समाज रीतियों, कार्यविधियों, अधिकार एवं पारस्परिक सहायता, अनेक समूहों तथा उनके विभाजनों, मानव व्यवहार के नियंत्रणों तथा स्वतंत्रताओं की व्यवस्था है। इन सदैव परिवर्तित होने वाली तथा जटिल व्यवस्था को ही समाज कहते हैं। यह सामाजिक सम्बन्धों का जाल है। तथा सदैव परिवर्तित होता रहता है। उपर्युक्त परिभाषाओं से स्पष्ट होता है कि समाज लोगों के एक साथ रहने का नाम नहीं है बल्कि समाज वह है जहाँ लोगों के बीच पाये जाने वाले सम्बन्ध महत्वपूर्ण होते हैं। समाज एक ऐसा समूह है, जिसके अंतर्गत सदस्य सामान्य जीवन की प्रारंभिक आवश्यकताओं एवं दशाओं को पूर्ण करता है। समाज में रहकर ही मनुष्य का पूर्ण विकास होता है। समाज में पारस्परिक सम्बन्ध अनिवार्य होते हैं। समाज के विकास पर ही देश का विकास निर्भर होता है।

भारत देश के अधिकतर लोग ग्रामीण क्षेत्र में रहते हैं। ग्रामीण क्षेत्र के विकास पर ही विकास निर्भर है। सन २००१ के जनगणना के अनुसार ७२ प्रतिशत जनता याने उस वक्त के कुल आवादी के ७४.२ करोड़ लोग गाँव में रहते थे। इतनी बड़ी आवादी को विकास के प्रवाह में लाना आवश्यक है। भारत सरकार और विभिन्न राज्य की सरकारें ग्रामीण समाज को विकास के प्रवाह में लाने के लिए अनेक योजनाओं का क्रियान्वयन करती हैं। गाँव के सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, राजनीतिक परिदृश्य में परिवर्तन लाने हेतु सरकारें एवं विभिन्न सामाजिक संस्थाएँ महत्वपूर्ण भूमिका अदा कर रही हैं। ग्रामीण समाज विकास शब्द ग्रामीणों का जीवन स्तर सुधारने के साथ-साथ ग्रामीण क्षेत्र के समग्र विकास को प्रदर्शित करता है। इसमें कृषि और सहायक गतिविधियाँ, ग्रामीण एवं कुटीर उद्योग और शिल्पकारी, सामाजिक, आर्थिक, अधोसंरचना, सामुदायिक सेवाएँ एवं सुविधाएँ और इन सभी से उपर ग्रामीण क्षेत्रों के मानव संसाधनों का विकास सम्मिलित है। ग्रामीण समाज के विकास एवं परिवर्तन में सरकारें एवं विभिन्न संस्थाओं का महत्वपूर्ण योगदान होने के बावजूद भी ग्रामीण समाज के विकास में अनेक चुनौतियाँ दृष्टिगोचर होती हैं।

भारतीय समाज के विकास में सबसे बड़ा अवरोध ग्रामीण समाज में प्रचलित सामाजिक समस्याएँ हैं। ग्रामीण समाज में आज भी अनेक ऐसी समस्याएँ हैं जो ग्रामीण समाज के उत्थान में बाधाएँ निर्माण कर रही हैं। जिसमें प्रमुख हैं, निरक्षरता, बेरोजगारी, व्यसनाधिनता और मद्यपान, महिलाओं के विरुद्ध हिंसा और प्रस्थापित जाति-व्यवस्था, सामुदायिकता आदि। उक्त सामाजिक समस्याओं के कारण भारतीय का ग्रामीण समाज आज भी विकास की राह से कासों दूर है।

Impact Factor 6.261

ISSN- 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOW ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

SC Approved Multidiciplinary International E-research journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

12 January 2019 Special Issue -92

महात्मा गांधी यांचे विचार

Chief Editor

Dr. Dhanraj T. Dhangar
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce college,
Yeola, Dist. Nashik (M.s.) India

Executive Editor of This Issue

Dr. Galphade A.B.
Assit. Prof. Heda of Dept.,
Political Science,
Vasant Mahavidalaya , Kaij, Dist. Beed

Dr. Shinde S.K.

Assit. Prof. Dept. of Political Science,
Vasant Mahavidalaya , Kaij, Dist. Beed

Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradon Tal. Kallam

Visit to - www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATION

Index

1. महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रह संबंधी विचार
2. महात्मा गांधीचे विचार व कार्य
3. महात्मा गांधीच्या विचारांची उपयुक्तता
4. महात्मा गांधीजींचे सत्याग्रहासंबंधी विचार
5. महात्मा गांधीजींचे सत्य आणि अहिंसेसंबंधी विचार
6. गांधीजीच्या विचारांची आजच्या स्थितीत उपयुक्तता
7. महात्मा गांधीजींचे सामाजिक विचार
8. महात्मा गांधी विचारांची प्रस्तुतता
9. महात्मा गांधीजींचे समग्र विचार
10. गांधीजींच्या विचारांची सद्यस्थितीत उपयुक्तता
11. हिन्दी साहित्य में गांधी दर्शन
12. गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार
13. महात्मा गांधी : धर्म आणि राजकारण
14. महात्मा गांधीजींच्या विचारांची आजच्या स्थितीत उपयुक्तता व गरज
15. महात्मा गांधीप्रणीत सामाजिक विधायक कार्यक्रम: एक अभ्यास
16. महात्मा गांधीजींचे सामाजिक विचार
17. राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक विचारांचे परिक्षण
18. म. गांधीजी आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांच्या 'ग्रामस्वराज्य' विचारातील साधर्म्य
19. महात्मा गांधी प्रणीत अहिंसा : एक जीवनप्रवाह
20. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार
21. महात्मा गांधी यांचे राष्ट्रीय एकात्मतेविषयीचे विचार
22. महात्मा गांधी यांचे राजकीय विचार एक दृष्टी क्षेप
23. महात्मा गांधींच्या सत्य आणि अहिंसा तत्वाचा प्रभाव
24. महात्मा गांधी यांच्या शैक्षणिक विचारांचा अभ्यास
25. महात्मा गांधीजींचा समतेविषयक दृष्टिकोन
26. गांधीजींची सत्य आणि अहिंसेची संकल्पना
27. महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक, सामाजिक, विचार - एक अभ्यास
28. महात्मा गांधीचे शिक्षण विषयक विचार
29. महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार
30. महात्मा गांधीजींच्या राजकीय विचारांचे चिंतन
31. म. गांधीजींचे सत्य आणि अहिंसेविषयीचे विचार
32. महात्मा गांधीजींचे सत्याग्रहासंबंधीचे विचार
33. महात्मा गांधी यांचे राजकीय विचार
34. महात्मा गांधी यांचे शिक्षण विषयक विचार
35. महात्मा गांधीजींचे राजकीय विचार
36. महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार
37. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार
38. महात्मा गांधीजींचे अफ्रिकेतील सामाजिक कार्य, एक अभ्यास
39. गांधी विचार आणि भारतीय लोकशाही
40. महात्मा गांधी एक अष्टपैलू व्यक्तिमत्व

Dr. Umakant D. Padamwar	7
प्रा.तेलंगे एन.एन.	9
प्रा. डॉ. अत्तार अमजद हारुण	11
प्रा. डॉ. रजनी अ. वारोळे	14
चौधरी प्रदीप विनायक	16
प्रा.डहाळे सचिन राजाभाऊ	19
प्राचार्य डॉ.व्ही.जी. गुंडरे	
प्रा. डॉ. जगदिश देशमुख	21
प्रा.डॉ.शिवाजी गोविंदराव दिवाण	23
प्रा. डॉ. राजेश सुभाष चालीकवार	25
डॉ.राम प्र.ताटे	28
डॉ.संभाजी रा. पाटील	
प्रा.डॉ.जे.एस.ढवळे	30
प्रा.डॉ.सय्यद अमर फकिरसाब	32
प्रा.डॉ.बालाजी खराबे	34
डॉ. शेख फेरोज जफर	36
डॉ. घायाळ एस. पी.	38
डॉ.इंगळे चत्रभुज बंकटराव	40
डॉ.लक्ष्मण गिते	43
प्रा. डॉ. कांबळे एम.एस.	45
प्रा. डॉ. सुनिता शंकरराव कुरुडे	48
प्रा.मलदोडे साहेबराव रामराव	51
प्रा. वाघमारे आर. वाय.	53
प्रा.डॉ.सुखनंदन ढाले	55
प्रा.डॉ.हारिभाऊ पांडुरंगराव कदम	58
प्रा.डॉ.टी.बी.पुरी	60
प्रा.जिजाराम श्रीकृष्ण बागल	63
प्रा. जोगदंड एम.बी.	64
डॉ. वनमाला गुंडरे	66
डॉ. विठ्ठल शंकरराव देशमुख	68
प्रा. ढगे सखिंद कांतीलाल ढगे	70
प्रा. दुनघव ए.डी.	72
डॉ.सचिन शिंदे	74
प्रा. सोनवणे उत्तम मोहन	76
डॉ. श्री. काकासाहेब गंगाधर पोळके	79
डॉ. प्रशांत भाऊसाहेब सोळंके	82
प्रा.डॉ.वानखेडे उमाकांत ज्ञानोबा	84
प्रा.डॉ. बी.एम.नरवाडे	87
प्रा. डॉ. अनंत नरवडे	90
प्रा.डॉ. संजय जोगदंड	94
प्रा.गंगणे आर.व्ही.	96
प्रा.संदीप कोरडे	99
प्रा. ज्योती मगर	101

हिन्दी साहित्य में गांधी दर्शन

प्र. ड. सायब अमर फकिरसाब

प्र. ड. सायब अमर फकिरसाब
शारदचंद्र महाविद्यालय शिराडोण, ता. कळंब जि. उस्मानाबाद

संस्थापित महात्मा गांधी का भारतीय स्वतंत्रता संग्राम में अनन्य साधारण महत्व है। उन्होंने सत्य, अहिंसा, सत्याग्रह के माध्यम से भारत देश की अंग्रेजों के बंधन से मुक्त करवाया। आज भी भारत देश की पहचान महात्मा गांधी से होती है। इसकी वजह यह है कि महात्मा गांधी के विचार आज भी मनुष्य के लिए पथप्रदर्शन कर रहे हैं। विश्व के सभी लोग आज भी उनके विचारों में विश्वास रखते हैं। महात्मा गांधी के विचारों से 20वीं सदी में सन 1920 से लेकर 1947 तक भारत की सामाजिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक, धार्मिक और गतिविधियों में उनका महत्वपूर्ण योगदान रहा है। तत्कालिन जनमानस पर गांधी के प्रभाव के कारण अंग्रेजों को उनके सामने घुटने टेकने का मजबूर होना पड़ा था। बीसवीं सदी का महानायक के रूप में उनकी पहचान है। उनके विचारों ने भारतीय जीवन के सभी क्षेत्रों को प्रभावित किया है। तत्कालिन साहित्य की बात कि जाए तो तत्कालिन साहित्य उनके दर्शन से भरा पड़ा है। सत्य, अहिंसा, शांति, सत्याग्रह, न्याय, अस्पृश्यता, राष्ट्रभक्ति आदि उनके विचारों के पहलू हैं जो साहित्य के माध्यम से गांधी दर्शन को उजागर करते हैं। हिन्दी साहित्य के संदर्भ में कहा जा सकता कि तत्कालिन हिन्दी भाषी कवि, लेखक उनके विचारों से प्रभावित थे, जो गांधी दर्शन को अपने शब्दों में प्रकृतिक जलता के सामने रखते थे। आज भी हिन्दी का साहित्य गांधी के विचारों से प्रभावित होकर लिखा जा रहा है जो अनेक भारतीयों को सत्य, अहिंसा, सत्याग्रह की महिमा से परिचित करवा रहा है।

स्वतंत्रता पूर्व और स्वतंत्रता के बाद के काल में लिखा सभी भारतीय भाषाओं का साहित्य महात्मा गांधी के विचारों से प्रभावित हुआ है। यह कहना अतिशयोक्ति नहीं होगा कि विश्व का संपूर्ण साहित्य गांधी विचारों से प्रभावित हुआ है। महात्मा गांधी बहुमुखी प्रतिभा के धनी थे, उन कारण उनके व्यक्तित्व का प्रभाव साहित्य की विभिन्न धाराओं पर दृष्टिगोचर होता है। गांधीजी के समकालिन हिन्दी कवि और लेखक गांधी के विचारों से प्रभावित थे। इस कारण सन 1920 से लेकर सन 1950 तक के हिन्दी साहित्य पर गांधी विचारों का विशेष प्रभाव दिखने लगा है। हिन्दी का गद्य एवं पद्य साहित्य और गद्य साहित्य की सभी विधाएँ गांधी विचारों से प्रभावित हैं। हिन्दी का उपन्यास साहित्य, कहानी साहित्य, नाटक साहित्य, काव्य साहित्य आदि विभिन्न विधाएँ गांधी विचारों को उजागर करती हैं।

हिन्दी भाषा का उपन्यास साहित्य गांधी विचारों से विशेष रूप से प्रभावित हुआ है। प्रेमचंद का उपन्यास साहित्य गांधी दर्शन को प्रकृतिक करता है। प्रेमचंदजी के सेवासदन, गोदान, कर्मभूमि, प्रेमाश्रम, रंगभूमि, कायाकल्प आदि उपन्यास गांधी विचारों को उजागर करते हैं। प्रेमचंद का उपन्यास साहित्य महिलाओं की दुर्दशा को उजागर करता है। महिलाओं का शोषित रूप उक्त उपन्यास में उजागर हुआ है। अंग्रेजों के कारण महिलाओं की दरिद्र दशा को प्रस्तुत उपन्यास में स्पष्ट किया गया है। गांधीजी स्त्री के उत्थान के लिए हर वक्त तत्पर थे, उनका मानना था कि स्त्री शिक्षा ही स्त्री को समाज में मान प्रतिष्ठा दिला सकती है। प्रेमचंद के सभी उपन्यासों में स्त्री शिक्षा पर जोर दिया गया है। सेवासदन की शांता, गोदान की मालती, प्रेमाश्रम की श्रद्धा और विद्या, कर्मभूमि की सुखदा, मुन्नी और सिकता आदि स्त्री पात्रों के माध्यम से लेखक ने गांधी विचारों को प्रस्तुत किया है। गांधीजी अस्पृश्यता, असमानता, उंच निच और अमीर गरीब के भेद भाव को मानते नहीं थे। उनके दृष्टि में समानता का भाव था वे सत्य, अहिंसा और सत्याग्रह के पुजारी थे। उनका यह विचार कायाकल्प के चक्रवर्त, सेवामेंद, सूरदास, कर्मभूमि के अमरकान्त और प्रेमाश्रम के प्रेमशंकर में दिखाई देता है। प्रेमचंद के उपन्यासों में आचरण को सुखदा, अहिंसा का आदर्श, सत्य की प्रतिष्ठा, परोपकार, दया, क्षमा, त्याग, सहानुभूति, अस्पृश्यता का धिक्कार, स्त्री शिक्षा आदि भाव दृष्टिगोचर होते हैं जो गांधी विचारों से संबंधित हैं। इसलिए यह कहा जा सकता है कि प्रेमचंद का उपन्यास साहित्य गांधीवाद में आस्था रखता है।

मार्कण्डेयजी के अग्निवीज उपन्यास में गांधी के विचारों का दर्शन होता है। प्रस्तुत उपन्यास के भाईजी और भाग्यी बहन गांधी विचारों से प्रेरित पात्र हैं जो निस्वार्थ भाव से समाजसेवा करते हैं। उपन्यास में गांधीवादी आश्रम का चित्रण हुआ है। इस आश्रम को भाईजी और भाग्यी बहन निस्वार्थ भाव से चलाते हैं। यह आश्रम गरीबी और पिछड़ी जाती के लोगों को उन्नति के लिए सतत प्रयत्न करता है। भाईजी के लड़कियों के लिए यहां शिक्षा की व्यवस्था की जाती है। प्रस्तुत उपन्यास के कुछ ऐसे पात्र हैं जो गांधी के विचारों को सत्ता प्राप्त करने का साधन मानते हैं। प्रस्तुत उपन्यास में सत्य, अहिंसा, सत्याग्रह, अस्पृश्यता निमूलन आदि मूल्यों का चित्रण हुआ है जिसे गांधीजी ने सत्य के रूप में प्रयोग किया था। शिवप्रसाद सिंह का शैलुष उपन्यास में गांधीवादी विचारधारा स्पष्ट हुई है। प्रस्तुत उपन्यास को मुख्य पात्र सावित्री हैं जो सत्य, अहिंसा और सत्याग्रह को हथियार बनाकर नटों को उनका अधिकार दिलाती हैं। सावित्री चाहती हैं कि नटों को उनका अधिकार मिले किन्तु न्याय, सत्य, अहिंसा और सत्याग्रह के आधार पर ही। नटों के क्रोध, आक्रोश को दबाते हुए सावित्री नटों के हक में लिखे गांधीवादी विचारों का रास्ता अपनाती हैं। उक्त उपन्यास में लेखक ने सावित्री के माध्यम से गांधी विचारों को महत्ता को उजागर किया है। विष्णु प्रभाकर के अर्धनारीश्वर उपन्यास में गांधी विचारों की झलक मिलती है। उक्त उपन्यास में स्त्री को नैतिकता को उजागर किया है। इन उपन्यास में स्त्री और पुरुष समानता पर प्रकाश डाला गया है। गांधी दर्शन में सत्य, अहिंसा, त्याग, आदर्श को अधिक महत्व है। किन्तु प्रतिपादन उक्त उपन्यास में विभिन्न पात्रों के माध्यम से हुआ है। सियारामशरण गुप्त के गोद, अंतिम आकांक्षा और नारी उपन्यास में गांधी दर्शन का प्रभाव दिखाई देता है। जैनन्द्र के परख नामक उपन्यास के पात्र गांधी विचारों से प्रभावित हैं। हिन्दी के बहुत सारे उपन्यासकार गांधीवाद से प्रभावित हैं जो गांधी दर्शन को अपने विभिन्न पात्रों द्वारा उजागर करते हैं।

ISSN 2349-638x

Factor 5.707

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur's
Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA

Dhoki, Tq. & Dist. OSMANABAD (MS).

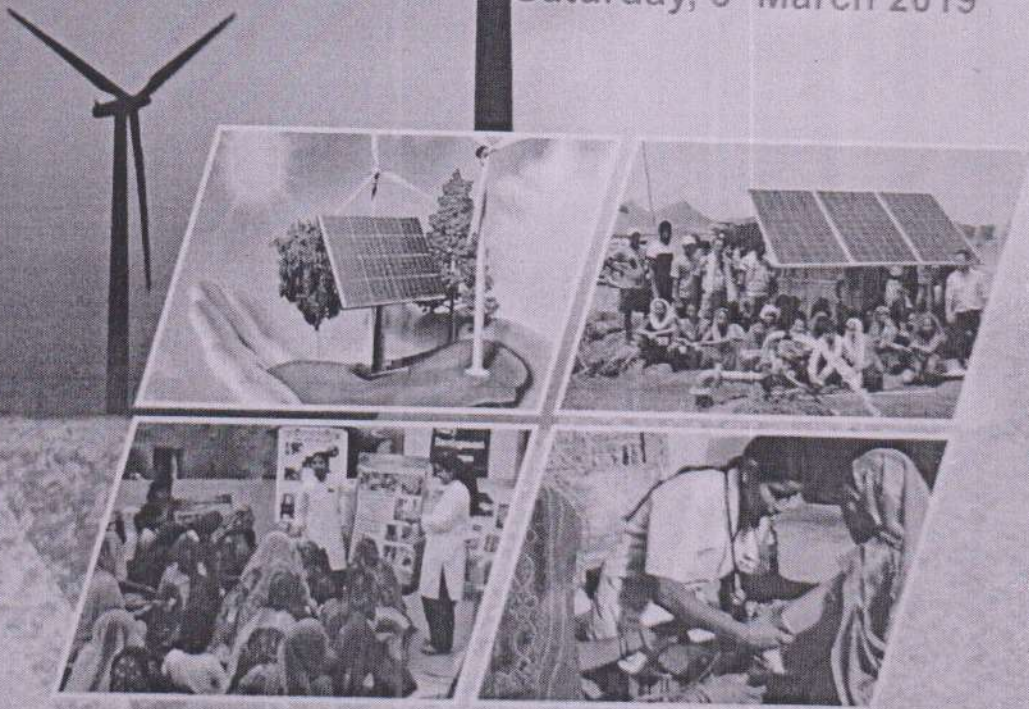
ICSSR, New Delhi Sponsored

National Level Seminar in Interdisciplinary subject

ON

RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT IN INDIA : IT'S CHALLENGES AND REMEDIES

Saturday, 9th March 2019

: Organized By :

Department of Public Administration

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur's

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI

Tq. & Dist.- Osmanabad (MS).

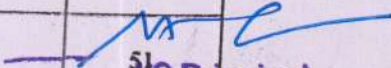
Dr. Haridas Fere
Principal

Dr. Jyoti Nade
Convener

VC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

	Name of Authors	Title of Paper	Page No.
	डॉ. एस. एन. आकुलवार	आरोग्य सुविधा आणि ग्रामीण विकास	1
2.	Prin.Dr. Ajay B.Patil	ICT in Agriculture (Rural Development)	4
3.	Nitin .P. Patil	Development of Agriculture sector in Osmanabad District: A Critical Analysis	6
4.	Sharad Suryakant Pawar	Issues in Rural Community Development	10
5.	Dr. Ajit Avinashrao Maslekar	Social Issue & Rural Community Development	12
6.	Dr. Sudhir Prakashrao Dinde	Public Participation In Rural Community Development	15
7.	Dr. S. R. Magar	Status of Rural Development in India	18
8.	Shailaja Baburao Kuchekar	Rural Community Development through Literature	21
9.	Smt. Archana Kundlikrao Chavare	Women Empowerment and Rural Community Development	23
10.	Dr. D. S. Shinde	Rural Development In India: Issues and Challenges	24
11.	Dr. Suryakant Dnyanoba Ardale	Female Employment in Rural Area	27
12.	Dr. M.L. Somwanshi	The Role of ICT in Rural Development of India	29
13.	प्रा.डॉ.शविना मुजाहेदसाव पटेल	भारत में ग्रामीण समाज का विकास: चुनौतियाँ और समाधान (सामाजिक समस्याओं के संदर्भ में...)	31
14.	प्रा. डॉ.अमर फकिरसाव सय्यद	भारतीय-ग्रामीण समाज में महिला सशक्तिकरण (मैत्रेय पुष्पा के इदत्रमम उपन्यास के संदर्भ में...)	34
15.	प्रा. बालाजी वैजनाथ आचार्य	लघु उद्योग आणि ग्रामीण समुदाय विकास	37
16.	प्रा. व्ही.डी आचार्य	शासकीय घोरण आणि ग्रामीण समाजाचा विकास	39
17.	प्रा. डॉ. आशा दगडू आकोलकर	ग्रामीण विकास आणि जलयुक्त शिवार अभियान	42
18.	प्रा. डॉ. शशीकांत मुकुंदराव आलटे	समाज व ग्रामीण विकास	45
19.	ऋषिकेश सर्जेराव अंबुरे	ग्रामीण आरोग्यात आशा स्वयंसेविकांची भूमिका	48
20.	प्रा.डॉ. एस.डी. अंबुरे	ग्रामीण विकासात उद्योग धंद्याची भूमिका	

Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

भारतीय ग्रामीण समाज में महिला सशक्तिकरण (मैत्रेय पुष्पा के इदन्नमम उपन्यास के संदर्भ में...)

प्रा. डॉ. अमर फकिरसाब सय्यद
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण
ता.कळंब जि.उस्मानाबाद

सृष्टि के आरंभ से ही सृष्टि के निर्माण और संचालन में नारी की महत्वपूर्ण भूमिका रही है। स्त्री और पुरुष के सहयोग और समन्वय से ही सृष्टि की रचना होती है। नारी के सृजनात्मक शक्ति के कारण ही सृष्टि का विकास संभव है। सृष्टि के निर्माण में महत्वपूर्ण भूमिका निभाने वाली नारी को प्राचिन काल में महत्वपूर्ण स्थान था। उसे धन की देवी लक्ष्मी, ज्ञान की देवी सरस्वती और शक्ति की देवी दुर्गा के रूप में पुज्य माना जाता था। लेकिन बदलते वक्त के साथ-साथ पुरुष प्रधान संस्कृति ने नारी पर अनेक अकुंश लगाना आरंभ किये। मध्यकाल तक आते आते नारी को अनेक बंधनों में जकड़ लिया गया। उसके आजादी पर पाबंदियां लगाना आरंभ हुआ। परिणाम यह हुआ कि नारी ने अपने अस्तित्व खो दिया और वह पारतंत्र्य में चली गई। मध्यकाल में नारी शोषित, उपेक्षित, प्रताडित दिखाई देती है। इस समय नारी को केवल शारीरिक धरातल पर महत्व दिया जाने लगा, उसे भोग और विलास का साधन समझा गया। उसके अंतरात्मा को किसी ने टटोलने का प्रयास नहीं किया। समाज में अनेक कुप्रथाओं ने घर कर लिया था, जिस कारण स्त्री का जन्म अभिशाप माना जाने लगा था। भक्ति आन्दोलन ने नारी के दयनिय दशा पर चिंतन किया लेकिन समाजिक धरातल पर उसका शोषण अविरत चलता रहा। ब्रिटिश काल में पश्चात शिक्षा के प्रभाव ने नारी में चेतना के स्वर फुंक दिये। इसलिए ब्रिटिश काल को नारी चेतना का पुनर्जागरण काल कहा जाता है। इस समय भारतीय नारी के लिए शिक्षा के द्वार खोले गये। यह स्थिति शहरों तक सिमित थी। ग्रामीण क्षेत्र की नारी तब भी भयावह यातनाओं में जीवन यापन कर रही थी। देश को आजादी मिलने के पश्चात नारी की दयनिय दशा के संदर्भ में चिंतन आरंभ हुआ। अनेक समाजसुधारकों ने समाज में प्रचलित कुप्रथाओं के विरोध में आंदोलन चलाया। नारी के संदर्भ में समाज में प्रचलित धारणाओं को बदल दिया। सरकार एवं स्वयंसेवी संगठनों ने भारतीय नारी के उत्थान में योगदान दिया। २०वीं शताब्दी के उत्तरार्ध में वैश्विक स्तर पर नारी के स्थिति को लेकर विचार विमर्श आरंभ हुआ। इसी परिप्रेक्ष्य में सन १९८० के दशक में महिला सशक्तिकरण की संकल्पना विकसित होती है। महिला सशक्तिकरण स्त्री को अधिकार, समान अवसर और पुरुषों के समकक्ष दर्जा देने की प्रक्रिया है। महिला सशक्तिकरण में हासियों पर खडी महिलाओं में आत्म-सम्मान, आत्मविश्वास और शक्ति की अनुभूति तथा विस्तृत संदर्भ में स्व और दूसरों से सम्मान प्राप्ति के अधिकार को योग्यक्षम मानने का भाव का मुद्दा है। सशक्तिकरण व्यक्तिगत, सम्बन्धात्मक और सामूहिक त्री स्तरीय मुद्दा है। सशक्तिकरण एक प्रक्रिया है, कोई निष्पत्ति या उत्पाद नहीं है।

महिलाओं की स्थिति और सशक्तिकरण को संक्षेप में समझने के पश्चात ग्रामीण समाज में स्त्री के स्थिति को समझना आवश्यक है। भारत देश अधिकतर गांवों में बसा हुआ है। सन २००१ की जनगणना के अनुसार ७२ प्रतिशत लोग अर्थात उस वक्त के कुल जनसंख्या के ७४.२ करोड़ लोग गांवों में रहते थे। कुल जनसंख्या में आधी जनसंख्या स्त्री की मान ली जाए तो ग्रामीण स्त्री के विकास में ही ग्रामीण समाज का विकास निर्भर है, ऐसा प्रतीत होता है। इसलिए ग्रामीण स्त्री के विकास और उसके सशक्तिकरण की अहमियत बढ़ चुकी है। महिलाओं की भूमिका परिवार, समाज और देश के विकास में महत्वपूर्ण होती है। सशक्त महिला परिवार, समाज और देश को सशक्त करने का हौसला रखती है। इसलिए आज महिलाओं के सशक्तिकरण के संदर्भ में चिंतन हो रहा है। वर्तमान परिप्रेक्ष्य में देश की सरकारें महिलाओं को सशक्त करने हेतु अनेक उपाय योजनाओं का आरंभ कर रही है। यह कार्य सरकार एवं स्वयंसेवी संगठनों द्वारा हो रहा है। भारत देश की यात कि जाए तो भारत देश में भी सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, धार्मिक और सांस्कृतिक धरातल पर स्त्रियों को सशक्त करने का प्रयास हो रहा है। स्त्रियों को शिक्षा के प्रवाह में लाया जा रहा है। भारत सरकार द्वारा शिक्षा सुधार के लिए नियुक्त राष्ट्रीय आयोगों ने नारी शिक्षा को लेकर जो सुझाव दिये थे, उसे स्विकारा गया है। शिक्षित महिलाओं के लिए नौकरी तथा उद्योग व्यवसायों में विशेष प्रावधान दिया गया है। राजनीति, समाजकारण, अर्थकारण आदि क्षेत्रों में महिलाओं के लिए आरक्षित पदों का निर्माण किया गया है। उक्त सभी क्रियाकलापों का उद्देश्य नारी को मानसिक धरातल पर सशक्त करना है, क्योंकि वह देश के विकास में योगदान देने की क्षमता रखती है। भारत में सन १९५० के बाद स्त्रियों के स्थिति में पर्याप्त सुधार हुआ है। संरचनात्मक तथा सांस्कृतिक दोनों ही प्रकार के परिवर्तनों ने स्त्रियों को न केवल शिक्षा, रोजगार तथा राजनैतिक भागीदारी में समान अवसर प्रदान किए हैं बल्कि स्त्रियों के शोषण को भी कम किया है तथा उन्हें अपने संगठन बनाने के अवसर प्रदान किए हैं। उक्त सभी प्रयासों के परिणाम स्वरूप नारी का सशक्तिकरण होने में महत्त मिलि है।

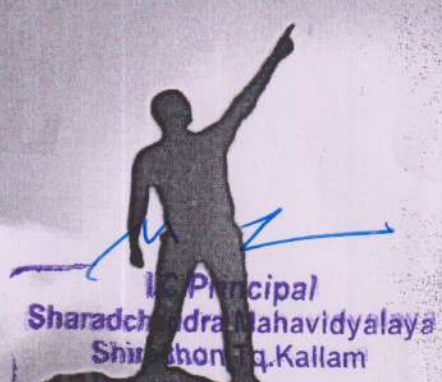
महिला सशक्तिकरण की प्रक्रिया आज विभिन्न स्तरों पर आरंभ हो चुकी है। इस प्रक्रिया में साहित्य की भी महत्वपूर्ण भूमिका रही है। साहित्य भी महिलाओं के स्थिति और गति को लेकर मुखरित हो रहा है। आज साहित्य में विभिन्न विमर्श दिखाई देते हैं। जिसमें स्त्री विमर्श प्रमुख है। भारतीय भाषाओं में स्त्री विमर्श को लेकर बहस हो रही है।

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

VOLUME : III ISSUE III Oct.- Dec.2019

IC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shirshon, Tq. Kallam

ART'S | COMMERCE | SCIENCE | SOCIAL SCIENCE |
EDUCATION | MANAGEMENT | MEDICAL | ENGINEERING & IT |
LAW | PHARMACY | PHYSICAL EDUCATION | AGRICULTURE |
JOURNALISM | MUSIC | LIBRARY SCIENCE |

Editor

Dr. Sadashiv H. Sarkate

E-mail - powerofknowledge3@gmail.com
www.powerofknowledge.co.in

	"शमन खान यांचे साहित्य लेखन"	नाईनवाड रमेश नागोराव	195-197
	हिन्दी साहित्य और हासिए का समाज	डॉ. बालकवि लक्ष्मण सुरंजे, शर्मा संतोष कुमार	198-201
44	डॉ. प्रभा खेतान के उपन्यास में अभिव्यक्त स्त्री पात्रों की विवेचना	प्रा. डॉ. उत्तम जाधव	202-204
45	भुक्तिपूर्व उपन्यास में दलित संवेदना	प्रा. डॉ. विष्णु भ. गव्हाणे	205-207
46	स्वतंत्रता संग्राम में भारतेन्दु हरिश्चन्द्र का योगदान	प्रा. डॉ. सुचिता जगन्नाथ गायकवाड	208-213
47	हिन्दी उपन्यास साहित्य में चित्रित नारी	डॉ. सय्यद अमर फकिर	214-118
48	शेतकरी महिलांचे वास्तव : एक अभ्यास	डॉ. अरुंधती पाटील	119-223
49	छत्रपती श्री शिवाजी महाराजांच्या शेतीविषयक आर्थिक नीतीचे अवलोकन	डॉ. संतोष तु. कुटे	224-229
50	वसंतराव नाईक यांचे कृषी आर्थिक आणि ग्रामीण	डॉ. अशोक कोरडे	230-235
51	पर्यटन व पर्यटनाचे प्रकार	डॉ. आर. सी. फाटक	236-239
52	छत्रपती शिवरायांनी जोसपलेली सामाजिक बांधिलकी	श्री. चौधरी अरुण भिमराव	240-242
53	लोकराजा - शिवछत्रपती	डॉ. फुलचंद सुर्यभान दुधभाते	243-245
54	साहित्य सम्राट छत्रपती संभाजी महाराज	डॉ. शेख हुसेन इमाम	246-247
55	सह्याद्रीतील महादेव कोळी जमातीचा पूर्वतिहास	प्रा. डॉ. केदारनाथ मालू	248-250
56	पर्यावरण आपत्ती व्यवस्थापन : भूकंप	प्रा. डॉ. बबन बोवडे	251-254
57	महाराष्ट्रातील सुगम संगीताचे स्वरूप आणि वाटचाल	प्रा. के. दार रविंद्र केंद्रेकर	255-259
58	गांधीवाद आणि आंतरराष्ट्रवाद	प्रा. डॉ. मानवले उत्तम हुसनाजी	260-262
59	भारतीय संघराज्यात छोट्या राज्यांची निर्मितीची गरज	प्रा. डॉ. वसंत आबासाहेब खरात	263-268
60	आदिवासी समाज जिवन आणि सांस्कृतिक जिवन : एक अभ्यास	प्रा. डॉ. प्रकर्ष सुभाषराव देशमुख	269-273
61	ग्रामीण विकासाचे प्रश्न आणि आव्हाने	प्रा. डॉ. नवनाथ एस. शिंदे	274-277
62	स्त्री-भ्रूणहत्या : एक सामाजिक समस्या	प्रा. गायकवाड पी. के.	278-280
63	जागतिकीकरणाचा भारतीय समाजावर झालेला परिणाम	प्रा. राठोड बी. जे.	281-283
64	"योग आणि ध्यान"	प्रा. डॉ. सुरेश एम. नलावडे, अरुणा एम. दसपुते (नलावडे)	284-287
65	मराठी ग्रामीण कादंबरीवरील जागतिकीकरणाचा परिणाम	प्रा. डॉ. गोपाल ढोले	288-292

हिन्दी उपन्यास साहित्य में चित्रित नारी

डॉ. सय्यद अमर फकिर

हिन्दी विभागाध्यक्ष

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण

हिन्दी साहित्य के अलग-अलग विधाओं में उपन्यास एक सशक्त एवं लोकप्रिय विधा है। उपन्यास विधा मनुष्य के अंतरंग की अनुभूतियों को यथार्थ ढंग से प्रस्तुत करने का सार्थक प्रयास करती है। हिन्दी उपन्यास विधा ने अपने उगम से लेकर आज तक अलग-अलग विषयों को प्रस्तुत करने का प्रयास किया है। जिसमें स्वानुभूति के आधार पर महिला लेखिकाओं ने अपने विचारों को सशक्त ढंग से रखा है। नारी को केन्द्र में रखकर नारी के आंतरिक एवं बाहरी जीवन को खोलने का कार्य मन्नु भंडारी, कृष्णा सोबती, मेहरुन्निसा परवेज, मृदुला गर्ग, चित्रा मुदगल, राजी सेठ, मैत्रेयी पुष्पा, प्रभा खेतान, सूर्यबाला, अलका सरावगी एवं कमल कुमार आदि लेखिकाओं ने किया है। अंतिम दशक में महिला लेखिकाओं के द्वारा लिखे उपन्यास स्वानुभूति पर आधारित है जो पूर्ववर्ती उपन्यासों से पर्याप्त भिन्न है। इस दशक के उपन्यासों में नई प्रवृत्तियाँ उभर कर सामने आयी हैं। प्रस्तुत उपन्यासों में नारी के परंपरागत एवं आधुनिक रूप को प्रस्तुत किया है। नारी के अबला रूप को एक ओर दर्शाया है, तो दूसरी ओर सबला और स्वावलंबी नारी को चित्रित किया है। अन्तिम दशक के उपन्यासों में नारी जीवन का वास्तविक अंकन हुआ है। जहाँ नारी साहसी, स्वावलंबी एवं स्वतंत्र है, वहाँ वह अनेक समस्याओं से ग्रस्त परिलक्षित होती है। नारी जन्म से लेकर अंतिम क्षण तक किस प्रकार सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, धार्मिक समस्याओं से लिप्त रहती है और किस प्रकार पुरुषप्रधान संस्कृति उसका शोषण करती है, इसका प्रस्तुत उपन्यासों में चित्रण हुआ है।

वैश्वीकरण के इस दौर में भी नारी अनेक समस्याओं से ग्रस्त है। आज हमें ऐसा लगता है कि नारी पुरुष के कंधे से कंधा मिलाकर चल रही है, लेकिन यह वास्तविकता नहीं है। सच्चाई तो यह है कि नारी आज भी पुरुषों द्वारा प्रताडित हो रही है। शहर, गाँव, कस्बों में आज भी नारी को अपने अधिकारों के लिए संघर्ष करना पड़ता है। स्त्री-पुरुष के बदलते संदर्भों ने नारी का जीवन समस्याग्रस्त किया है। अन्तिम दशक के उपन्यासों में स्त्री लेखिकाओं ने स्वानुभूति के आधार पर नारी के समस्याओं को उजागर किया है। नारी का कारुणिक दर्शन कराते हुए, उसके साहसी एवं पराक्रमी रूप को भी उजागर किया है।

अन्तिम दशक के उपन्यासों में नारी से सम्बन्धित अनेक समस्याओं को उजागर किया है। पारिवारिक समस्या, पराधिनता की समस्या, समान अधिकार की समस्या, अर्थ की समस्या, चरित्रहीनता की समस्या, सामाजिक समस्या, बिगड़ते दाम्पत्य जीवन की समस्या, प्रेम की समस्या, जाति की समस्या, विधवा की समस्या, तलाक की समस्या, बेकारी की समस्या, बाँझपन की समस्या

41

National Seminar on Rural Community Development in India : Its challenges and Remedies Organizer :- Vasantrao Kale Mahavidyalaya , Dhoki		28 th Feb. 2019	
21.84	डॉ. अली अमजद हारुण	शेतीच्या पुनरुत्थानाचा मूलमंत्र : शेतकऱ्याचा आसूड	54
	डॉ. बाजीराव माणिकराव पाटील	व्यवसायाचे सामाजिक उत्तरदायित्व	56
23.	डॉ. प्रमोद बालाजीराव बेरळीकर	कृषी उद्योग व ग्रामीण विकास	58
24.	प्रा राजाराम भिसे	महिला आणि कॅाडुबिक समस्या हुंडा पध्दती	60
25.	प्रा.डॉ.सूर्यकांत माधवराव दळवे	भारत में महिला सशक्तिकरण में आने वाली बाधाएँ	63
26.	डॉ. प्रा. बी.एल. दाणे	ग्रामीण विकासावर माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा प्रभाव	65
27.	प्रा.डॉ. जगदीश देशमुख	ग्रामीण विकास आणि शासकीय योजना	67
28.	डॉ. विठ्ठल शंकरराव देशमुख	ग्रामीण सामाजिक विकास एक अभ्यास	69
29.	प्रा. रामेश्वर शंकरराव धुष्पाधुळे	ग्रामीण समुदाय विकास आणि शासकीय योजना	71
30.	प्रविण पांडुरंगराव लोणारकर	आदिवासी क्षेत्रातील बाल आरोग्याच्या समस्या आणि सामुदायिक आरोग्य विकास	73
31.	डॉ. जयदेव उध्दवराव मोहिते	महिला सबलीकरणात कायद्यांची भूमिका	75
32.	डॉ. वितेश भारत निकते	भारतीय उच्च शिक्षण : वास्तव व समस्या	77
33.	प्रा. बी.टी. पवार डॉ.काकासाहेब पोकळे	स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि ग्राम विकासाच्या सह संबंधाचा अभ्यास	79
34.	डॉ. प्रकाश रावसाहेब शिंदे	ग्रामीण विकासासाठी स्त्री सबलीकरणाची आवश्यकता	84
35.	डॉ. शिवाजी लच्छिराम राठोड प्रा.डॉ. एल.के. उलगडे	ग्रामीण एकात्मिक विकास व आरोग्य सुविधा	86
36.	प्रा. एस. सय्यद	ग्रामीण विकासात RKVY योजनेची भूमिका	88
37.	प्रा. मोहंमद हनिफ इस्माईलसाब शेख	महिला शेतमजूर- सामाजिक समस्या एक दृष्टीक्षेप	90
38.	अलका विठ्ठल शिंदे	ग्रामीण विकासातील महिला नेतृत्व - एक अभ्यास	93
39.	प्रा. डॉ. एम. डी. कच्छवे	देशाच्या सर्वांगिन विकासात ग्रामीण विकासाचे महत्त्व	95
40.	प्रा.डॉ. उन्मेष मारोती शेकडे	भारतीय ग्रामीण विकास व स्वरूप : एक अभ्यास	98
41.	प्रा. डी.डी. गायकवाड	ग्रामीण विकासात मनरेगाची भूमिका	103

भारत में महिला सशक्तिकरण में आने वाली बाधाएँ

प्रा.डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे
(हिंदी विभाग)
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिरादोण
ता. कळंबा जि. तस्मानाबाद

प्रस्तावना :-

आज के समय में महिला सशक्तिकरण सबसे बड़ा चर्चा का विषय है। महिलाओं की तरक्की और सशक्तिकरण के बिना देश की तरक्की संभव नहीं है। महिलाओं के आर्थिक सशक्तिकरण का अर्थ उनके आर्थिक जरूरतों, उनकी आय, संपत्ति और दूसरे वस्तुओं की उपलब्धता से है। इन सुविधाओं को पाकर ही वह अपने सामाजिक स्तर को उंचा कर सकती है। महिला सशक्तिकरण का अर्थ महिलाओं के सामाजिक और आर्थिक स्थिति में सुधार करना है। उन्हें रोजगार, शिक्षा, आर्थिक तरक्की के बराबरी के मौके मिल सकें। जिसके द्वारा महिलाएँ भी पुरुषों की तरह अपनी हर आकांक्षाओं को पूरा कर सकें।

भारत में महिला सशक्तिकरण में आनेवाली बाधाएँ :-

भारतीय समाज में कई तरह के रिवाज, मान्यताएँ और परंपराएँ शामिल हैं। कई बार यह पुरानी मान्यताएँ और परंपराएँ भारत में महिला सशक्तिकरण के लिए बाधा सिद्ध होती हैं।

1. समाजिक मापदंड :-

भारत में पुरानी और रूढ़िवादी विचारधाराओं के कारण कई सारे क्षेत्रों में महिलाओं के घर छोड़ने पर पाबंदी होती है। इस तरह के क्षेत्रों में महिलाओं को शिक्षा या फिर रोजगार के लिए घर से बाहर जाने के लिए आजादी नहीं होती है। इस तरह के वातावरण में रहने के कारण महिलाएँ खुद को पुरुषों से कमजोर समझने लगती हैं और अपने वर्तमान सामाजिक और आर्थिक दशा को बदलने में नाकाम साबित होती हैं।

2. लैंगिक भेदभाव :-

हमारे देश में अभी भी कार्यस्थलों पर महिलाओं के साथ लैंगिक स्तर पर काफी भेदभाव किया जाता है। कई सारे क्षेत्रों में तो महिलाओं को शिक्षा और रोजगार के लिए बाहर जाने की भी इजाजत नहीं होती है। इसके साथ ही उन्हें आजादी पूर्वक कार्य करने या परिवार से जुड़े फैसले लेने की भी आजादी नहीं होती है और उन्हें सदैव पुरुषों की अपेक्षा कमजोर ही माना जाता है। इस प्रकार के भेदभावों के कारण महिलाओं की सामाजिक और आर्थिक दशा बिगड़ जाती है। इसके साथ ही यह महिला सशक्तिकरण लक्ष्य को भी बुरी तरह से प्रभावित करता है।

3. कार्यक्षेत्र में शारीरिक शोषण :-

कार्यक्षेत्र में होने वाला शोषण भी महिला सशक्तिकरण में एक बहुत बड़ी बाधा है। नीजी क्षेत्र जैसे की सेवा उद्योग, सॉफ्टवेयर उद्योग, शैक्षणिक संस्थाएँ और अस्पताल शारीरिक शोषण की समस्या से सबसे ज्यादा प्रभावित होते हैं। यह समाज में पुरुष प्रधानता के वर्चस्व के कारण महिलाओं के लिए और भी समस्याएँ उत्पन्न करता है। पिछले कुछ वर्षों में इन सभी कार्यक्षेत्रों में महिलाओं के साथ होने वाले उत्पीड़न में काफी तेजी से वृद्धि हुई है और पिछले कुछ दशकों में लगभग 170 प्रतिशत वृद्धि देखने को मिली है।

समय में असमानता :-

भारत में महिलाओं को अपने पुरुष समकक्षों की अपेक्षा कम भूगतान किया जाता है और अपरिपक्व क्षेत्रों में यह समस्या और भी ज्यादा दयनीय है। देहातों में मजदूरी वाले जगहों पर तो यह सबसे बदतर है। समान कार्य को समान समय तक करने के बावजूद भी महिलाओं को पुरुषों की अपेक्षा काफी कम भूगतान दिया जाता है। संगठित क्षेत्र में काम करने वाली महिलाओं को अपने पुरुष समकक्षों के तरह समान अनुभव और योग्यता होने के बावजूद पुरुषों की अपेक्षा कम भूगतान किया जाता है।

निष्कर्ष :-

महिलाओं में अशिक्षा और बीच में ही पढाई छोड़ने जैसी समस्याएँ भी महिला सशक्तिकरण में काफी बाधाएँ हैं। वैसे तो शाहरी क्षेत्रों में लड़कियों शिक्षा के मामले में लड़कों के बराबर हैं पर ग्रामीण क्षेत्रों में इन मामलों में वह काफी पीछे हैं। भारत में महिला शिक्षा दर 64.6 प्रतिशत है। जबकि पुरुषों की शिक्षा दर

42
2018-19

20

AMIERJ

Volume-VIII, Special Issue-III

ISSN-2278-5655

2nd
February 2019

INDEX

Sr. No	Author Name	Paper Name	Page No
1	गणेश ताराचंद खैरे	विश्वपटल पर हिंदी	01 - 04
2	डॉ. शिवाजी सांगोळे	अनुवाद के क्षेत्र में रोजगार के अवसर	05 - 07
3	शैलेश शुक्ला	न्यू मीडिया की नजर से हिंदी का वैश्विकरण	08 - 13
4	डॉ. प्रमोद पाटील	विज्ञापनों में बिकती हिंदी	14 - 17
5	डॉ. पवार विक्रमसिंह विजयसिंह	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी भाषा तथा सूचना प्रौद्योगिकी	18 - 21
6	डॉ. शेख अफरोज फातेमा	जीरो रोड की वैश्विकता और वैश्विकरण	22 - 24
7	प्रा. डॉ. जाधव ए. आर	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी का पद साहित्य	25 - 28
8	प्रा. डॉ. चांदणी लक्ष्मण पंचांगे	वैश्वीकरण और आदिवासी कविता	29 - 33
9	डॉ. अलोने चंद्रशेखर त्रिंबक	वैश्विक और संचार	34 - 36
10	डॉ. ज्ञानेश्वर गणपतराव रानभरे	मंजुल भगत की कहानियों में स्त्री जीवन	37 - 40
11	अंकुश कडूबा राउत	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में पत्रकारिता और न्यू मिडिया	41 - 47
12	स. प्रा. सुनिल बाबुराव काळे	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी भाषा	48 - 50
13	डॉ. दळवे सूर्यकांत माधवराव	मराठी साहित्य में दलित विमर्श	51 - 52
14	बदरुन निसा मुहम्मद फारुक खॉन	कहानियों में नारी की विभिन्न समस्याओं का वर्णन	53 - 55
15	प्रा. डॉ. कुसुम राणा	वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी का अनूदित साहित्य	56 - 57
16	डॉ. सचिन कदम	भूमण्डलीकरण और हिंदी भाषा का भविष्य	58 - 60
17	प्रा. नानासाहेब म. गोफणे	जनसंचार माध्यम और हिंदी	61 - 63
18	डॉ. विजयकुमार एस. वैराट	अस्मिता और संघर्ष की यथार्थ अभिव्यक्ति में पायल	64 - 67

SJIF Impact Factor 6.236

Peer Reviewed

Journal

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)

Page 1

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

29

मराठी साहित्य में दलित विमर्श

प्रा. डॉ. दळवे सूर्यकांत माधवराव

हिन्दी विभाग

शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण, ता. कळंब जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना :-

साहित्य और समाज का अन्वोन्य संबंध रहा है। परिवर्तनशिलता साहित्य की विशेषता रही है। मानवीय चेतना, नवचेतना, जनजागृती सांस्कृतिक अभिव्यक्ति साहित्य की आत्मा है। यह सच है कि साहित्य के मूल में मानव, केंद्र में मानव परिधि में मानव ही है। सामाजिक का दर्पण साहित्य को माना जाता है। दलित साहित्यकारों के कारण ही शोषित, पीडीत, उपेक्षित, कीड़ों-मकोड़ों की जिंदगी जीने वाले मानव को साहित्य में स्थान मिला। नयी धरती, नयी भावभूमि, नया लोक, नया धरातल, नये मूल्य, नये संदर्भ, नये स्वर साहित्य में दिखाई देने लगे। मराठी का दलित साहित्य इसका प्रतिक है।

दलित जीवन की स्थिति, उनके शोषण के विविध आयाम, अभावग्रस्त जिंदगी, भौतिक असुविधा दुर्व्यवहार दलितों की मानसिकता, नवचेतना, नयी आकांक्षा को वाणी देने का कार्य दलित साहित्य ने किया है। डॉ. म. ना. वानखेडे कहते हैं - "जो-जो शोषित श्रमजीवी है वह दलित।" प्रभाकर मांडे कहते हैं - "जिसका मनुष्य के नाते जीने का हक छीन लिया वह दलित।" मराठी साहित्य की दलित साहित्य एक उपलब्धि है। डॉ. आंबेडकर ने "शिक्षित बनो, संगठित बनो और संघर्ष करो" यह नारा दिया, जिसके कारण दलितों में चेतना की लहर दौड़ने लगी। दलित साहित्य का केंद्र मानव है, मानव के इर्द-गिर्द वह घुमता है, तो अण्णाभाऊ साठे कहते हैं " मैं दलितों का चित्र ईमानदार एवं आस्था के साथ करता आ रहा हूँ।" साठे जैसे साहित्यकारों ने मराठी दलित साहित्यको सांस्कृतिकता प्रदान की। दलित साहित्य दलित वर्ग के हड़डी मांस से निर्मित है। यह साहित्य दलितों का दलितोंद्वारा दलितों की भाषा में लिखा जीवित साहित्य है।

दलित साहित्य की प्रेरणा को डॉ. आंबेडकर जी के विचार और दर्शन ही है। दलित साहित्यकारों ने अपनी रचनाओं में अपनी अनुभूति चित्रित की है। दलित साहित्य में आत्मकथा एक महत्वपूर्ण विधा है, जिसमें शांताबाई कृष्णा जी कांबले की 'माझ्या जन्माची चित्तर कथा' नाम की आत्मकथा शायद मराठी दलित स्त्री की पहिली आत्मकथा है। उनकी कथा महार जाति में जन्म लेने वाली संघर्षरत नारी की करुण कहानी है, मगर नारी के लिए आदर्श कहानी है। पाठशाला के बाहर बिठाना, रास्ते से हटाना, झोपडी में रहना, मगर शिक्षा के प्रति रुचि का होना जिसके कारण उच्च पद की प्राप्ति करने वाली वह नारी है। भैंस का मांस खाना, अंधश्रद्धा का प्रभाव रहना, बहुविवाह परंपरा से शोषण होना, दलित होने के कारण नोकरी के गाँवों में अपमान सहना, पुलिस तथा जमींदारों के अत्याचार सहना, मृत जानवरों की लाशें उठाना आदि विविध आयामों के माध्यम से 'करगणी' के दलितों का जीवन चित्रित किया है।

श्री. उत्तम बंडू तुपे का आत्मनिवेदन 'काट्यावरचे पोट' दलित आत्मकथा के रूप में प्रसिद्ध है। 21 वी सदी पर दस्तक देने वाले मानवी समाज का एक अंग दलित समाज, किस हालत में जी रहा है? उस पर प्रकाश डालने वाली यह एक श्रेष्ठ कृति है। घातपात वाडी में महार जाति में पैदा होने वाला उत्तम आर्थिक दयनीयता के बावजूद भी शिक्षा प्राप्त करता है। ग्रामोच्चल का दलित समाज भूखा प्यासा रहकर

Issue : XIX, Vol. V

HI-TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR
6.05ISSN 2231- 6671
Aug. 2019 To Jan. 2020

43

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Induced Mutation on Green Pod yield in Okra (Abelmoschus esculentus L. Moench M. M. Dhore	1
2	Credit Co-operatives and Financial Sector Reforms Dr. Dadasaheb Jogdand	11
3	Performance of District Central Co operative Banks in Maharashtra C. P. Kothawale	15
4	Microbiological Quality of Marketable Raw Mutton in Latur City and its public health significance G. S. Biradar, Dr. L. M. Karanjkar	22
5	Prevalence and antibiotic sensitivity pattern of Pseudomonas aeruginosa in urinary tract infections in hospitals of Omerga region (Maharashtra), India S. B. Mali, S. M. Dulange	28
6	हिन्दी कहानियों में नारी का पारिवारिक परिवेश डॉ. सूर्यकांत दळवे	37
7	वृद्धावस्थेतील वाढत्या शारीरिक व मानसिक समस्या आणि समायोजन नलिनी अनिल बोडखे	42
8	मराठवाड्यातील सामाजिक आधारभूत संरचनेतील पेयजल पुरवठ्याचा विकास डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	47
9	प्रस्थापित व्यवस्थेने पाठीवर लादलेलं वेदनेचं 'बिराड' डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	54
10	भारतातील जातीबध्द विषमता आणि राजकीय आरक्षण डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

6

हिन्दी कहानियों में नारी का पारिवारिक परिवेश

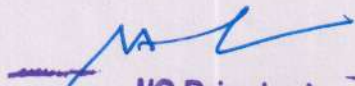
डॉ. सूर्यकांत दळवे
हिन्दी विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिरादोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Hindi

प्रस्तावना :-

देश में स्वतंत्रता प्राप्ति के पश्चात् होने वाले निरन्तर परिवर्तन एवं विकास की प्रक्रिया के साथ नारी अपनी परम्पराबद्ध संस्कारयुक्त भारतीयता से मुक्त हो रही है। परिवार, समाज, देश के प्रति नारी की भूमिका बदल रही है, अन्यथा नारी सिर्फ एक त्यागमयी मूर्ति थी जिसका जीवन लक्ष्य ही समर्पण था। यह निःसंदेह यथार्थ है कि परिवार में नारी की भूमिका अत्याधिक महत्त्वपूर्ण है। श्रीमद्भागवत में भी नारी को 'सर्वाधिकारिणी' सिद्ध किया है। वह विविध पुरुषार्थ की कामना करने वाले पुरुष का आधा अंग है। उस पर अपनी गृहस्थी का भार डालकर पुरुष निश्चित होकर विचरता है। पारिवारिक संगठन में नारी का बहुत माहात्म्य है। परिवार का अर्थ निश्चित ही सीमित होता जा रहा है और इसका प्रभाव भी नारी की भूमिका पर पडा है। पहले भरा-पूरा संयुक्त परिवार ही परिवार की परिभाषा में आता था, किन्तु आज वैवाहिक दम्पति और बच्चे ही परिवार की श्रेणी में आते हैं। इसका कारण आज की बदलती एवं जटिल होती अर्थव्यवस्था, शहरीपन, औद्योगीकरण एवं व्यक्ति सम्बन्धों के बदलते आयाम हैं। अतः सर्वप्रथम हम संयुक्त एवं पृथक् परिवारों में नारी की भूमिका का उल्लेख करेंगे।

आज की शिक्षित कामकाजी महिलाओं को परिवार में दोहरी भूमिका निभानी पड रही है। एक ओर पत्नी माँ व गृहिणी की, तो दूसरी ओर नौकरी की। घर और बाहर की दोहरी मांगों व तनावों के कारण उन्हें संकट का सामना करना पडता है। ऐसी महिलायें एक ओर तो पृथक् परिवारों में रहना पंसद करती हैं, क्योंकि उन्हें पुराने ढर्रे के लोगों और नयी पीढी के लोगों से अलग-अलग आधार पर व्यवहार करना पछता है वहीं दूसरी ओर वे यह भी चाहती हैं कि उनकी अनुपस्थिति में कोई विस्त व्यक्ति बच्चों की देखभाल करे, साथ ही बाहरी कामकाज एवं थकान

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

ISSN 2349-638x
Impact Factor 5.707

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur's
Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA

Dhoki, Tq. & Dist. OSMANABAD (MS).

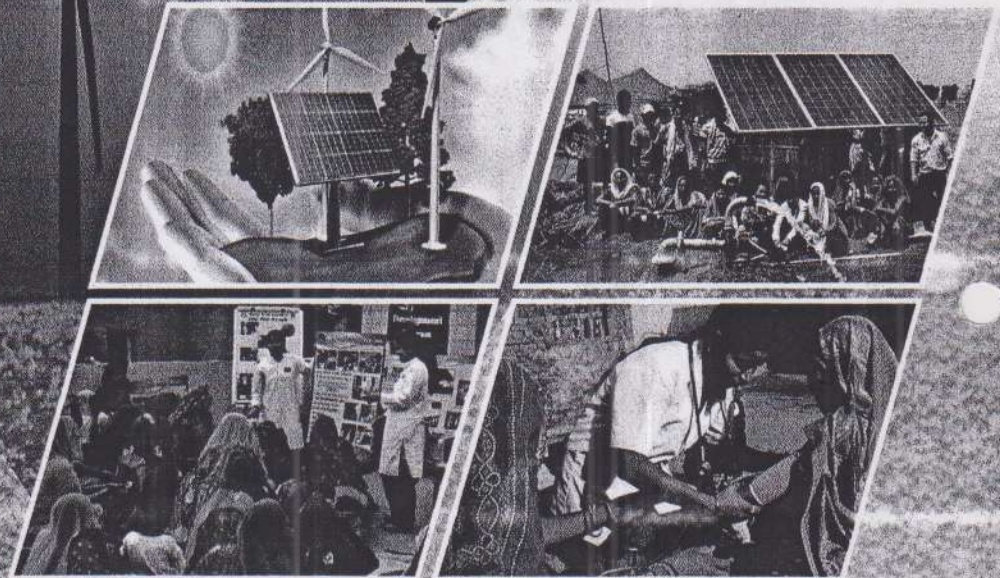
ICSSR, New Delhi Sponsored

National Level Seminar in Interdisciplinary subject

on

RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT IN INDIA: IT'S CHALLENGES AND REMEDIES

Saturday, 9th March 2019

: Organized By :

Department of Public Administration

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur's

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI

Tq. & Dist.- Osmanabad (MS).

Dr. Haridas Fere
Principal

Dr. Jyoti Nade
Convenor

[Signature]
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

शेतीच्या पुनरुत्थानाचा मूलमंत्र : शेतकऱ्याचा आसूड

प्रा. डॉ. अत्तार अमजद हारुण
मराठी विभाग प्रमुख
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण
ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

भारत हा कृषिप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो. तरीही संपूर्ण जीवनव्यवहारात अतिशय महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावित असूनही महाराष्ट्रात किंवा सान्या हिंदूस्थानात दुर्लक्षित राहिलेली जमात म्हणजे शेतकऱ्यांचा वर्ग होय. बळीराजा किंवा शेतकरी सुखी तर जग सुखी असे सतत म्हटल्या जाणाऱ्या आणि कृषीसंस्कृतीचा वारसा सांगणाऱ्या आपल्या देशात किंवा महाराष्ट्रात आजही शेती व शेतकरी यांची दयनीय अवस्था आहे. त्याला आपले देह फासावर चढवावे लागत आहे ही वस्तुस्थिती आहे. शेतकऱ्याचा आसूड च्या केंद्रस्थानी सामान्य शुद्र शेतकरी आहे तो अन्याय लुबाडणुकीपासून मुक्त कसा होईल त्याचे जीवन सुखी समाधानी कसे होईल याची चिंता फुल्यांना होती. ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांच्या समस्या किंवा त्यांच्यासमोरील आव्हाने व उपाय यावर शेतकऱ्यांचा आसूड मधून फुल्यांनी आपले विचार मांडले आहेत.

शेतकऱ्याचा आसूड च्या अभिव्यक्तितून भारतीय ग्रामीण भागातील शेतीच्या पुनरुत्थानाचा एक संपूर्ण मूलगामी कार्यक्रमच फुले यांनी आपल्यासमोर ठेवला त्याचे दृष्टीमात्र आपणास सिमित करत. शेतकऱ्यांच्या दुःस्थितीचे विदारक चित्र रेखाटणाऱ्या आसूडाचा संरक्षक व संसाधन कार्यक्रम असा उभयविध अर्थसंगत फुले यांनी अभिप्रेत आहे. या वर्णनात्मक ग्रंथाचा नाविष्यपूर्ण भाग म्हणून शेतकऱ्यांच्या अवनस्थितीचे वास्तवचित्र या अवनत स्थितीची केलेली मूलगामी चर्चा आणि ती स्थिती सुधारण्यास्तव सुचविलेली उपाययोजना होय. सध्याच्याच विकारात समाजसुधारक यांच्या कार्यापेक्षा जोतिरावांच्या कार्याची दिशा अगदी निराळा होती. समाजाच्या अगदी शेतकऱ्यांच्या वर्गाच्या थरातील माणसांच्या सुख दुःखाशी फुले समरस झाले होते. शेतकऱ्यांचा आसूड या ग्रंथात हे शब्दांतूनच वास्तव योजताना दिसतात. हा त्यांच्या समरसतेचा सर्वाधिक प्रत्यय आहे. हिंदू समाजातील जातिव्यवस्था त्यांनी निःशुक्रपणे बोलून दाखविल्या. कर्जबाजारीपणापायी हैराण झालेल्या शेतकऱ्यांची गाऱ्हाणी त्यांनी वेगवेगळ्या रूपांत या कष्टकऱ्यांचे अज्ञान व दारिद्र्य हे ईश्वरनिर्मित नसून त्याचे मूळ आपल्या समाजव्यवस्थेत आहे हे त्यांनी जमकपणात ओळखले होते. या व्यवस्थेतील धर्माधिष्ठित, बौद्धिक, गुलामगिरी, सामाजिक अन्याय व आर्थिक उपासण याकडे त्यांनी लोकांचे लक्ष वेधले परंपरागत कष्टकरी वर्गाच्या समस्या ओळखून, त्यांना त्यांचे नैसर्गिक सामर्थ्य वापर करून देण्यासाठी ते जगभर झगडले. भारतीय शेतकऱ्याचे पुढील आव्हाने व त्यावर उपाय सांगणाऱ्या मंडळात फुले यांना कृषिक्रांतीचा अग्रदूत ही बिरुदावली डॉ. स.ग. मालशे यांनी बहाल केली.

शेतकऱ्यांचा आसूड हा ग्रंथ फुले यांनी १९८३ मध्ये प्रकाशित केला. पेशवाई बुडालेल्या ६५ वर्षे होऊन गेले होती. शेती व शेतकरी यांची इंग्रजी अमुलाच्या ५०-६० वर्षांमध्ये काय हालत झाली होती. त्यासंबंधी फुले लिहित होते. पेशवाई परवडली पण नवे इंग्रजांचे राज्य नवी दिल्ली हे प्रजासत्ताक बनले. १९४७ साली ग्रामीण ग्रामीण भागात उत्पन्न झाली होती. १९७५ मध्ये नगर-सोलापूर भागात झालेली शेतकऱ्यांची सावकाराविरुद्ध केलेले दंगे वासुदेव बळवंत फडके यांनी कोळी भिल्ल, रामोशी यांना हाताशी धरून केलेले बंड, सावकारी लुबाडणुक व पिळवणुकीस पायबंद बसावा म्हणून १९७९ साली Deccan Agriculturist Relief Act या नावाचा सरकारने केलेला कायदा तसेच १९७७ साली महाराष्ट्रात पडलेला प्रचंड दुष्काळ.....अशा अनेक गोष्टी शेतकऱ्यांसमोरील आव्हाने शेतकऱ्यांचा आसूड ची पार्श्वभूमी म्हणून आपल्याला नोंदवता येतील.

शेतकऱ्यांसमोरील आव्हाने व उपाय :-

शेतकरी हा अडाणी आणि अंधश्रद्धाळू असल्याने जन्मापासून तो अंत्येष्टीपर्यंत पुरोहित वर्ग त्याचे आडवणूक करित असतो. शास्त्राने केलेल्या अटकबंदीमुळे परदेशातून शेतकरीवर्गाची कशी प्रगती झालेली आहे. याची त्याला गंधवार्ताही नसते. इंग्रज सरकारचे व्यापारविषयक धोरण स्वार्थी आहे ते यंत्राद्वारे इंग्लंडमध्ये निर्माण होणाऱ्या मालात उत्तेजन देते. त्यामुळे भारतातील छोटे मोठे उद्योगधंदे बसत चालले आहेत. शेतजमिनीचे अधिकाधिक तुकडे पडत चालले आहेत. उत्तरोत्तर जमिनीचा कसही घटत चालला आहे. सरकारने त्यातच शेतकरी वर्गाच्या डोक्यावर जबर कराची ओझी लादली आहेत. शेतकरी कर्जबाजारी होऊन व्याजबद्धा करणाऱ्या सावकारांच्या जाळ्यात सापडून आत्महत्या करित आहे.

45

22

	RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal	ISSN- 2348-7143
	Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452, (GIF) - 0.676 Special Issue 92 . महात्मा गांधी यांचे विचार	January 2019

Impact Factor- 6.261 ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL12 January 2019
SPECIAL ISSUE -92

महात्मा गांधी यांचे विचार

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editor of This Issue
Dr. Galphade A.B.
Assit. Prof. Heda of Dept.,
Political Science,
Vasant Mahavidyalaya , Kaij, Dist. Beed

Dr. Shinde S.K. .
Assit. Prof. Dept. of Political Science,
Vasant Mahavidyalaya , Kaij, Dist. Beed

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONSFor Details Visit To : www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher Price : Rs. 400/-

1. Gandhi And His Ideals : A Source Of Literary Creation

2. गांधीजीचे सत्याग्रह संबंधी विचार
3. महात्मा गांधीचे विचार व कार्य
4. ग्रामविकासासाठी गांधी विचाराची उपयुक्तता
5. महात्मा गांधीजीचे सत्याग्रहासंबंधी विचार
6. महात्मा गांधीजीचे सत्य आणि अहिंसेसंबंधी विचार

7. गांधीजीच्या विचारांची आजच्या स्थितीत उपयुक्तता
8. महात्मा गांधीजीचे सामाजिक विचार
9. महात्मा गांधी विचारांची प्रस्तुतता
10. महात्मा गांधीजीचे समग्र विचार

11. गांधीजीच्या विचारांची सद्यस्थितीत उपयुक्तता
12. हिन्दी साहित्य में गांधी दर्शन
13. गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार
14. महात्मा गांधी : धर्म आणि राजकारण
15. महात्मा गांधीजींच्या विचारांची आजच्या स्थितीत उपयुक्तता व गरज
16. महात्मा गांधीप्रणित सामाजिक विधायक कार्यक्रम: एक अभ्यास
17. महात्मा गांधीजींचे सामाजिक विचार
18. राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक विचारांचे परिक्षण
19. म. गांधीजी आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांच्या 'ग्रामस्वराज्य' विचारातील साधर्म्य
20. महात्मा गांधी प्रणीत अहिंसा : एक जीवनप्रवाह
21. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार
22. महात्मा गांधी यांचे राष्ट्रीय एकात्मतेविषयीचे विचार
23. महात्मा गांधी यांचे राजकीय विचार एक दृष्टी क्षेत्र
24. महात्मा गांधींच्या सत्य आणि अहिंसा तत्वाचा प्रभाव
25. महात्मा गांधी यांच्या शैक्षणिक विचारांचा अभ्यास
26. महात्मा गांधीजींचा समतेविषयक दृष्टिकोन
27. गांधीजीची सत्य आणि अहिंसेची संकल्पना
28. महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक, सामाजिक, विचार - एक अभ्यास
29. महात्मा गांधींचे शिक्षण विषयक विचार
30. महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार
31. महात्मा गांधीजींच्या राजकीय विचारांचे चिंतन
32. म. गांधीजींचे सत्य आणि अहिंसेविषयी विचार
33. महात्मा गांधीजींचे सत्याग्रहासंबंधीचे विचार
34. महात्मा गांधी यांचे राजकीय विचार
35. महात्मा गांधी यांचे शिक्षण विषयक विचार
36. महात्मा गांधीजींचे राजकीय विचार
37. महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार
38. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार
39. महात्मा गांधीजींचे अफ्रिकेतील सामाजिक कार्य, एक अभ्यास
40. गांधी विचार आणि भारतीय लोकशाही
41. महात्मा गांधी एक अष्टपैलू व्यक्तिमत्व

Dr. Umakant D. Padamwar

प्रा.तेलंगे एन.एन.	7
प्रा. डॉ. अत्तार अमजद हारुण	9
प्रा. डॉ. रजनी अ. बारोळे	11
चौधरी प्रदीप विनायक	14
प्रा.डहाळे सचिन राजाभाऊ	16
प्राचार्य डॉ.व्ही.जी. गुंडरे	19
प्रा. डॉ. जगदिश देशमुख	21
प्रा.डॉ.शिवाजी गोविंदराव दिवाण	23
प्रा. डॉ. राजेश सुभाष चालीकवार	25
डॉ.राम प्र.ताटे	28
डॉ.संभाजी रा. पाटील	30
प्रा.डॉ.जे.एस.ढवळे	32
प्रा.डॉ.सय्यद अमर फकिरसाब	34
प्रा.डॉ.बालाजी खराबे	36
डॉ. शेख फेरोज जफर	38
डॉ. घायळ एस. पी.	40
डॉ.इंगळे चत्रभुज बंकटराव	43
डॉ.लक्ष्मण गिते	45
प्रा. डॉ. कांबळे एम.एस.	48
प्रा. डॉ. सुनिता शंकरराव कुरूडे	51
प्रा.मलदोडे साहेबराव रामराव	53
प्रा. वाघमारे आर. वाय.	55
प्रा.डॉ.सुखनंदन ढाले	58
प्रा.डॉ.हारिभाऊ पांडुरंगराव कदम	60
प्रा.डॉ.टी.बी.पुरी	63
प्रा.जिजाराम श्रीकृष्ण बागल	64
प्रा. जोगदंड एम.बी.	66
डॉ. वनमाला गुंडरे	68
डॉ. विठ्ठल शंकरराव देशमुख	70
प्रा. ढगे सिद्धिद कांतीलाल ढगे	72
प्रा. दुनघव ए.डी.	74
डॉ.सचिन शिंदे	76
प्रा. सोनवणे उत्तम मोहन	79
डॉ. श्री. काकासाहेब गंगाधर पोकळे	82
डॉ. प्रशांत भाऊसाहेब सोळंके	84
प्रा.डॉ.वानखेडे उमाकांत ज्ञानोबा	87
प्रा.डॉ. बी.एम.नरवाडे	90
प्रा. डॉ. अनंत नरवडे	94
प्रा.डॉ. संजय जोगदंड	96
प्रा.गंगणे आर.व्ही.	99
प्रा.सदिप कोरडे	101
प्रा. ज्योती मगर	5

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 6.241, (CJ) - 1.452, (IJSR) - 0.874

Special Issue 92

संस्कृत भाषी संशोधन

January 2019

ISSN: E-ISSN-7141

UGC Approved
No. 10704

महात्मा गांधीचे विचार व कार्य

डॉ. अशोक मजद हारुण

श्री. विद्यालय, शिराडोण, ता. कळंबज जि. उस्मानाबाद

देशाचे राष्ट्रपिता मोहनदास करमचंद गांधी यांचे विचार अतन्त्राच्या काळात मोलाचे आहेत. सद्यस्थितीत विविध अर्थोत्पत्ती संघर्ष यांच्या नवी दिशा देण्याचे सामर्थ्य गांधी विचारात आहे. अर्थोत्पत्ती आणि परंपरा महत्त्वानेच महत्त्व देतात. अर्थोत्पत्ती मध्ये जगतम आहे. त्यामुळे तो विचार व विचारवंत म्हणतो गांधीजी ही भारताने पाश्चात्य जगाला दिलेली एक देणगी होय. कारण जगातील परिचरतनाचा मार्ग दाखविणारा आहे.

राष्ट्रपिता मोहनदास करमचंद गांधी यांचा जन्म 2 ऑक्टोबर 1869 रोजी गुजरातमधील पोरेबंदर नामक गावी झाले. काठियावाड संस्थानाच्या पदवी दिवाण म्हणून त्यांच्या पूर्वाजांनी काम केले होते. घरचे वातावरण अत्यंत धार्मिक होते. धर्मश्रद्धेचा वारसा त्यांना प्रामुख्याने त्यांच्या मातेकडून मिळाला. वैधर्म्याचे संस्कार त्यांच्या मनावर अगदी लहानपणापासून झाले. परंतु त्याच वेळी त्यांच्या घरात इतर पंथीयांना व इतर धर्मियांनाही मुक्तदार असल्यामुळे सर्व धर्मांबद्दलच्या सहिष्णुतेची वाळकणू त्यांना तेंदप मिळाले.

गांधींनी स्वतःच यासंबंधी लिहिताना म्हटले आहे की, भगवद्‌गीता हा अनुस्यू ग्रंथ आहे. अशी माझी त्यावेळी समजूत झाली ती समजूत हनुमन्तू दुष्ट होत गेली व आज तत्त्वज्ञानाच्या बाबतीत मो तिला सर्वोत्तम ग्रंथ समजतो. त्यातच त्यांच्या मित्रांनी बुध्दचरित्राशीही गांधीया परिचय करून दिला एका ख्रिस्ती मित्राच्या सौजन्याने वायव्येच्याही अंतरंगात त्यांना शिरता आले. येशूच्या गिरिप्रवचनांची छाप फार चांगली पडली ते हृदयात उतरले. बुद्धीने त्यांची गीतेरी तुलना केली. या अनेक धर्मग्रंथांच्या समन्वयानेच गांधींच्या भावी जीवनाची तात्त्विक बाजू म्हणजे कायद्याची पदवी त्यांनी पदरात पाडून घेतली. या अनेक धर्मग्रंथांच्या समन्वयानेच गांधींच्या भावी जीवनाची तात्त्विक बाजू म्हणजे कायद्याची पदवी त्यांनी पदरात पाडून घेतली. एका मंमण पंडीतक दक्षिण आफ्रिकेत दावा चालविण्यासाठी जाण्याची संधी त्यांना मिळाली. गांधींच्या जीवनाला महत्त्वाचे चळण देणारी ही त्यांची दुसरी पदरेखायत्रा ठरली तिथे टॉलस्टॉप, रस्किन आणि थोरो यांच्या विचारवेभवाशी त्यांचा जवळून परिचय झाला. त्यांच्या जीवनावर, कायावर व तत्त्वज्ञानावर या त्रयीच्या विचारांचा खोल ठसा उमटला व तो पुढे जन्मभर टिकला.

मात्र राजकीय तत्त्वज्ञानाच्या संदर्भात थोरो-रस्किन यांच्यापेक्षा टॉलस्टॉप यांचाच गांधीवर अधिक खोल प्रभाव पडलेला आढळतो. आपल्या आयुष्यातील वन्याच गोष्टींचे श्रेय गांधी टॉलस्टॉपना देतात. स्वतःला त्यांचे निस्सीम उपासक म्हणवतात. टॉलस्टॉपच्या किंगडम ऑफ गॉड ग्रंथामधील ईश्वरांचे साम्राज्य तुमच्यात आहे. या संदेशामुळे गांधी भारावून गेले. त्यांचा संदेहवाद शमला ते अहिंसेचे पुजारी झाले. आपल्या लेखनाची जी नायिका आहे व जी नितांत सुंदर असून आपले जिच्यावर प्रेम आहे तिचे नाव सत्य हे आहे. असे टॉलस्टॉपचे म्हणणे होते. गांधींनी आपल्या तत्त्वज्ञानात टॉलस्टॉप यांच्या दार्शनिक अराज्यवाद (फिलोसॉफी अनार्कीझम) उतरविला आहे. युरोपीय व पाश्चिमात्य सभ्यतेवर प्रखर टीका करण्यात या दोन महात्मांमध्ये कमालीचे साधर्म्य आढळते किंवा (गांधीवर) टॉलस्टॉपचाच सर्वाधिक प्रभाव पडलेला दिसून येतो. मे. 30.1910 रोजी गांधींनी टॉलस्टॉप फार्म ची स्थापना केली. सविनय प्रतिकाराचे मार्ग व तत्त्वज्ञान यांच्या प्रयोगांशी ती प्रयोगशाळा व्हावी अशी गांधींची अपेक्षा होती. तैरीही गांधीजी पूर्णतया टॉलस्टॉपवादी नव्हते. टॉलस्टॉपच्या प्रेरणेमुळे त्या आपल्या कार्यात उत्साह वाढला असला तरी त्यांची सत्याग्रह कल्पना टॉलस्टॉप यांच्या सविनय प्रतिकारा पेक्षा निराळी आहे. किंबहुना ती तशी आहे म्हणूनच सविनय प्रतिकारा ऐवजी सत्याग्रह अशी नवी संज्ञा गांधींनी उपयोजिली.

दक्षिण आफ्रिकेत गांधींना सत्याग्रहाचा मार्ग गवसला. दक्षिण आफ्रिकेतील हिंदी लोकांना न्याय मिळवून देण्याचे त्यांचे सर्व प्रयत्न म्हणजे सत्याग्रह प्रयोग होते. वर्षभर राहण्याचे इराद्याने तेथे गेलेले गांधी वीस वर्षे तिथे राहिले 1863 ते 1914 त्यांचा गोन्त्या सरकाराविरुद्ध अहिंसात्मक लढा सुरु होता. आत्म्याच्या शास्त्राने त्यांनी जुलमाशी जुंज दिली. पुढे हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्यासाठी उभारलेल्या जनआंदोलनाच्या संदर्भात दक्षिण आफ्रिकेतील अनुभवाला एक पुर्वतयारी म्हणूनही अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. गांधीजींचे नेतृत्व त्यातून जसे प्रस्थापित झाले. त्याचप्रमाणे अहिंसात्मक चळवळीचे एक नवेच साधनही त्यातून निघून आले.

भारताच्या राजकारणात गांधीजींनी प्रवेश केला तो काळ प्रथम महायुद्धाच्या परिसमाप्तीचा काळ होता. त्यावेळी चळवळीची अवस्था द्विधा झाली होती. मवाळ आणि नेमस्त यांच्यातील संबंध दुरावलेले होते. मात्र गांधीबद्दल त्या दोन्ही गटांना सारखाच आदर होता. गोखल्यांना गांधी आपले राजकीय गुरु मानतात अर्थात त्यांच्या विचारांची बैठक व साधनशुचितेचा आग्रह आणि राजकारणाचे अध्यात्मीकरण इत्यादी संकल्पना गोखल्यांपासून त्यांनी उचलल्या. असल्या तरी असहकारादी त्यांचे मार्ग गोखल्यांपेक्षा टिळकांशीच त्यांचे साधर्म्य स्पष्ट करतात असे दिसून येईल. पाश्चात्य सभ्यतेच्या मूल्यांकनावद्दल गांधी - गोखले यांच्या जमीन अस्मानाचे अंतर आढळते किंबहुना असेही म्हणता येईल की गोखले टिळक या दोन्ही प्रवाहांच्या समन्वयातून एक निसर्गच अभिजात प्रवाह गांधींनी निर्माण केला यातच त्यांच्या यशा रहस्य होते. गांधी - उद्यापुर्वी फक्त दोनच मार्ग ज्ञात होते. एक सनदशीर व शांततामय चळवळीचा आणि दुसरा बेसनदशीर व हिंसक उठावाच.

MAH/MUL/03051/2012

ISSN :2319 9318

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

आणि

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने मराठी विषयांतर्गत

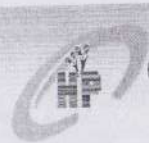
राष्ट्रीय चर्चासत्र

वैचारिक मराठी साहित्य :
शोध, स्वरूप व अभिव्यक्ती

संपादक

डॉ. देविदास खोडेवाड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd., At.Post. Limbaganesh Dist, Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat."

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post. Limbaganesh, Tq. Dist. Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell: 07588057895, 09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributor. www.vidyawarta.com

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

03

46

- 13) संत गाडगेबाबांची वैचारिकता
डॉ. विठ्ठल केदारी, अंबाजोगाई ||63
- 14) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे शेती विषयक कार्य
प्रा.डॉ. मोरे संगीता दत्ताजी, जि.बीड ||66
- 15) मराठी वैचारिक साहित्यातील डॉ. आ.ह.साळुंखे यांचे योगदान
प्रा.डॉ.साहेबराव शिंदे ,नांदेड ||68
- 16) सावित्रीबाई फुले व स्त्री शिक्षण
प्रा.डॉ.शंकर वाघमारे, नेकनूर ||70
- 17) परिवर्तनवादी गो.ग. आगरकर
प्रा.उदार एन. एस्., घाटनांदूर ||72
- 18) प्रबोधनकार गोपाळ गणेश आगरकरांच्या साहित्यातील वैचारिकता
डॉ. बालाजी डिगोळे, नळेगाव ||74
- 19) संत तुकारामांच्या अभागातील समाज प्रबोधन : एक चिंतन
प्रा.डॉ.कोतमे धिरजकुमार सत्येकाल, लातूर ||77
- 20) मराठी कादंबरीतील उच्च शिक्षित स्त्रीचे चित्रण
प्रा.केशव धोंडिबा टिपरसे,सांगली ||80
- 21) दुष्काळावरील निबंधाचा वास्तवदर्शी आणि वैचारिक दस्तऐवज
लक्ष्मण व्यंकट विराजदार ||83
- 22) राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे विचार
डॉ.आर.बी.घायगुडे ||86
- 23) मुलगांमी समाजपरिवर्तन चळवळीचे आद्य प्रवर्तक : महात्मा फुले
डॉ.अमजद हारुण अजमर ||88
- 24) परिवर्तनवादी प्रबोधनकारांचा परिचय
प्रा.भैरवी कावरे (मेश्राम),अमरावती. ||90
- 25) परिवर्तनवादी प्रबोधनकार - गोपाळ गणेश आगरकर
प्रा. डॉ. आवारे सी. एस्.,बीड ||94

- 26) संत तुकाराम महाराज यांच्या साहित्यातील वैचारिकता
प्रा.डॉ. सतीश प्रल्हाद घाडगे, अंबाजोगाई ||96
- 27) महात्मा फुले यांचे स्त्री उध्दाराचे कार्य
प्रा.डॉ.गिज्हे डी.पी. जालना || 99
- 28) मराठी नियतकालिक वैचारिक साहित्याचा पाया
प्रा. गौतम गाधकवाड सर ||101
- 29) दलित चळवळ आणि साहित्य : एक मागोवा
डॉ. सोपान माणिकराव सुरवसे, बीड ||106
- 30) विचारवंत महात्मा बसवेश्वर
प्रा.डॉ.म.ई. तंगावार, लातूर ||108
- 31) समाजक्रांतीकारक—महात्मा जोतिराव फुले
प्रा.डॉ.असिया चिप्ती, गुंजोटी ||110
- 32) म. फुले आणि इंटर कमिशन
प्रा.डॉ.आहेर दिलीप किसन, नांदेड. ||114
- 33) गो.ग.आगरकर यांचे शैक्षणिक विचार
कु.अनुसया राजाराम इमडे, कोल्हापूर ||116
- 34) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्रिविवादी विचार
दळवी सारिका मारोती, औरंगाबाद. ||120
- 35) दलित नाटकांतील आंबेडकरी विचार
सोनाली लक्ष्मणराव इंगळे, औरंगाबाद. ||122
- 36) मुन्नी या कादंबरीतील स्त्री लेखन
अयोध्या लक्ष्मण शरणांगत, औरंगाबाद. ||124
- 37) उत्तम कांबळे यांच्या साहित्यातील वैचारिकता
माने रागिणी सुभाषराव , औरंगाबाद. ||126
- 38) संत तुकारामांच्या साहित्यातील वैचारिकता
प्रा.डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे,बीड ||128

संदर्भ यादी

१.मानवतेचे महापुजारी.: राष्ट्रसंत तुकडोजी (जीवन व कार्य) कडवे प्रा. रघूनाथ - अमोल प्रकाशन नागपूर.

२.राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज - (संपा.) सगणे शांतायाम अमृत महोत्सव विशेषांक लोकराज्य, मासिक

३.जागतिकीकरणाच्या काळात ग्रामगीतेची यथार्थता: एक अभ्यास - श्री तुळशीयाम चंद्रसेन उक्तिरेडे

□□□

23

मुलगामी समाजपरिवर्तन चळवळीचे आद्य प्रवर्तक : महात्मा फुले

डॉ.अमजद हारुण अन्तार
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराडोन.

महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांच्या पहिल्या पिढीतील श्रेष्ठ समाजसुधारक आणि विशेषतः समाजातील श्रमजीवी वर्गाच्या शोषणाची व सामाजिक दारुणाची मीमांसा करणारा क्रांतिकारक विचारवंत म्हणून फुले (१८२७-२८) विशेष प्रसिद्ध आहेत. सावतामाळी समाजातील गोविंदराव शेट्ट्या फुले आणि चिमणाबाई या दंपत्याचे जोतीबा हे दुसरे अपत्य मूळचे गोन्हे हे उपनाव बदलून फुलांच्या धंद्यामुळे फुले हे नाव पडले. लहानपणीच आई निवर्तल्यामुळे त्यांच्या पालन पोषणाचा सर्व भार वडीलांबरोबर पडला. जोतीरावाना इंग्रजी शिक्षणाचे वेध लागले होते. त्यात अनेक अडचणी आल्या, तशी शालांत परीक्षेइतके इंग्रजी शिक्षण त्यांनी पूर्ण केले. इंग्रजीतील उच्च दर्जाचे ग्रंथ समजण्याची पात्रता तसेच इंग्रजीत लेखन करण्याची क्षमताही त्यांनी प्राप्त करून घेतली. बौध्दीक शिक्षणाबरोबरच त्यांनी शारीरिक शिक्षण घेतले. लहूजीबुवा मांग यांच्यापाशी दांडपट्टा शिकले. मल्लविद्या संपादन केली. १८४० मध्ये त्यांचा विवाह खंडोजी नेवसे पाटील यांची कन्या सावित्री यांच्याशी झाला. सावित्रीबाईंचे शिक्षण जोतीरावानी पूर्ण केले. जोतीरावाच्या समाजसुधारणेच्या आणि लोकशिक्षणाच्या कामात जन्मभर त्या सहभागी राहिल्या. शालेय जीवनातच त्यांना सदाशिव बल्लाळ गोवंडे, सखाराम यशवंत परांजपे, मोरोपंत बाळवेकर इ. मित्र शंवटपर्यंत सामाजिक सुधारणेच्या चळवळीत त्यांना सहकारी म्हणून साथ दिली. जगाच्या परिचयी देशांचा व विशेषतः भारताचा प्राविण, अर्वाचीन इतिहास त्यांनी इंग्रजीतून सखोल वाचला. त्याचे मनन केले, संस्कृत ग्रंथही त्यांनी वाचले. वेद, स्मृती, पुराणे यांच्यातील कथांचा त्यांनी अभ्यास केला. अश्वघोषाच्या नावावर प्रसिद्ध केले. वज्रसूची हे उपनिषद त्यांना फार आवडले. त्यात अनेक ब्राह्मण ऋषीमुनींचे कुळ हे ब्राह्मण नव्हते हे सांगितले आहे. जातिभेद हा खोटा आहे हे तत्त्व स्पष्ट रीतीने मांडले आहे. कवीराच्या बीजक ग्रंथातील विप्रमती या प्रकरणाचा त्यांच्या विचारसरणीवर प्रभाव पडला. त्यांनी एकेठिकाणी

स्वतःचा कवीर साधूच्या पंथाचा असा निर्देश केला आहे. अशा चिंतनमननाने त्यांनी स्वतःची भारतीय समाजक्रांतीची विचारसरणी तयार केली. फुले व आंबेडकर हे शोषित समाजानुन निर्माण झाले हे त्याचे वैशिष्ट्य होय.

जोतीरावानी आपल्या विचारांचा एक सुबोध व सुंदर सूत्रबद्ध सारांश सांगितला आहे.

विद्येविना मति गेली | मतिविना नीति गेली |

नीतिविना गति गेली | गतिविना वित्त गेले |

विताविना शूद्र खचले || इतके अनर्थ एका अविद्येने केले.

असा निष्कर्ष त्यांनी शेतकऱ्यांचा आसूड (१८८३) मध्ये

प्रांरंभी सांगितले आहे. त्यांच्या समाज्या सत्यशोधक चळवळीचा भावार्थ यात आला आहे. प्रचलित धर्मसंस्था, त्यावर आधारलेली हिंदूची समाजरचना व ब्रिटिशांची शासनसंस्था या सर्वांचा समुचित परिणाम म्हणजे शूद्र शेतकऱ्यांचे आणि दलिततांचे दिसणारे अपार दैन्य यातून बाहेर पडण्याकरिता त्यांनी लोकशिक्षण हाच मुख्य उपाय सांगितला.

महात्मा फुले महाराष्ट्रातील सामाजिक समतेच्या चळवळीचे अद्यप्रवर्तक होय. सामाजिक विषमता टिकवून धरण्यास जातीभेद कारणीभूत आहे हे त्यांनी निर्भीडपणे मांडले. मानवी प्राण्यात मूळ जातीभेद नाही. त्याचप्रमाणे जातिभेद हा ईश्वरनिर्मित, निसर्गनिर्मितही नाही असे फुले यांना वाटते. शूद्रातिशूद्रांच्या प्रगतीच्या मार्गात जर सर्वांत मोठा अडथळा असेल तर तो जातिभेदाचा. म्हणून त्यांनी मुलगामी समाजपरिवर्तनासाठी जातिभेदावर हल्ला चढवला. जातिसंस्थेच्या उत्पत्तीसंबंधी फुले यांनी देखील आपल्या साहित्यात आपली मते मांडली आहेत.

याबाबत दुर्गाबाई म्हणतात की, भरभराट इच्छणाच्या कोणत्याही समाजाला परंपरा मांडून दाखविणारे मनु लागतात. तसेच मनूनी मांडून ठेवलेल्या परंपरा जेव्हा घट्ट खोडागत बऱ्या पुढची वाट थांबवून धरतात तेव्हा मनूना आद्वान करणारे फुले सुध्दा आवश्यक असतात. महात्मा फुले डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सर्वांथाने गुरु होते. महामानव आंबेडकरांनी संत कवीर, भगवान गौतम बुध्द यांच्या पंक्तीत महात्मा फुले यांना मानाचे स्थान देऊन त्यांचे शिष्यत्व पत्करले. ही केवळ औपचारिकता नव्हती. माणसाला गुलाम करणारा अर्पावत्र ग्रंथ मनुस्मृती याचे जाहीर व स्पष्ट विरोधक महात्मा फुले होते. मनुस्मृती जाळावी असे प्रतिपादन जोतीरावानी केले व १९२७ साली आंबेडकरांनी त्यांची ईच्छा पूर्ण केली. आंबेडकरांचे व्यक्तिमत्व फुले यांच्यापेक्षा वेगळे असले तरी दोघांच्या विचारप्रणालीत मनुष्यत्वाची प्रतिष्ठा यालाच सर्वश्रेष्ठ स्थान होते. माणूस म्हणून जगण्याचा हक्क प्रस्थापित करू पाहणाऱ्या दलित साहित्याच्या नव्या प्रवाहाने देखील मनुष्यत्वाची

प्रतिष्ठा हे सर्वश्रेष्ठ शिरोधार्य मानले आहे. असा भालचंद्र फडके यांचा अभिप्राय आहे. फुले आणि आंबेडकर यांच्या चिंतनाचा, लेखनाचा किंवा कार्याचा विषय कोणताही असो, त्यात दीनदलितांविषयी असीम कळवळाच दिसून येतो. याबाबतीत दोघांचा ध्येयवाद एकच आहे. मानवी समानतेचा पुरस्कार करणारी ब्राह्मणशाही, वरिष्ठत्व, जातिभेद, धर्मभेद यावर दोघांची लेखनी विलक्षण उपरोधिक व धारदार टीका करते. म्हणूनच महात्मा फुले व आंबेडकर यांना दलितांनी मोठ्या अभिमानाने स्वतः पैकी एक मानले आहे.

प्रा.नरहर कुर्ंदकर म्हणतात की, फुले हे संपूर्ण परंपरेचे विरोधक, पूर्ण विद्रोही आणि क्रांतिकारक. त्यांचे हे क्रांतिकारक रूप प्रसिद्ध आहे. पुराणाच्या कथा सत्य समजणे, त्यावर श्रद्धा ठेवणे हा मागच्या कांही वर्षांचा शतकाचा प्रवास होता. समाजात दुबमूल इ ालेल्या श्रध्दांना हादरा देणे, लोकांना विचारप्रवृत्त करणे यासाठी त्यांनी लेखन केले. त्यांचा हा हेतू सफल करण्याचे सामर्थ्य या लिखाणात जरूर आहे. धर्म, संस्कृती, इतिहास, हिंदूधर्मावरील प्रश्न हल्ला, नवी मानवतावादी ध्येय, बहुजन समाजाची दुःस्थिती व त्यातून बाहेर पडण्याचे उपाय, सर्व मानवव्यापी सत्यधर्मांचा विचार या सर्व गोष्टींचे विवरण महात्मा फुले यांनी केले आहे. याबाबत तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी म्हणतात की, जोतीराव हे महार मांगदी असमृश्य गणल्या गेलेल्या पददलितांचे पहिले उधारक होय.

सारांश :-

एकंदरित फुले यांचे जीवन हे अखंड युध्दच होते. १८५१ मध्ये मुलीची शाळा, १८५२ मध्ये अस्पृश्यांची शाळा, १८६४ मध्ये बालहत्या प्रतिबंधकगृह अशा एकामागोमाग त्यांनी ज्या कृती केल्या त्यामुळे सुधारणेच्या प्रक्रियेला गती मिळाली. वंचित विधवांना आश्रय मिळाला. धरातला पाण्याचा हौद अस्पृश्यांना खुला झाला. सारस्वत ब्राह्मण जातीत १८६४ साली पहिला पुर्णविवाह घडवून आणण्याचे श्रेय त्यांचेच. सत्याचा व पतितांचा पालनवाला अशा जोतीरावानी आपली तत्त्वे व विचार समाजाच्या खालच्या स्तरांपर्यंत नेऊन पोहचविला. पाच हजार वर्षांच्या भारताच्या इतिहासात मुलींसाठी शाळा स्थापन करणारे पहिले भारतीय म्हणून त्यांना स्त्री शिक्षणाचे जनक म्हटले जाते. शेतकरी आणि कामकरी यांच्या दुःखाचे आणि दरिद्रांचे निवारण करण्यासाठी चळवळ उभारणारे पहिले पुढारी, चातुर्वर्ण्य व जातिभेद या संस्थावर हल्ला करणारे पहिले लोकनेते, मानवी समानतेची घोषणा करणारे पहिले लोकनेते, आधुनिक भारताचे पहिले महात्मा आणि सत्यमेव जयते या दिव्यनेताने भारलेले पहिले सत्यशोधक. अशा या नररत्नाचा गौरव महात्मा गांधींनी खरा महात्मा असा करावा, तसेच स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी त्यांना समाजक्रांतिकारक म्हणून प्रसंशावे

42

24

ICSSR, New Delhi Sponsored

NATIONAL SEMINAR
on
**FINANCIAL LITERACY AND
DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA**

28th December 2019.

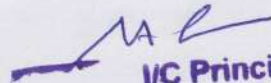
Organized by

K.S.P.M.'S

Vasant Rao Kale Mahavidyalaya, Dhoki,
Tq. & Dist. Osmanabad (MS)
(Department of Economics)

Chief Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)

Editor
Dr. B.V. Maind
(Convener)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

डिजिटल इंडिया मोहीम : एक आर्थिक क्रांती

डॉ. ए.एच. अतार
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिरादोण.

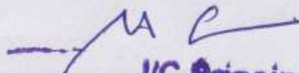
७० वर्षांपूर्वी भारत एक प्रजासत्ताक राष्ट्र बनला. तेव्हापासून जागतिक आर्थिक सत्ता बनण्यासाठी भारताची सातत्याने वाटचाल सुरु आहे. भारताच्या प्रत्येक कृतीमुळे देशवासीयांसाठी अनेक संधी निर्माण होतातच परंतु जागतिक पातळीवरही आपल्या कृतीमुळे अनेक शक्यता निर्माण होत आहेत. यामुळे आपल्याला संधी उपलब्ध होतातच पण त्याचबरोबर एका नवीन भारताची कल्पना प्रत्यक्षात उतरवण्याची जबाबदारीही प्राप्त होते. अशा तऱ्हेने भारताचा उदय होत असताना आदर्श नव भारताची कल्पना प्रत्यक्षात उतरवण्याची संधी आपल्याला मिळत आहे. आदर्श भारतात आनंद, समृद्धी, जबाबदार स्वातंत्र्य, सर्वसमावेशक विकास, शांतता आणि एकमेकांप्रती आदरभाव असले. अशा आदर्श भारताचा जेव्हा परराष्ट्रीय धोरणावर प्रभाव पडेल त्यामध्ये जागतिक सुस्थिती निर्माण करण्याची शक्यता असले. जगाचे नेतृत्व स्वीकारून भविष्यकाळ घडविण्याची सुप्त शक्ती भारतात आहे. म्हणून सध्याच्या जागतिक वातावरणात सर्वसमावेशक जागतिक व्यवस्थेची दृष्टी निर्माण करण्यासाठी भारताकडे सर्वांचे लक्ष लागले आहे. अशा व्यापक दृष्टी नंतर ही संकल्पना प्रत्यक्षात उतरवण्याचे कार्यही भारताकडून अपेक्षित आहे. त्यासाठी देशाचे आर्थिक धोरण तितकेच महत्त्वपूर्ण आहे. यासाठीच भारत सरकार आर्थिक विश्वात मोठे पाऊल टाकले आहे. ते म्हणजे डिजिटल इंडिया होय.

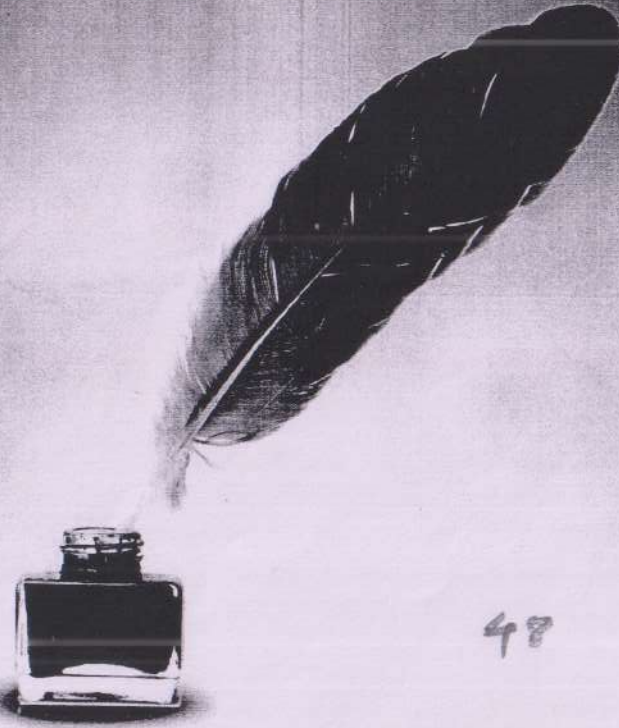
देशाची अर्थव्यवस्था अधिकाधिक डिजिटल करण्यासाठी भारत सरकारने महत्वाकांक्षी डिजिटल इंडिया कार्यक्रम हाती घेतला. अर्थव्यवस्था डिजिटल होण्याने, म्हणजेच रोजच्या जगण्यातले अनेक व्यवहार आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या मदतीने ऑनलाईन झाल्यास त्याचे अनेक फायदे आहेत. जसे की, केल्या जाणाऱ्या प्रत्येक व्यवहाराची नोंद ठेवता येते. त्यामुळे बेनामी किंवा अवैध व्यवहार होण्यास मदत होईल. दोन व्यक्तीं मध्ये डिजिटल पध्दतीने व्यवहार झाल्यास त्या दोघांकडे त्या व्यवहाराचा पुरावा सहज आणि शाश्वतरित्या उपलब्ध असले. सर्व प्रक्रिया ऑनलाईन होत असल्याने व्यवहार पूर्ण होण्यासाठी लागणारा वेळ कमी होईल. याशिवाय डिजिटल व्यवहारामुळे सरकारला आपल्या योजना अधिक प्रभावीपणे राबवता येत आहेत. हे तर आता प्रत्यक्षात अनुभवायला मिळत आहे. हे व्यवहार डिजिटल पध्दतीने केले जात असतांना सतत नवनवा डेटा म्हणजे माहिती तयार होत जाते. उदा. एखाद्या व्यक्तीने ऑनलाईन फुड डिलेवरी ऑपवरून एखादा खाद्य पदार्थ मागवला तर त्या व्यक्तीस या हॉटेल मधला हा पदार्थ आवडतो ही माहिती मिळते. पेटोएम सारख्या पेमेंट ऑपवरून एखादी व्यक्ती टिकटिकाणी पैसे भरत असले तर ती व्यक्ती काय खाते, कशाचे प्रवास करते, कोणती कपडे घालते, तिचे आरोग्य कसे आहे, तिचा मासिक खर्च किती, ही सर्व अप्रत्यक्षपणे मिळालेली माहिती किंवा डेटाच आहे. अशीच माहिती गाव, शहर, राज्य आणि देशपातळीला मिळत गेली तर त्यानुसार त्या देशातल्या नागरिकांचे जीवनमान कसे आहे, याचा अंदाज घेता येऊ शकतो. या अंदाजावरूनच भविष्यातली आर्थिक धोरणे ठरवता येतात. यावरून भविष्यातल्या अर्थ व्यवस्थेची दिशा कळते. हे सगळे डेटा किंवा माहितीमुळे शक्य आहे.

डिजिटल पेमेंट्स : आधुनिक व्यापार

डिजिटल इंडियातील डिजिटल पेमेंट हा एक पारदर्शी व खात्रीलायक व्यवहार आहे. आपण पाठवलेले पैसे इच्छित व्यक्ती किंवा समूहा पर्यंत पोहचविण्यापुरतीच ती फक्त न राहता ती माहितीचा नवा व्यापार बनत आहे. विश्ववैध, राष्ट्रवैध, यूपीआय, गुगलपे भारतातील बहुतांश किरकोळ पेमेंट्सची प्रक्रिया करणारी केंद्रीय संस्था असलेली नॅशनल पेमेंट्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (एनपीसीआय) सध्या युनिफाइड पेमेंट्स इंटरफेस (यूपीआय) बाजार पेटे सहभागी कंपन्यांचा वाटा किती असावा, या विषयीची मर्यादा निश्चित करण्याचा विचार करताना दिसून येतात. यूपीआय ही पेमेंट्सची रचना, जी वापरकर्त्यांकडून कोणताही मोबदला न घेता त्यांच्या बँक खात्याची माहिती न देता, विनाव्यत्यय, इतर वापरकर्त्यांना पैसे हस्तांतरण करण्याची परवानगी देते. २०१६ मध्ये स्थापना झाल्या पासूनच यूपीआयचा वापर बराच वाढला आहे, त्याचे कारण बँक नसलेल्या विंगार संस्थांना मोठ्या प्रमाणात पेमेंट्सच्या क्षेत्रामध्ये प्रवेश केला आहे. मिळणारे कॅशबॅक आणि इतर लाभ यामुळे यूपीआयच्या पेमेंट्समध्ये वर्षागणीक वाढ होताना दिसून येत आहे. इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालयाचे पाठबळ लाभलेल्या यूपीआय व्यवहारासाठी कॅशबॅक प्रोग्राम मिळवलेल्या ऑप पैकी पहिले ऑप म्हणजे भीम. ५०० आणि १००० रुपयांच्या नोटाबंदी नंतर पंतप्रधानांनी भीम पेमेंट्स ऑपला मोठे उत्तेजन दिले. सप्टेंबर २०१९ पर्यंत यूपीआयवर एकूण ९५५.०२ दशलक्ष व्यवहार झाले. त्यात सिंहाचा वाटा गुगलपे (५९.७५%) आणि फोनपे (२४.११%) द्वारे करण्यात आलेल्या व्यवहारांचा होता. यूपीआय बाजार पेटे नव्याने प्रवेश करू इच्छिणाऱ्या संस्थाना मोठ्या कंपन्यांशी जोमाने व्यवहार करणेसाठी मोठ्या प्रमाणात प्रयत्न करताना दिसून येत आहे. या तुलनेत पेटोएम सारख्या कंपन्या आता आपला ऑनलाईन जागतिक व्यवहार सुरुवात करताना प्रयत्न करीत आहेत, तर पेमेंट्स विभाग अधिकाधिक तोटाखाचा बनू लागल्याने उत्पन्न वाढविण्यासाठी म्युच्युअल फंडधारका इतर विविध उद्योगांची विक्री फोनपेने सुरुवात केली आहे. त्या अर्थाने, पारंपारीक पेमेंट कंपनी सारोपाट खेळत आहेत तर गुगल पेच्या प्रौढी बुद्धीबळ खेळणाना दिसून येत आहेत असे म्हणावे लागेल.

केंद्रीय आर्थिक क्षेत्रात आधुनिक प्रणालीचा वापर मोठ्या प्रमाणावर होत असल्याने व्यवहारांचा व माहितीच्या आदान-प्रदानाचा वेग वाढला आहे. यामुळे या प्रक्रियेचे त्वरितगती येत आहे. डिजिटल व्यवहारांने केवळ उद्योगक्षेत्रातच नव्हे तर सामान्य माणसाच्या जीवनातही क्रांती आणली आहे असे सातत्याने म्हणावे लागेल.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam 281

४४

Publisher & Owner
Archana Rajendra Ghodke
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh, Tq.Dist.Beed-431 126
(Maharashtra) Mob.09850203295
E-mail: vidyawarta@gmail.com
www.vidyawarta.com

Indexed

ISSN 2319 9318

SPECIAL ISSUE-2020-09 एक दिवसीय राष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय परिषद

Vidyawarta

विद्यावार्ता®

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

SPECIAL ISSUE-2020

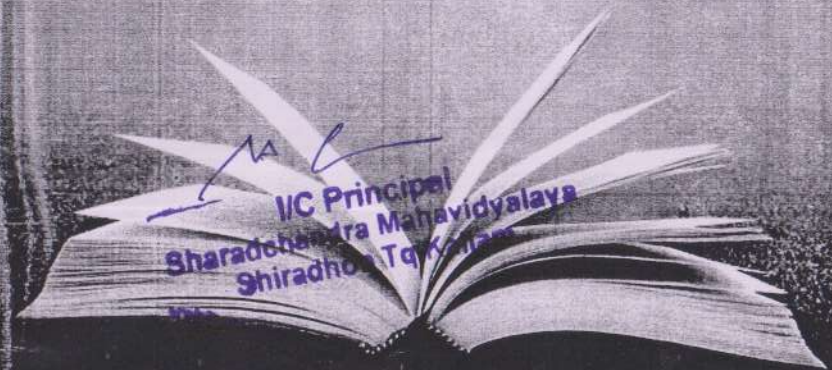
Peer Reviewed International Refereed Research Journal

शंकरराव पाटील महाविद्यालय, भूम व
डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

“राजर्षी शाहू, महात्मा फुले, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर
यांचे योगदान ” या विषयावर
एक दिवसीय राष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय परिषद

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhone, Tq. Karmali

प्राचार्य
डॉ.श्रीकृष्ण चंदनशिव

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

February 2020
Special Issue-09

012

अखिल महाराष्ट्र इतिहास परिषद

शंकरराव पाटील महाविद्यालय, भूम यांच्यावतीने शाहू, फुले, आंबेडकर यांच्या आर्थिक, सामाजिक, ऐतिहासिक व राजकीय पैलूवर आधारित आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्राचे आयोजन करून महाराष्ट्राच्या पुरोगामी विचारसरणीला आपण आणखी बळकटी देत आहात याबद्दल मनःपूर्वक अभिनंदन!

खरंतर भूमसारख्या ग्रामिण क्षेत्रात आपण ज्ञानदानाचे जे काम करत आहात त्याकरिता अशाप्रकारचे चर्चासत्र मैलाचा दगड ठरणार आहे. मिर्झागजे जयसिंग, सुलतानजी निंबाळकर आणि निजामकालीन जहागीरदार रावरेभा निंबाळकर यांच्या वास्तव्याने ऐतिहासिक ठरलेल्या भूमला या चर्चासत्रातून नवीन विचार मिळणार आहेत. अशाप्रकारचे नवनवीन उपक्रम आपल्या माध्यमातून राबविले जावेत याकरिता महाराष्ट्र इतिहास परिषदेच्यावतीने सर्वतोपरी सहकार्याची ग्वाही देऊन शुभेच्छा देतो!

आपला नम्र

सतीश कदम

प्रा.डॉ. सतीश कदम,
अध्यक्ष, महाराष्ट्र इतिहास परिषद

विद्यावाता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IJIF)

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

February 2020
Special Issue-09

013

INDEX

01) Rajarshi Shahu Maharaj Social Reformist and Visionary King
Dr. Vaishali E. Aher, kajj	17
02) ज्योतिबा फुले तथा शूद्र-अतिशूद्र एकता
डॉ. सुब्राव नामदेव जाधव, बार्शी	19
03) सामाजिक क्रांतीचे शिल्पकार : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
डॉ. शिवाजी हरी चौगुले, शिंदेवस्ती-बोंडले	22
04) महात्मा ज्योतिराव फुले यांचे सामाजिक विचार
प्रा.डॉ. चंद्रसेन सावळाराम आवारे, बीड	25
05) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जलविषयक धोरण
प्रा.डॉ. देशमुख आर. के., बीड	28
06) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार
डॉ. दास डी. के., बीड	30
07) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रविषयक विचार
डॉ. खरोसे भिमाशंकर, डॉ. सोलंकर आर. आर., उस्मानाबाद	34
08) महात्मा जोतीराव फुले यांचे सामाजिक विचार
डॉ. अशोक गौरीशंकर माळगे, अक्कलकोट	37
09) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धम्म कार्य
डॉ. संजय तुकाराम वाघमारे, अकलूज	40
10) राजर्षी शाहू महाराजांचे शेतीविषयक विचार व कार्य
डॉ. अन्तार अमजद हारूण, उस्मानाबाद	43
11) राजर्षी शाहू महाराज आणि महिला मुक्ती
प्रा.डॉ. बी. एल. म्हस्के, प्रा. के. आर. गहिलोद, जालना	45

विद्यावाता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IJIF)

IC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

IMPACT FACTOR
6.014

49

69

31 मिनट

ISSN 2250-169X

International Registered & Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

VISION

RESEARCH REVIEW

UGC APPROVED, REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue - XVII, Vol. - IV Year - IX, Bi-Annual (Half Yearly) (June 2019 To Nov. 2019)	CHIEF EDITOR Dr. Balaji G. Kamble Professor & Head, Dept. of Economics, Dr. Babasaheb Ambedkar College, Latur, Dist. Latur. (M.S.) India.	SPECIAL EDITOR Dr. E. Sivanagi Reddy 'Sthapathi' Dept of Archaeology & Museums, Hyderabad (A.P.)
Editorial Office: 'Gyandev-Parvati', R-9/139/6-A-1, Near Vishal School, LIC Colony, Pragati Nagar, Latur Dist. Latur - 413531. (Maharashtra), India.	EXECUTIVE EDITORS	
Contact : 02382 -241913 9423346913 / 7276301000 9637935252 / 9503814000	Dr. Sachin Napate Pune, Dist. Pune M.S.	Verena Blechinger Talcott Director, Dept. of History & Cultural Studies, University of Berlin, Berlin, (Germany)
E-mail: interlinkresearch@rediffmail.com visiongroup1994@gmail.com mbkamble2010@gmail.com	Michael Strayss, Director, International Relation & Diplomacy, Schiller International University, Paris. (France)	Dr. Deelip S. Arjune Professor, Head, Dept. of History J.E.S. Mahavidyalaya, Jaina, Dist. Jaina (M.S.)
Published By: Jyotichandra Publication Latur, Dist. Latur - 413531. (M.S.)	Dr. Nilam Chhangani Dept. of Economics, S.J.K.N.G. College, Karanja Lad, Dist. Sashim (M.S.)	Dr. Rajendra R. Gawhale Head, Dept. of Economics, G. S. College, Khangaon, Dist. Buldana (M.S.)
Price : ₹ 200/-	DEPUTY EDITORS	
	Dr. Rajendra Ganapure Professor, Head, Dept. of Economics, S. M. P. Mahavidyalaya, Murum, Dist. Osmanabad (M.S.)	Dr. B. K. Shinde Professor, Head, Dept. of Economics, D. S. M. Mahavidyalaya, Jinjur, Dist. Parbhani (M.S.)
	Dr. Vijay R. Gawhale Head, Dept. of Commerce, G. S. Mahavidyalaya, Khangaon, Dist. Buldana (M.S.)	Bhujang R. Bobade Director, Manuscript Dept., Deccan Archaeological and Cultural Research Institute, Hyderabad. (A.P.)
	Dr. Mahadeo S. Kamble Dept. of History Vasanti Mahavidyalaya, Kajj, Dist. Beed (M.S.)	Dr. S. R. Patil Professor, Dept. of Economics, Swami Vivekanand Mahavidyalaya, Shirur Talband, Dist. Latur (M.S.)
	CO- EDITORS	
	Dr. Allabaksha Jamadar Professor, Head, Dept. of Hindi, B.K.D. College, Chakur, Dist. Latur (M.S.)	Dr. Murlidhar Lahade Dept. of Hindi, Janakias Mahavidyalaya, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
	Dr. Shyam Khandare Dept. of Sociology, Gondwana University, Gadchiroli, Dist. Gadchiroli (M.S.)	Dr. M. Veeraprasad Dept. of Political Science, SJK University, Anantpur, Dist. Anantpur (A.P.)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XVII, Vol. IV

VISION RESEARCH REVIEW

ISSN 2250-169X

June 2019 To Nov. 2019

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Bilateral Trade Relationship between India and Japan Dr. K. B. Patole	1
2	Present status of Indian agriculture sector Dr. B. V. Halmandage	9
3	Feminine Sensibility Sensed by the Male - Study of Tagore's Female Characters in Select Short Stories Madhuri J. Hiware	16
4	Comparative Study of Self-Concept and Emotional Intelligence of Combative and Team Game State Level Players of Maharashtra Dr. Chandrajit Jadhav	22
5	किशोरवयीन मुलींच्या कुपोषणाचा शरीराव होणारा परिणाम दीप्ती देवीदास दाणी	28
6	लोकशिक्षक श्री. संत गाडगे महाराज डॉ. ओमराज मधुकर गजभिये	32
7	माहिती साक्षरता : संकल्पना, गरज पध्दती आणि अर्थ डॉ. नामदेव आर. काटे	40
8	'दिगंत' कविता संग्रहातील जीवनानुभवाचा अर्थ डॉ. फारुक तांबोळी	49
9	संयुक्त राष्ट्र संघ व सद्य परिस्थिती डॉ. रामदास नारायण फुलारी	54

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XVII, Vol. IV
VISION RESEARCH REVIEW

IMPACT FACTOR
6.014

ISSN 2250-169X
June 2019 To Nov. 2019 49

8

'दिगंत' कविता संग्रहातील जीवनानुभवाचा अभ्यास

डॉ. फारुक तांबोळी
मराठी विभाग,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराडोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Marathi

'दिगंत' मधील अनुराधा पाटील यांची कविता मानवी जीवनातील सुखाचा शोध घेताना आहे. मानवी जीवनातील सुख हे स्वप्न आहे त्यासाठी मानवाने अथवा मानवी समूहाने स्वप्न पाहिलेले असते. स्वप्नाचा प्रत्यक्षपणा जीवनात प्रकटेलच असे नाही. अनेक स्वप्न अधूरे राहतात. त्यामुळे व्यक्ती आपल्या सुखा पासून दूर जातो स्वप्नाची परिपूर्ती होते का? याचा शोध घ्यावा लागतो. म्हणजेच स्वप्नाचे सत्यपण प्रकटते का? त्याची वास्तवता प्रत्यक्ष जीवनात येते का? मानव व त्याचे जीवन यामध्ये त्याच्या जीवन जगण्याच्या धरपडीत त्याने जीवनाचे पाहिलेले स्वप्न प्रत्यक्ष वास्तवरूप धारण करू शकतात का? याचा शोध अनुराधा पाटील यांची कविता घेताना आढळते. स्त्री-पुरुष यांच्या स्वप्नाची स्वरूप जरी भिन्न असली तरी ते मानवी जीवनाचे स्वप्न आहे याचा विचार करावा लागतो.

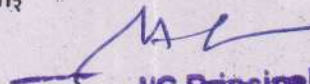
मानवी जीवन :

'दिगंत' मधील अनुराधा पाटील यांची कविता मानवी जीवनाचा जीवनबंध शोधताना आढळते. हा जीवनबंध त्याच्या जीवन जगण्याशी संबंधी आहे. हे लक्षात घ्यावे लागते. त्यात उद्धवस्तता, अस्वस्तथा, संघर्ष, यश, अपयश यांचा समावेश हातो. पुढील ओळी या दृष्टीने लक्षात घ्याव्या लागतात. त्या अशा -

"विनाशी वाटाना कवटाळीत गेलोत आपण हरेक परामव पचवीत
आपल्यासाठी नव्हत्या विस्कटलेल्या तळहाती रेषा...ठरवीत"

मानवी जीवन जगताना ज्यावेळी व्यक्तीचे दुःख कळू लागतात त्याच वेळी त्या व्यक्तीचे रूढ विशाल व्यापक होतं. अनुराधा पाटील हे मानवी जीवनाच वास्त पुढील ओळीतून मांडतात. ते असे -

"शब्दांचे गणित मांडून हरवता न येणारी माणसं भेटतात
त्यांना कसे सांगू मी कविता आणि सूर प्राणातूनच जातात"

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

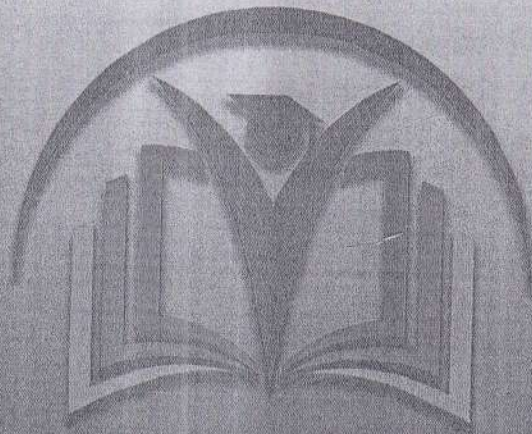

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Vidyawarta®

International Multilingual Refereed Research Journal

Issue-29, Vol-01 Jan to March-2019

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Editor
Dr. Bapu G. Gholap

14) Literature as premise of Objectivism in Ayn Rand's Philosophy Dr. Pradip G. Sonawane, Dist. Dhule (M.S.)	82
15) Teaching English in Rural and Tribal India Problems and Solutions Dr. Nilesh Tare, Achalpur Camp	84
16) A Study on Industrial Labour Turnover in India : An Overview Dr. Manoj M. Thaore, Dist.- Gadchiroli	87
17) ज्ञानज्योती सावित्रीमाई फुले..एक स्त्री शक्तीचा मानबिंदू!! श्री. संतोष भगवान तळेकर, जि. पालघर	93
18) खानदेशातील एकोणिसाव्या शतकात इमारत व घरे बांधण्याचा व्यवसाय प्रा. डॉ. भामरे नानाजी दगा, जि. नंदुरबार (महाराष्ट्र)	95
19) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि त्याची पत्रकारिता डॉ. आनंद के. भोयर, जि. गडचिरोली	97
20) तालुका निहाय मांजरा प्रकल्प भागातील भूमी उपयोजनाचा अभ्यास (2014-2015) डॉ. बोबडे बबन बाबुराव, बीड	100
21) छत्रपती शिवाजी महाराजांची युध्दनिती डॉ. घोलप कमलाकर गोरख, जि. उस्मानाबाद	102
22) वास्तव: अस्वस्थ वेदनेतून आलेली मानवी मुल्यांची जीवनवादी कविता डॉ. प्रतिभा जाधव, जि. नाशिक	105
23) कृषी क्षेत्रातील जलसिंचनाचे योगदान प्रा. डॉ. संतोष नामदेवराव ताडे, जि. अकोला	109
24) संत भगवानबाबांचे शैक्षणिक कार्य राहुल बळीराम जायभाये	112
25) संत तुकारामांच्या अभंगगाथेतील प्रक्षिप्त अभंगांच्या शोधाची आवश्यकता प्रा. डॉ. निलेश एकनाथराव लोंढे, परभणी	115
26) आबासाहेब वाघमारे यांच्या ग्रंथातून हैद्राबाद मुक्ती संग्रामाचा अभ्यास डॉ. मनिषा बंडुराव रोकडे, परळी-वै., जि. बीड	118

छत्रपती शिवाजी महाराजांची युध्दनिती

डॉ. धोलप कमलाकर गोरख

इतिहास विभाग प्रमुख,

शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना:-

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या युध्दनितीचे विश्वासू सवेतन सुवज्ज सेना हे मुख्य सुत्र होते. आपोरी शस्त्रास्त्रे, घोडे सैनिक आणि मर्यादित साधनसंपत्ती यामुळे परंपरागत आमने-सामने युध्दपध्दती मोगलासारख्या बलाढ्य शत्रुशी मुकाबला करण्यास निरुपयोगी ठरेल. एवढेच नव्हे तर हानिकारक ठरेल, हे लक्षात घेऊन शिवाजी महाराजांनी आपल्या युध्दपध्दतीला गनिमी युध्दतंत्राची जोड दिली. वास्तविक पाहता गनिमी युध्दतंत्राचा जनक हा मल्लिक अंबर होता. त्याच्याकडूनच मराठ्यांनी या गनिमी युध्दतंत्राचा स्विकार केला. आणि याच जोरावर छत्रपती शिवाजी महाराजांनी मोगल सत्तेला शह दिला. यामध्ये ते यशस्वी होऊन सहाद्रीच्या कुशीत स्वराज्याची स्थापना केली. शतकानुशतके याठिकाणी चालत आलेल्या जुलमी अन्यायी सत्ता जुगारून देऊन एक चांगल्या प्रकारचे स्वराज्य स्थापन केले. हे केवळ गनिमी युध्दतंत्राच्या साहाय्यानेच शक्य झाले. गनिमी युध्दतंत्र म्हणजे शत्रुला गाफील ठेऊन त्याच्यावर अचानक हल्ला करणे होय. त्यासाठी आपल्या कार्यवाहीचे मार्ग योजना कोठे व कधी हल्ले चढवायचे यासंबंधी कोणत्याही प्रकारची माहिती मिळून न देता अचानक छापा घालणे होय. गनिमी युध्दपध्दतीमुळे शत्रुसैन्यात भिती निर्माण होऊन त्याला सावध व संघटीत होण्याअधिक आपले उद्दिष्ट पूर्ण करुण पसार होण्याचे तत्र शिवाजी महाराजांनी स्विकारले होते.

उद्दिष्टे:-

- १) भौगोलिक परस्थितीवर प्रकाश टाकणे.
- २) गनिमी युध्दतंत्राचा पाया कसा आहे यावर प्रकाश टाकणे.
- ३) गुप्तहेर व्यवस्थेचा अभ्यास करणे.
- ४) लष्करी शिस्तीवर प्रकाश टाकणे.
- ५) रणक्षेत्रावर प्रकाश टाकणे.

गृहितके:-

१) गनिमी कावा हे मराठ्यांच्या युध्दपध्दतीतील यशाचे गमक होते.

२) गनिमी युध्दतंत्रात उत्कृष्ट रणांगनाची निवड केलेली दिसून येते.

३) गुप्तहेर व्यवस्था सक्षम असल्याचे दिसून येते.

४) गनिमी कावा युध्दतंत्रात लष्करी शिस्तीला महत्त्व दिल्याचे दिसून येते.

५) गनिमी कावा युध्दतंत्रात शत्रुचा परिपूर्ण अभ्यास केलेला दिसून येतो.

संशोधन पध्दती:-

प्रस्तुत शोध विषयासाठी ऐतिहासिक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आला आहे. तसेच संदर्भ ग्रंथ, लिखित साहित्य, वर्तमानपत्रे यांचाही उपयोग करण्यात आलेला आहे.

अभिप्राय:-

तारिखे इशकंदरी :-

"वाज्याचाही शिवकाव होणार नाही अशा ठिकानी मराठा सैनिक जाऊन पोहचतात. किंबहुना अशा ठिकाणी पोहचणे मराठ्यांच्या घोड्यांना जनु पोरखेळच वाटतो. या लष्कराने आणि शिवाजींनी आकाशाशी स्पर्धा करणारे उंच उंच गड चढून काबीज केले. जहाजात बसुनही मराठे लढले आणि त्यांनी फिरंग्यांना धाक बसवला. त्यांच्या वर्दळीमुळेच समुद्रावर नेहमी तुफान येत राहिले. बुध्दी कुठीत करणारा वेग आणि अक्कल गुंग करणारी चपळाई वाखानन्याजोगी आहे. सैतानाचो भुतावळ असणारा मराठा सैनिक आपल्या किर्तीवर जिवापाड प्रेम करतो.

१. गनिमी युध्दतंत्राचा पाया:-

"गनिमी कावा हि एक युध्दपध्दती असली तरी ते एक शस्त्र आहे. तसेच ती एक कला आहे. युध्दनिती व रणनिती यात मुलभुत असा फरक आहे. आपण आगोदर ठरविलेल्या योजनेप्रमाणे लढायचे हि झाली युध्दनिती. परंतू प्रत्यक्षात रणांगनावर गेल्यावर जे ताबडतोब आणि प्रासंगिक बदल करणे आवश्यक ते करुण युध्दाला सामोरे जाणे याला रणनिती म्हणतात" ज्या योध्दाला या दोन्ही गोष्टीचा अर्थ आणि प्रभाव चांगल्याप्रकारे माहित असतो त्यालाच गनिमी कावा हि युध्दाची पध्दत वापरता येते.

२. भौगोलिक घटक:-

"भौगोलिक परस्थितीचा आकार व प्रकारावर गनिमी कावा युध्दपध्दतीची सफलता अवलंबून असते. जमिनीचा विस्तर, जंगल, शिखरे, नदी, दलदलीचा प्रदेश गनिमी युध्दपध्दतीला पोषक ठरतो. यामध्ये शत्रुला नामोहरण करता येते." भौगोलिक परस्थितीचा अभ्यास

ISSN 2349-638x
Impact Factor 5.707

ICSSR, New Delhi Sponsored
National Level Seminar in Interdisciplinary subject

FINANCIAL LITERACY AND DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA

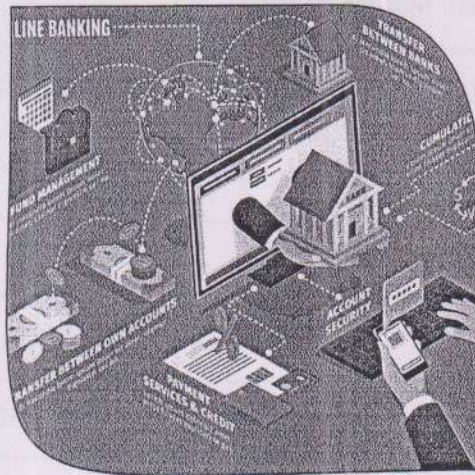
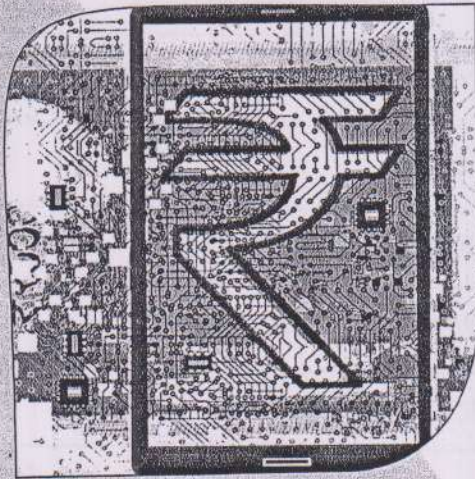
Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale), Tq. & Dist. Latur

Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA,

DHOKI, TQ. & DIST. OSMANABAD. (MS)

Saturday, 28th December 2019

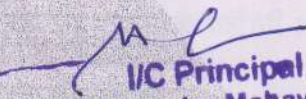

Organized By

Department of Economics

Vasant Rao Kale Mahavidyalaya, Dhoki

Tq. & Dist. Osmanabad (MS).

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Pri. Dr. Haridas Fere
Chief Editor

Dr. Balasaheb Maind
Editor

Vol.
II

रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचे फायदे आणि तोटे

डॉ. कमलाकर घोल

(Dep. of. History)

Sharadchandra college, shiradhon
Tq. kallam Dist. Osmanabad

प्रस्तावना :-

सर्वाना सामावून घेणारी, पारदर्शी शासनासाठी भारतासारख्या सर्वात मोठ्या लोकशाहिच्या नागरिकांना रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेत साक्षर करण्याची साद रोकड रहित अर्थव्यवस्था घालत आहे. प्रत्येक नव्या कामाची सुरुवात होण्यामागे काहीतरी कारण असते. असे कारण, ज्यामुळे समाजाच्या मुलभूत तत्वाच्या विशेषाधिकारांना अतिशय कल्पक अशा जाणिवेसह परिवर्तनीय कल्पनेचे बीज रोवले जाते. जागतीक अर्थव्यवस्थेतला महत्वाचा घटक म्हणून भारत देश झपाट्याने पुढे येत आहे, अशा पतिस्थितीत सर्वाना सामावून घेणा-या लोकशाहीकडे वाटचाल करणे बंधनकारक असते. अशी ओकशाही ज्या ठिकाणी जनतेला माहिती घेण्यासाठी, सरकारच्या धोरणावर चर्चा करण्यासाठी, वेगवेगळ्या आर्थिक स्थरातल्या लोकांना धोरण तयार करण्यात आपले योगदान देण्यासाठी आवश्यक यंत्रणा तयार आहे. प्रशासन हि एकतर्फी यंत्रणा नाही तर ती सर्वसमावेशी, चर्चात्मक आणि सहनिर्मितीची प्रक्रिया आहे. भारतासारख्या प्रगतीशील आणि तरुण वर्ग मोठ्या प्रमाणात असलेल्या देशात सामाजिक, आर्थिक निर्देशात्मक उंचावण्यासाठी मोठ्या परिवर्तनाचा विचार करणे उचित ठरेल.

जागतिक स्तरावर विचार केला तर समाजात भरपूर बदल घडून येत आहेत, अशा वेळी तंत्रज्ञान विशेषतः माहिती तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात जलद गतीने कांती होणे गरजेचे आहे. म्हणूनच प्रत्येक नागरिकाला प्रशासनात सहभाग होता यावे यासाठी त्यांना डिजीटली जोडून, माहिती तंत्रज्ञान हा विकासाचा प्रमुख घटक व्हावा यासाठी शासन तत्पर आहे. भारतीय समाजाला रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेत सक्षम तत्पर करून प्रशासनात पारदर्शक आणण्यासाठी त्यांना माहिती पर्यंत पोहोचता यावे यासाठी वर्तमान सरकार प्रयत्न करत आहे. म्हणूनच गरिब, श्रीमंत अशा सर्वच नागरिकासाठी सुप्रशासनाच्या केंद्रस्थानी रोकडविरहित अर्थव्यवस्था आमलात आणण्यासाठी सरकार प्राधान्य देत आहे.

जागतिक परिस्थितीचा अभ्यास केला तर विशेषतः पाश्चिमात्य राष्ट्र रोकड रहित अर्थव्यवस्थेत भारतापेक्षा फार पुढे आहेत. कारण रोकड रहित अर्थव्यवस्था भारतात यशस्वी करावयाची झाल्यास या ठिकाणी अनंत अडथळे आहेत. अशा रोकड रहित अर्थव्यवस्थेचे वर्तमान काळात भारतीय समाजाला अनेक तोटे सहन करावे लागत आहेत कारण भारतात असे अनेक दर्गम भाग आहेत की, ज्या ठिकाणी भौतिक सुविधांचा अभाव आहे. अशा दुर्गम भागात अदिवासी समाज वास्तव्य करतो जो निरक्षर आहे. या समाजाला आतापर्यंत माहिती तंत्रज्ञानात अवगत नाही. ज्या समाजाला रोकड रहित अर्थव्यवस्थेत कसे सामावून घेणार याशिवाय भारतात निरक्षरतेचे प्रमाण भरपूर आहे त्यांनाही ही अर्थव्यवस्था मान्य नाही. प्रस्तुत शोधनिबंधात रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचे फायदे व तोटे यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे.

संशोधन उद्देश :-

1. आयकर विभागावर प्रकाश टाकणे.
2. भारतीय समाजाच्या साक्षरतेवर प्रकाश टाकणे.
3. जीडीपी विषयावर प्रकाश टाकणे.
4. रोकडविरहित अर्थव्यवस्थेवर प्रकाश टाकणे.
5. सामाजातील आर्थिक लुटालुटीवर प्रकाश टाकणे.

गृहितके :-

1. रोकडविरहित अर्थव्यवस्थेत देशाचा आर्थिक विकास झालेला दिसून येतो.
2. रोकडविरहित अर्थव्यवस्थेत नागरिकांच्या वेळेत बचत झालेली दिसून येते.
3. रोकडविरहित अर्थव्यवस्थेत सर्व व्यवहाराची नोंद झालेली दिसून येते.
4. रोकडविरहित अर्थव्यवस्था भारतासारख्या देशात यशस्वी होण्यासाठी भौतिक सुविधांचा अभाव दिसून येतो.
5. रोकडविरहित अर्थव्यवस्थेत भारतातील बहुतांश समाज निरक्षर असलेला दिसून येतो.

संशोधन पध्दती :-

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी ऐतिहासिक संशोधन पध्दतीचा उपयोग करण्यात आलेला आहे. तसेच संदर्भग्रंथ, लिखित साहित्य, वर्तमानपत्राचाही उपयोग करण्यात आला आहे.

Prof. - Sonayed S.N.

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal	ISSN- 2348-7143
Impact Factor - (SJIF) – 6.261, (CIF) - 3.452, (GIF) – 0.676 Special Issue -113 February 2019	UGC Approved No. 40705
Environmental Awareness & Socio-economic development in Rural Area :Issues, Problems & Remedies	

Impact Factor – 6.261 ⁵² ISSN – 2348-7143
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

SPECIAL ISSUE – 113

Title of the issue : **Environmental Awareness & Socio-economic development in Rural Area: Issues, Problems and Remedies**

© PUBLISHED BY

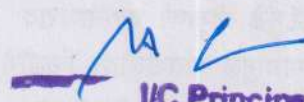
Mrs. Swati Dhanraj Sonawane,
Director, Swatidhan International Publications, Nashik
E-mail : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net

PRINTING By
Shaurya Publication
Kapil Nagar , Khadgaon Road , Latur

EDITION :
02nd February 2019

PRICE : 400 /-

या अंकाचे सर्व अधिकार प्रकाशकांनी स्वतःकडे राखून ठेवलेले आहेत. लेखांचे प्रकाशन व पुनप्रकाशनाचे अधिकार प्रकाशक आणि संबंधित लेखकाधीन समान असून शोध निबंधातील मते ही संबंधित लेखाच्या लेखकांची वैयक्तिक मते आहेत त्या मताशी संपादक व प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

64. जलप्रदुषण:- प्रभावित कृषि क्षेत्र 193
प्रा.डॉ.छाया कडेकर
65. सुमित्रानंदन पंत: प्राकृतिक रूपो मे. 195
प्रा.डॉ.एस.एस. कदम
66. पर्यावरणाच्या -हासामुळे ग्रामीण भागावर होणारा सामाजिक व आर्थिक परिणाम 197
प्रा. विरभद्रेश्वर सामलिंग स्वामी
67. पर्यावरणाचा न्हास आणि त्याचे ग्रामीण भागावर होणारे सामाजिक आर्थिक परिणाम 200
प्रा.गायकवाड पी.के.
68. महाराष्ट्रातील मासेमारी 203
प्रा.डॉ.पिसाळ एच.जी., कांबळे जयानंद राम
69. संत ज्ञानेश्वरांचे पर्यावरण विषयक विचार 204
प्रा.डॉ.पद्माकर आ. पिटले
70. परभणी जिल्ह्यातील जलसिंचनासाठीच्या येणाऱ्या अडचणींचा भौगोलिक अभ्यास 206
शेख मोहम्मद रफिक शेख मुबारक
71. बहिणाबाई चौधरी यांच्या काव्यातील पर्यावरण 208
प्रा.डॉ.सुर्यवंशी रामहरी मधुकर
72. भारतीय हवामान बदलाचे होणारे परिणाम 210
प्रा.मोटे भैरवनाथ बब्रुवान
73. भारतातील आपत्ती व्यावस्थापन यंत्रणा 213
प्रा.बिडवे टी.एस, डॉ.गायकवाड ए.व्ही. , प्रा.हिरवे बी.जे.
74. कृषी विकासासाठी सेंद्रीय खते व पशुसंवर्धन. 215
प्रा.चोचंडे आर. यू.
75. पर्यावरणाच्या न्हासाचा मराठवाड्यातील कृषी उत्पादक समाजावर पडणाऱ्या प्रभावाचा चिकित्सक अभ्यास 218
प्रा.डॉ.मुंडे श्रीकृष्ण एकनाथराव
76. हवामानामुळे भातशेतीवर किडींचे वाढते प्रमाण व त्याचे व्यवस्थापन 221
डॉ सुर्यकांत लालचंद राठोड
77. तथागत बुद्धांच्या पर्यावरण विषयक विचारांचा अभ्यास 223
प्रा. सारिका विष्णू.केदार
78. जागतिक तापमान वाढ : एक भौगोलिक अभ्यास 226
प्रा. सय्यद सनिना नबीसाब

J/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

जागतिक तापमान वाढ : एक भौगोलिक अभ्यास

प्रस्तावना :-

पृथ्वीवरील हवामान हे सतत बदलत असते. पृथ्वीच्या अस्तित्वापासून हवामानात अनेकवेळा बदल झालेले आहेत. हे बदल विविध कालखंडात झालेले असून ते चक्राकार स्वरूपाचे आहेत. भूशास्त्रीय कालखंडात वातावरणातील हरित वायुंच्या प्रमाणात चढउतार होत गेला. त्यामुळे पृथ्वीच्या सरासरी वार्षिक तापमानात काही अंशानी चढउतार झाले. पृथ्वीवरील हवामानाच्या बदलामुळे डायनासोर कालखंडाचा अस्त झाला. या काळात सजिवांच्या 75 टक्के जाती नष्ट झाल्या.

सदचस्थितीत मानवाच्या वाढत्या हस्तक्षेपामुळे पृथ्वीवरील वातावरण व अंतराळ यांच्यामध्ये होत असलेल्या उष्णतेच्या देवाणघेवाण संतुलनावर परिणाम होत आहे. कारखाने व स्वयंचलीत वाहनांतून कार्बनडाय ऑक्साईड, क्लोरोफ्लुरो कार्बन, नायट्रस ऑक्साईड व मिथेन इत्यादी वायुच्या हवेतील वाढत्या प्रमाणांमुळे तापमानात वाढ होत आहे. पर्यावरणाचा न्हास होत असल्याने पृथ्वीवर विविध प्रकारच्या समस्या उद्भवत आहेत. तापमान वृद्धी ही एक मोठी समस्या बनली आहे.

अर्थ :-

“कारखान्यातून व स्वयंचलीत वाहनांमुळे मोठ्या प्रमाणात कार्बनडाय ऑक्साईड, मिथेन क्लोरोफ्लुरो कार्बन (CFC) नायट्रस ऑक्साईड इत्यादी हरितग्रह द्रव्यांचे प्रमाण वातावरणात वाढत आहे. या हरितग्रह दलाच्या वाढत्या प्रमाणांमुळे वातावरणातील उष्णतेचे ग्रहण केल्याने एकूणच पृथ्वीच्या सरासरी तापमानात वाढ होत आहे. या पृथ्वीच्या सरासरी तापमानवाढीला जागतिक तापमान वाढ (Global Warming) असे म्हणतात.”

उद्देश :-

1. जागतिक तापमान वाढीचा अभ्यास करणे.
2. जागतिक तापमान वाढीचे परिणाम अभ्यासणे.
3. जागतिक तापमान वाढीवर उपाय शोधणे.

• संशोधन पद्धती :-

प्रस्तुत शोधनिबंध लिहिताना दुय्यम सामग्रीचा आधार घेण्यात आला. या मध्ये विविध पुस्तके, वर्तमानपत्र, इंटरनेट इत्यादी माध्यमातून माहिती संकलित केली आहे. तापमान वाढीची विविध कारणे आहेत ते खालिलप्रमाणे आहेत.

• जागतिक तापमान वृद्धीची कारणे :-

1. कार्बनडाय ऑक्साईड (CO₂) :-

जागतिक तापमान वाढीस कार्बनडाय ऑक्साईड वायू खूप मोठ्या प्रमाणात कारणीभूत आहे. वाहने, कारखाने, आगीतून व नैसर्गिक वायूच्या जीवष्व इंधनाच्या ज्वलनातून CO₂ वातावरणात सोडला जातो. जिवाष्व इंधनाच्या ज्वलनामुळे एकूण वातावरणात मिसळणाऱ्या कार्बनडाय ऑक्साईडपैकी 67 टक्के कार्बन वातावरणात मिसळतो. सुमारे 76 टक्के कार्बनडाय ऑक्साईड हे औद्योगिक देश उत्सर्जित करतात. इ.स. 1850 पासून आज पर्यंत सुमारे 25 टक्के वाढ झालेली आहे. औद्योगिक CO₂ ची कांतीपूर्वी वायुची त्रिप्रता 275 PPM होती. तर इ.स. 1986 साली या वायूची प्रमाण 345 पेक्षा अधिक वाढले आहे. मोठ्या प्रमाणात जंगलतोड व सागरी वनस्पतींचा नाश झाल्यामुळे कार्बनडाय ऑक्साईडचे प्रमाण वाढत आहे. जागतिक तापमान वृद्धीत कार्बन डायऑक्साईडचा वाटा 49 टक्के इतका आहे.

2. क्लोरोफ्लुरो कार्बन :-

सध्या वातानुकूलित यंत्रे, शितपेट्या ऐरोस्प्रे, अग्नीशामक द्रव्यामध्ये रासायनिक उदयोगात प्लास्टीक उदयोगात, इलेक्ट्रॉनिक व मोटार उदयोगात चा वापर मोठ्या प्रमाणात केला जातो. या वायूचे वातावरणात रासायनिक किंवा जैविक विघटन होत नाही. त्यामुळे त्याचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत चालले आहे. वातावरणात या वायूचे प्रमाण दरवर्षी 5 टक्के ने वाढत आहे.

3. मिथेन :-

मिथेन वायुची निर्मिती ही दलदलीचे प्रदेश, नैसर्गिक पानथळ प्रदेश, सेंद्रिय द्रव्यातही उत्पादन व वापरातूनही मिथेन या वायूची निर्मिती होते. ही वाढ नैसर्गिक व मानवनिर्मित असली तरी नैसर्गिकरित्या निर्माण होणाऱ्या मिथेनचे प्रमाण अधिक आहे. जागतिक तापमान वाढीत या वायूचा वाटा 18 टक्के इतका आहे.

4. नायट्रस ऑक्साईड :-

नायट्रस ऑक्साईड हा वायू तापमान वाढीबरोबरच ओझोन वायूच्या क्षयास कारणीभूत आहे. शेतीमध्ये नायट्रोजन युक्त खताचे विघटन होऊन नायट्रस ऑक्साईड वातावरणात मुक्त होतो. नायलॉनचे उत्पादन, जीवाष्व इंधनाच्या ज्वलनामुळे, पशुधनाचे त्याज्य पदार्थ, भूमिगत पाण्यातील दूषित नायट्रस यातून नायट्रस ऑक्साईड वातावरणात मुक्त होतो. वातावरणात या वायूचे अस्तित्व 140 ते 150 वर्षे राहते. कार्बनडाय ऑक्साईडपेक्षा या वायूच्या रेणूची उष्णता ग्रहण करण्याची क्षमता 230 पट अधिक आहे. औद्योगिक कांतीपूर्वी वातावरणात या वायूची वार्षिक वाढ 0.2 टक्के असून जागतिक तापमान वाढीत या वायूचा वाटा 6 टक्के आहे.

5. ओझोन :-

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RNI. MAHARASHTRA 02937/2010/35848

IMPACT FACTOR - 5.90

ISSN 2229-6190

International Registered & Recognized Research Journal Related to Higher Education for Social Sciences

SOCIAL GROWTH

UGC APPROVED, REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue : XIX, Vol. I
Year - X (Half Yearly)
(May 2019 To Oct. 2019)

Editorial Office :
'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact :- (02382) 241913
09423346913 / 09503814000
09637935252 / 07276301000

Website
www.irasg.com

E-mail :
interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com

Published by :
JYOTICHANDRA PUBLICATION
Latur, Dist. Latur - 413531 (M.S.) India

Price : ₹ 200/-

CHIEF EDITOR

Dr. Balaji G. Kamble
Research Guide & Head, Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar College, Latur, Dist. Latur (M.S.) India.

EDITOR

Robert Huet Professor, Dept. Of History, University of Iowa (USA).	Dr. Laxman Satya Professor, Dept. of History Lokhevan University, Lokheavan, Pensulviya, (USA)
Michael Strayss, Director, International Relation & Diplomacy, Schiller International University, Paris. (France)	Verena Blechinger Talcott Director, Dept. of History & Cultural Studies, University of Barlin. Barlin. (Germany)

EXECUTIVE EDITORS

B.R. Bobade Director, Manuscript Dept., Deccan Archaeological and Cultural Research Institute, Hyderabad. (A.P.)	Dr. Nilam Changani Dept. of Economics, SKNG Mahavidyalaya, Karanja Lad, Dist. Washim(M.S.)
Dr. Sadanand H. Gone Principal, Ujwal Gramin Mahavidyalaya, Ghonsi, Dist.Latur. (M.S.)	Dr. Omshiva V. Ligade Head Dept. of History, Shivjagru College, Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)

DEPUTY-EDITORS

Dr.Santosh Kute Chairman, BOS,Economics, SGB Amravati University, Amravati, Dist. Amravati (M.S.)	Dr. Karamsingh Rajput Head Dept. of Economics, Lokmanya Tilak College, Vani, Dist. Yavatmal (M.S.)
---	--

CO-EDITORS

Prof. Veeraprasad Dept. of Political Science & P. A., S.K. University, Anantpur (A.P.)	Dr. Babasaheb Gore Principal, Smt. Sushiladevi Deshmukh Mahila College, Latur, Dist. Latur.(M.S.)
Dr. P.M. Shinde Head, Dept. of Sociology, D.S.M. College, Jintur, Dist. Parbhani. (M.S.)	Dr. Baban D. Todkar Head, Dept. Defence Study New Arts, Sci.& Comm. College Ahmednagar, (M.S.)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

12

R.N. MAHMUL0293772010/35848

IMPACT FACTOR -5.90

ISSN 2229-6190

Issue : XIX, Vol. I, May 2019 To Oct. 2019

SOCIAL GROWTH

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Reflective Practices in Teacher Education B.Ed. Colleges of Teaching and Learning Dr. G. T. Khurpe	1
2	Comparative Study of Body Composition Between Male and Female of Post Graduate Student Mahadev K. Malbhage , Dr. Vaishali Madekar	5
3	Academic Libraries and Digital Reference Service Sayed S. N.	10
4	महाराष्ट्रातील स्मार्ट सिटी मिशन डॉ. संताष उ. धामने	18
5	शिक्षक प्रशिक्षणाची बदलती भूमिका : दिशा आणि दशा डॉ. मारुती एस. माने	22
6	स्त्रियांच्या विकासामध्ये सावित्रीबाई फुले यांचे योगदान शिवलिंग उमाकांत नागापुरे	29
7	स्वामी दयानंद सरस्वतीच्या आर्य समाजाची ऐतिहासिक पाश्वभूमी डॉ. दादाराव डी. पानपट्टे	34
8	पद्मभूषण वसंतदादा पाटील यांची महाराष्ट्राच्या राजकारणातील भूमिका डॉ. संजय एस. सपकाळ	39
9	महात्मा जोतीबा फुले यांचे सामाजिक कार्य डॉ. डी. एन. दामावले	47

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RNI. MAHMUL02937/2010/35848

SOCIAL GROWTH

IMPACT FACTOR - 5.90

ISSN 2229-6190

Issue : XIX, Vol. I, May 2019 To Oct. 2019

10

3

Academic Libraries and Digital Reference Service

Sayed S. N.

Librarian

Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

Research Paper - Library Science

ABSTRACT

Reference and information services have always been the main component of library services. They provide personalized assistance to library users in accessing suitable information resources to meet their needs. This paper attempts to describe the paradigm of reference and information services in the digital library environment. This paper highlights the emerging formats and models of digital reference services, including e-mail and web forms, AskA services, online chat reference, video conferencing, digital robots, and collaborative digital reference. The current practices of digital reference services in selected academic libraries.

Keywords: information communication technology, virtual, internet and cyber.

Introduction:

Revolution in ICT (Information & Communication Technology) in the past couple of decades had drastic impacts on all aspects of human life. For instance, many people are now shopping, banking, and paying their bills through various electronic and digital

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Impact Factor 6.261

ISSN- 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOW ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Multidisciplinary international E-research journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

28th January 2019 Special Issue – 106

The Changing Role of the Welfare State in the Last Two Decades

Chief Editor

Dr. Dhanraj T. Dhangar
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce college,
Yeola, Dist. Nashik (M.s.) India

Executive Editor of This Issue

Dr. A.M. More
Dept. of Economics
Vasundhara College, Ghatnandur,
Tq. Ambajogai, Dist. Beed

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

47. शासन आणि कल्याणकारी योजना
प्रा.डॉ.अर्जुन मोरे, दुर्गादास चौधरी 155
48. भारतातील कामगाराचे अधिकार
डॉ. अनंता बापुराव देशमुख 158
49. भारतातील कामगार सुधारणा व आव्हाने
प्रा.लोढे गणेश 162
50. भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषी क्षेत्राचे स्थान
प्रा.डॉ.सुरेश टी. सामाले 164
51. भारतातील राष्ट्रीयकृत बँका : एक चिंतन
डॉ. बी.के. शिंदे 167
52. कामगार कल्याणकारी कायदांचा आढावा
डॉ.सौ.मनिषा देशमुख 170
- ✓ 53. जागतिकीकरणाचे भारतीय कृषी क्षेत्रावरील परीणाम
प्रा. डॉ. खोंड सुरेश वसंतराव 172
54. बँकिंग लोकपाल योजना
प्रा. घुले उमेश भास्कर, प्रा. जाधव हेमराज वामनराव 174
55. शासन आणि भारतीय कृषी व्यवसाय
प्रा.गित्ते दत्तात्रय अशोकराव 176
56. शासन आणि कल्याणकारी योजना
प्रा. गोदाम रवि शाम 177
57. भारत सरकारच्या कल्याणकारी योजना
वसंत नथु हिस्सल 179
58. भारत सरकारच्या कृषी योजनेचा एक चिकित्सक अभ्यास
प्रा. डॉ. कागदे बा.बा. 182
59. भारतातील कामगार कायदे : एक अभ्यास
प्रा.डॉ.मैद बी.व्ही. 184
60. शासन आणि कामगार कायदे
डॉ. रनमाळ पांडूरंग श्रीरंगराव 187
61. केंद्र शासन आणि भारतीय कृषी
प्रा.डॉ. संजयकुमार हनुमंतराव जाधव 189
62. शाश्वत शेतीसाठी मृद आणि जलसंधारणाची गरज
प्रा.डॉ.डी.बी.तांदुळजेकर 192

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

जागतिकीकरणाचे भारतीय कृषी क्षेत्रावरील परीणाम

डॉ. खंडू सुखदेवसंतराव

अधीनस्थ प्राध्यापक, शारदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण, ता. कळंब जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना:-

जागतिकीकरणामुळे सर्व जग एकसंध झाले आहे. या संकल्पनेमुळे जगातील सर्व देश एका छत्राखाली येऊन व्यापार करतांना दिसून येत आहे. जागतिकीकरणाची सुरुवात दुसऱ्या महायुद्धाच्या समाप्तीनंतर झाली. 30 ऑक्टोबर 1947 रोजी जवळपास 23 राष्ट्रांनी एकत्र येऊन आंतरराष्ट्रीय व्यापारावरील बंधने कमी करून मुक्त व्यापार करण्यासाठी व्यापारावरील सर्वसामान्य करार गॅट हा करार करण्यात आला. याचाच एक भाग म्हणून 01 जानेवारी 1985 रोजी ऊरुवे फेरीत जागतिक व्यापार संघटना (World Trade Organization-WTO) या संघटनेची स्थापना करण्यात आली. सद्यस्थितीत या संघटनेचे 153 देश सभासद आहेत. या जागतिकीकरणामुळे संपूर्ण जग म्हणजेच एक देश ही संकल्पना उदयास आली आहे. जागतिकीकरणामुळे अनेक देशांच्या व्यापारावरील बंधने कमी करण्यात आलेली आहेत. प्रत्येक देश आयात कमी करून निर्यात वाढवण्याचा प्रयत्न करत आहेत. जागतिक निर्यातीत भारताचा सद्यस्थितीत विसावा क्रमांक असून एकुल निर्यातीच्या 1.44 टक्के निर्यात भारतातून केली जाते. तर आयातीत भारताचा तेरावा क्रमांक आहे. आणि जागतिक एकूण आयातीच्या 2.12 टक्के आयात केली जाते. म्हणजेच भारताची आजही आयात जास्त आणि निर्यात कमी आहे. म्हणजेच भारताचा व्यापारतोल आजही असंतुलीत स्वरूपाचा आहे.

जागतिकीकरणामुळे जगातील बहुतांश देश एकत्र आले खरे मात्र या जागतिकीकरणामुळे अनेक देशांच्या अर्थव्यवस्थांवर चांगले वाईट परीणाम झाले. जे देश विकसीत आहेत त्यांच्यावर चांगले परीणाम झाले तर जी राष्ट्रे अल्प व अविकसीत आहेत अशा राष्ट्रांच्या अर्थव्यवस्थेवर मात्र काहीसे वाईट परीणाम झाल्याचे दिसून येते. भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषीप्रधान अर्थव्यवस्था आहे. भारतातील जास्तीत जास्त जनता आपल्या उपजीविकेसाठी तसेच रोजगारासाठी कृषी क्षेत्रावर अवलंबून आहे. जागतिकीकरणापसून भारतीय शेतीला काहीसे चांगले दिवस आल्याचे दिसून येते. भारतीय कृषी क्षेत्रात नवनवीन शोध लागायला सुरुवात झालेली आहे.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये:-

1. जागतिकीकरणानंतर भारतीय कृषी क्षेत्राची स्थिती अभ्यासणे.
2. गॅट कराराचे भारतीय शेतीवरील परीणाम अभ्यासणे.
3. जागतिकीकरणाचे भारतीय कृषी क्षेत्रावर झालेले परीणाम अभ्यासणे.

गृहितकृत्य:-

1. जागतिकीकरणानंतर भारतीय शेतीची प्रगती वाढत आहे.
2. गॅट करारामुळे भारतीय शेती विकासावर मर्यादा निर्माण झाल्या.

संशोधन पध्दती:-

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या द्वितीयक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. याअंतर्गत संशोधनाशी संबंधित पुस्तके, मासिके, पाक्षिके, साप्ताहिके, इ. साधनांचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

जागतिकीकरणानंतर भारतीय कृषी क्षेत्राची स्थिती:-

जागतिकीकरणानंतर भारतीय शेतीमध्ये उत्पादित होणारी फळे, फुले, अन्नधान्य, इत्यादीसाठी जागतिक बाजारपेठ उपलब्ध झाली. त्यामुळे शेतकऱ्यांना चालना मिळाली आणि कृषी उत्पादनात वाढ होण्यास सुरुवात झाली. जागतिकीकरणामुळे भारतीय शेतीच्या विकासाला चालना मिळालेली आहे. विशेष म्हणजे 2009-10 मध्ये कृषी उत्पादन 4.4 टक्क्यांनी वाढले. म्हणजेच आपण शेतीतील कंठीतावस्थेतून बाहेर येत आहोत. औद्योगिक क्षेत्राचा वृद्धीदर मात्र घटत असतांना दिसून येत आहे. याच वर्षाअखेर कृषी उत्पादन वाढीचा वेग 7 टक्केच्या वर जाण्याची शक्यता आहे. यावर्षी खरीप पिकाचा उत्पादन वाढीचा वेगच गेल्या वर्षापेक्षा 3 टक्क्यांनी जास्त आहे. कृषी क्षेत्राचे उत्पादन वाढले की जास्तीत जास्त लोकांकडे पैसा येतो आणि त्यामुळे इतर क्षेत्राच्या उत्पादनाची मागणी वाढते. मात्र फक्त कृषीच्या भरवशावर देश आपली फार मोठी प्रगती साधू शकत नाही. कारण शेतीमधून फक्त 16 टक्केच जीडीपी मिळतो.

जागतिकीकरणानंतर शेती क्षेत्राबरोबरच औद्योगिक क्षेत्राच्याही विकासाला चालना मिळाली. नवनवीन यंत्रे, यंत्रांचे सुटे भाग यांची भारतात आयात वाढली. 1980 च्या दशकात भारताची निर्यात जीडीपीच्या 5 टक्के होती, सद्यस्थितीत ती 10 टक्के च्या आसपास आहे. सेवा क्षेत्रात भारत आज चांगली प्रगती साधत आहे. अशी प्रगती शेती क्षेत्रातही होणे आवश्यक आहे. कारण शेतीत समाधानकारक वाढ झाली नाही तर, देशातील विषमतेची दरी वाढत जाते. भारतात अलिकडे लोकांच्या खाण्यापिण्याच्या सवई बदलत आहेत. त्यामुळे उच्च किंमतीची व प्रतीची पिके घेतली जात आहेत. त्यामुळे शेतीकडे पाहण्याचा दृष्टीकोण बदललेला आहे. शेतकऱ्यांचा नगदी पिकांकडे कल वाढत चालला आहे. त्यामुळे रासायनिक खतांचा, किटकनाशकाचा वापर वाढत चालला आहे. आणि शेतकऱ्यांचा उत्पादनखर्चही वाढत चालला आहे.

गॅट करार आणि भारतीय शेती:-

गॅट करारानंतर 1986 मधील उरुवे फेरीमध्ये अमेरिकेने कृषी क्षेत्राच्या उदारिकरणाचे मुद्दे पुढे केले. त्यासोबतच आणिही काही मुद्दे या फेरीत पुढे केले. उदा. बौद्धिक संपदाचे अधिकार, तसेच गुंतवणूक साधनांच उदारिकरण या सर्व वादग्रस्त मुद्द्यांनी ही परीषद गाजली. तेव्हा गॅटचे महासंचालक ऑर्थर डॅकेल यांनी या सर्व मुद्द्यांचा सर्वसमावेशक मसुदा तयार केला. ज्याला डॅकेल प्रस्ताव म्हटले जाते. या प्रस्तावाचे वैशिष्ट्य म्हणजे तो जसा आहे तसा स्विकारावा किंवा नाकारावा लागतो. या प्रस्तावात मांडलेले मुद्दे विकसनशील राष्ट्रांसमोर आव्हाने निर्माण करणारे होते. कारण बहुतांश विकसनशील राष्ट्रांसमोर वाढती लोकसंख्या हा मोठा प्रश्न असतो. म्हणजेच लोकसंख्यावाढीचा दर जास्त, कृषी उत्पादनाचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील वाटा जास्त अशावेळी बाजार उपलब्धता या अंतर्गत त्या देशाच्या अंतर्गत उपभोगाच्या वैशिष्ट्य प्रमाणानत आयात करून देण्यात यावी असे सांगणे हास्यास्पद आहे. कृषी व्यापाराशी निगडित बौद्धिक संपदाच्या हक्काचा विचार करता त्यासंदर्भात कायदे पेटंट आणि या पेटंटधारकांना

2018-19

Impact Factor 6.261

ISSN- 2348-7143

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Multidisciplinary International E-research Journal

55

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

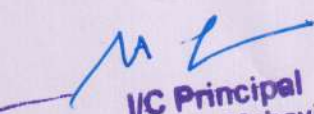
8th March 2019 Special Issue – 106(A)

46

MALE FEMALE RATIO IMBALANCE IN INDIA

Chief Editor
Dr. Dhanraj T. Dhangar
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce college,
Yeola, Dist. Nashik (M.s.) India

Executive Editor of This Issue
Dr. A.M. More
Dept. of Economics
Vasundhara College, Ghatnandur,
Tq. Ambajogai, Dist. Beed

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

10

34. स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असमानता : कारणे व उपाय 103
डॉ.डी.बी.तांदुळजेकर
35. वीड जिल्ह्यातील लोकसंख्येत असमानता : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास 106
डॉ. संजय गंगाराम सुरेवाड
36. "मराठवाड्यातील स्त्री-पुरुष असमानतेची वास्तविकता" 108
प्रा. सिताफुले एल्. एस्.
37. महाराष्ट्रातील स्त्री - पुरुष प्रमाणातिल असमानता : कारणे आणि उपाय 112
प्रा. गोविंद रामराव काळे
38. महाराष्ट्रातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरा मधील असमतोल :- एक समस्या 115
प्रा. डॉ. रनमाळ पांडूरंग श्रीरंगराव
39. भारतातील लिंगगुणोत्तर-एक विश्लेषणात्मक अध्ययन 117
डॉ. विष्णु एकनाथ गुमटकर
40. भारतातील राज्यस्तरीय स्त्री-पुरुष असमानता - एक अभ्यास 120
प्रा. डॉ. अर्जुन मोरे
41. भारतीय स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असंतुलन आणि धर्म 123
प्रा. डॉ. शैलजा बरुरे,
42. महाराष्ट्र व मराठवाड्यातील स्त्री-पुरुष प्रमाण : एक अभ्यास 126
प्रा. डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड
43. भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असमतोल एक अध्यायन 129
प्रा.किर्दंत विलास गोपीनाथराव , प्रा.गोदाम रवि शाम
44. स्त्रीयांकडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टीकोण 131
प्रा. डॉ. संजय खाडप
45. भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असमतोल : एक अभ्यास 133
प्रा.श्रीमंत तुकाराम कावळे, फड महादेवी वैजेनाथ
46. भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असमतोल : एक सैध्दांतिक विश्लेषण 136
प्रा. डॉ. काशिद रामभाऊ देवराव
47. महाराष्ट्र राज्यातील घटते लिंगगुणोत्तर : कारणे व उपाययोजना 139
48. डॉ. संजय काळे
49. स्त्री-पुरुष प्रमाण महाराष्ट्र आणि देशातील तुलनात्मक स्थिती 142
प्रा.डॉ.मदन.शेळके
50. "भारतातील स्त्री-पुरुष प्रमाणातील असंतुलन -कारणे व उपाययोजना"
डॉ.डी.बी.सोळंके
51. भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असमतोल 146
प्रा. डॉ. अशोक पुरभाजी टिपरसे
52. भारतातील राज्यनिहाय स्त्री - पुरुष असमानता
डॉ. अनंता बापुराव देशमुख

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal	ISSN- 2348-7143
Impact Factor (SJIF) – 6.261, (CIF) – 3.452, (GIF) – 0.676 Special Issue – 106(A) Male Female Ratio Imbalance in India	March 2019
	UGC Approved No. 40705

महाराष्ट्र व मराठवाड्यातील स्त्री-पुरुष प्रमाण : एक अभ्यास

प्रा. डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण. ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना:-

कोणत्याही देशाचा विकास हा त्या देशात उपलब्ध असलेल्या नैसर्गिक साधनसंपत्ती व मानवी संपत्तीवर अवलंबून असतो. तसेच नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा पर्याप्त वापर हा बऱ्याच अंशी त्या देशातील लोकसंख्येचा आकार, लोकसंख्येची रचना व एकूण लोकसंख्येच्या गुणवत्तेवर अवलंबून असतो. तसेच देशाच्या विकासाच्या दृष्टीने आवश्यक असणारे श्रम आणि संघटक हे घटक लोकसंख्येशी संबंधित असल्याने लोकसंख्या ही विकास प्रक्रियेतील महत्वाचे साधन ठरते. त्यामुळेच आर्थिक दृष्टिकोणातून लोकसंख्येस किंवा लोकसंख्येच्या गुणात्मकतेस असणारे महत्व अर्थतज्ञांनी मानवी भांडवलाच्या स्वरूपात मान्य केले आहे. जरी असे असले तरी लोकसंख्येची गुणवत्ता केवळ आर्थिक चलांच्या माध्यमातून प्रभावीत होत नसून, इतर अनेक सामाजिक व सांस्कृतिक चलांच्या माध्यमातून सुध्दा लोकसंख्येची गुणवत्ता आकार घेत असते. लोकसंख्या या घटकास महत्वाचे स्थान असले, तरी जेव्हा लोकसंख्या सातत्याने वाढत जाते, तेव्हा हाच घटक विकासप्रक्रियेत अडसर ठरतो.

एकूण लोकसंख्येतील स्त्री-पुरुषांच्या परस्पर सापेक्ष प्रमाणास स्त्री-पुरुष गुणोत्तर (FMR) या नावाने संबोधले जाते. स्त्री-पुरुष गुणोत्तरास लिंग-गुणोत्तर या नावानेही संबोधले जाते. समाजातील प्रचलित स्त्री-पुरुष समता समजून घेण्यासाठी स्त्री-पुरुष गुणोत्तर हा महत्वपूर्ण सामाजिक निर्देशांक मानला जातो. लोकसंख्येची लिंग रचना सर्व लोकसंख्याशास्त्रीय वैशिष्ट्यांपैकी मूलभूत वैशिष्ट्य मानले जाते. कारण लिंग रचना लोकसंख्या विश्लेषणात महत्वपूर्ण भूमिका पार पाडते. लिंग रचना ही जन्म, मृत्यू आणि विवाह इ. घटकांना प्रभावित करते.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये:-

- 1) महाराष्ट्रातील स्त्री-पुरुष प्रमाणाचा थोडक्यात आढावा घेणे.
- 2) महाराष्ट्रातील ग्रामीण आणि शहरी भागातील स्त्री-पुरुष प्रमाणाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.
- 3) मराठवाड्यातील स्त्री-पुरुष प्रमाणातील वाढ किंवा घटीचा अभ्यास करणे.
- 4) मराठवाड्यातील कोणत्या जिल्ह्यात स्त्री-पुरुष प्रमाण सर्वात कमी आहे याचा शोध घेणे.
- 5) मराठवाड्यातील दोन जनगणना काळातील स्त्री-पुरुष प्रमाणाची तुलना करणे.
- 6) स्त्री-पुरुष प्रमाणातील फरकाच्या कारणांचा थोडक्यात आढावा घेणे.

संशोधनाची गृहितकृत्ये:-

- 1) महाराष्ट्रात ग्रामीण भागात शहरी भागापेक्षा स्त्री-पुरुष प्रमाण अधिक आहे.
- 2) महाराष्ट्रातील शहरी भागातील स्त्री-पुरुष प्रमाणात सातत्याने वाढ होत आहे.
- 3) मराठवाड्यातील स्त्री-पुरुष प्रमाणात घट होत चालली आहे.
- 4) मराठवाड्यातील विड जिल्ह्यात सर्वात कमी स्त्री-पुरुष प्रमाण आहे.
- 5) मराठवाड्यातील परभणी जिल्ह्यात स्त्री-पुरुष प्रमाण सर्वात जास्त आहे.

संशोधन पध्दती:-

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी संशोधनाच्या प्रथमिक माहिती संकलन आणि द्वितीयक माहिती संकलन या दोन संशोधन पध्दतीपैकी द्वितीयक माहिती संकलन या पध्दतीचा अवलंब करण्यात आलेला आहे. यामध्ये प्रमुख्याने संशोधनाशी संबंधित ग्रंथ, मासिके, पक्षिके, साप्ताहिके, तसेच सामाजिक व आर्थिक समालोचने, जनगणना अहवाल, वर्तमानतत्रातील माहिती, इत्यादींचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

स्त्री-पुरुष गुणोत्तर:-

एकूण लोकसंख्येतील स्त्री-पुरुषांच्या परस्पर सापेक्ष प्रमाणाला स्त्री-पुरुष गुणोत्तर(FMR) असे म्हणतात. लोकसंख्येशी संबंधित बाबींचा संशोधनात्मक अभ्यास करण्यासाठी लोकसंख्येच्या रचनेतील एकूण लोकसंख्येची स्त्री-पुरुष यानुसार केली जाणारी विभागणी अतिशय उपयुक्त मानली जाते. साधारणतः स्त्री-पुरुष गुणोत्तर हे दोन पध्दतीने मोजण्यात येते. 1. दर शंभर स्त्रियांमागे पुरुषांची संख्या 2. दर हजार पुरुषांमागे स्त्रियांची संख्या. या दोन पध्दतीने स्त्री-पुरुष गुणोत्तर काढण्यासाठी विशिष्ट सूत्रांचा वापर केला जातो.

महाराष्ट्रातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तर:-

दिवसेंदिवस देशात स्त्री-पुरुष गुणोत्तरात वाढ होताना दिसून येत आहे. त्याचप्रमाणे महाराष्ट्रातही स्त्री-पुरुष प्रमाणात वाढ होताना दिसून येत आहे. स्त्री-भूण हत्येमुळेच या प्रमाणात मोठ्या प्रमाणात वाढ होताना दिसून येते. महाराष्ट्रात 'लेक वाचवा अभियान' राबवले जात असतानाच स्त्री-भूण हत्येच्या प्रमाणात वाढ होत आहे. आजही मुर्लीना ओझे समजनाऱ्यांची संख्या काही कमी झालेली नाही. गर्भवतीची गर्भतपासनी करून मुलगी असल्यास भूणहत्या केली जाते. हा जरी कायद्याने गुन्हा असला तरी 2001 आणि 2011 च्या जनगणनेतून उपलब्ध झालेल्या माहितीचा अभ्यास केला असता स्त्री-भूण हत्येचे प्रमाण वाढल्याचे दिसून येते. महाराष्ट्रात 0 ते 6 वयोगटाच्या मुला मुर्लीमध्ये दरहजारी मुर्लीची संख्या 1991 मध्ये 946 होती तर, 2001 मध्ये ती 913 पर्यंत घसरली आणि 2011 मध्ये ती 918 पर्यंत घसरली. आज जरी लिंग चाचणीवर मोठ्या प्रमाणात बंधने घालण्यात आली असली तरी छुप्या मार्गांचा अवलंब करून मोठ्या प्रमाणात भूण हत्या होत असल्याचे दिसून येत आहे. 2015 मध्ये बीड, जळगाव, अहमदनगर, बुलडाणा, कोल्हापूर, जालना आणि औरंगाबाद या सात जिल्ह्यात सर्वाधिक स्त्री-भूण हत्या झाल्याचे दिसून येते. खालील तक्त्यामध्ये महाराष्ट्रातील स्त्री-पुरुष प्रमाण दर्शविलेले आहे.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam
126

C. 2019.2

56

46

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि

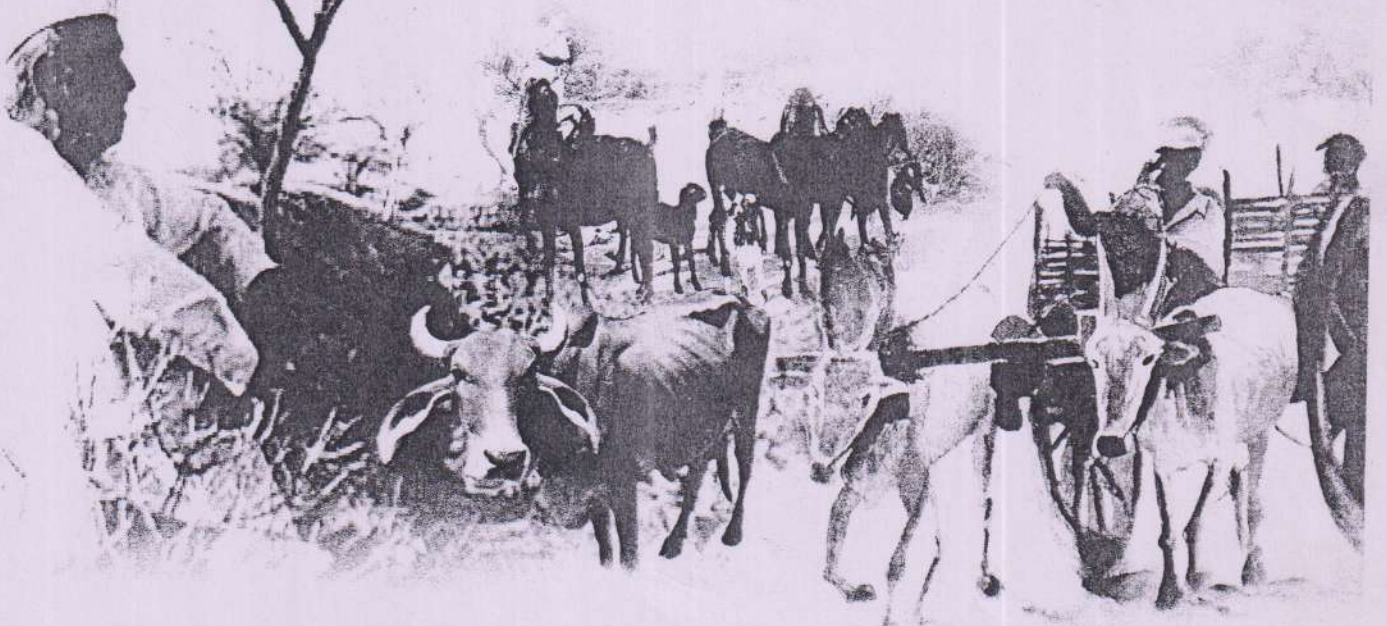
भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने अर्थशास्त्र विषया अंतर्गत राष्ट्रीय चर्चासत्र

महाराष्ट्रातील दुष्काळ : कारणे आणि उपाय

20/11/19
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

संपादक

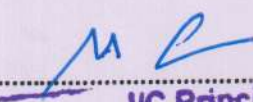
डॉ. बी.बी. कागडे

डॉ. व्ही. ए. नरवडे

13

39) Indian Agriculture: Problems and Solutions Ms. Pratima Kamalakar Kamble, Nanded	134
40) जलसंचन— व्यवस्थापन आणि तज्ञांचे मतप्रवाह प्रा.डॉ.शशिकांत व्ही.अडसोड, जि.यवतमाळ	137
41) दुष्काळ एक अभ्यास आणि उपाययोजना डॉ.महेश प्रभाकरराव देशमुख, माजलगाव	140
42) कर्जमाफीच्या पलीकडे विचार करा आबासाहेब बब्रुवान गायकवाड & डॉ. प्राध्यपक बी.डब्ल्यू.गुंड, तुळजापूर	144
43) मराठवाड्यातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येस जबाबदार घटक आकांक्षा दिलीप पहिलवान & ज्योती सुभाष आढाव, औरंगाबाद	147
44) मराठवाड्यातील दुष्काळ कु. प्रियंका ज्ञानराज सोन्नर, अंबाजोगाई	150
45) शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : एक अभ्यास अंकुश टी. करपे, करमाळा	153
46) महाराष्ट्राच्या जलव्यवस्थापनाची दशा व दिशा प्रा.डॉ.अर्जुन मोरे, घाटनांदुर	157
47) बुलढाणा जिल्ह्यातील सुजलाम् सुफलाम् अभियान प्रा.डॉ.पी.एम.कल्याणकर & श्री.कृष्णा गंगाधर गोरे, औरंगाबाद	159
48) दुष्काळावर उपाय-जलयुक्त शिवार अभियान एक अभ्यास प्रा.सौ. चेतना दत्तात्रय जगताप, जि.उस्मानाबाद	163
49) महाराष्ट्रातील दुष्काळ : कारणे उपाय प्रा.बनसोडे राजेंद्र बंकटी, अंबाजोगाई	167
50) कृषी क्षेत्रामधील उदासिनता व उपाय योजनांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास प्रा.डॉ.डी.डी.भोसले, नांदेड	169
51) महाराष्ट्रातील दुष्काळ : कारणे व उपाययोजना प्रा. डॉ. खोंड एस. व्ही., जि. उस्मानाबाद	171
52) महाराष्ट्रातील दुष्काळमुक्तीचा आधार - जलयुक्त शिवार डॉ.दुर्गादास डी.चौधरी, अहमदपुर	174

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam ||174

महाराष्ट्रातील दुष्काळ : कारणे व उपाययोजना

प्रा. डॉ. खोंड एस. व्ही.

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण,
ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना:—

दिवसेंदिवस पावसाचे प्रमाण कमी होत चाललेले आहे. त्यामुळे महाराष्ट्राला दुष्काळाचा सामना करावा लागत आहे. हि स्थिती अशीच राहिली तर एक ना एक दिवस महाराष्ट्राचे वाळवंट झाल्याशिवाय राहणार नाही. सरासरीपेक्षा कमी प्रमाणात पाऊस होणे, पाण्याची गरज भासणे, पाण्याचा तुटवडा भासणे, अशाप्रकारे हवामान बिघडविण्याच्या प्रकाराने दुष्काळाशी संबंधित पाणीटंचाई, उपलब्ध पाण्याची कमतरता यास दुष्काळ असे म्हणतात. पाणी टंचाईच्या प्रमाणावर दुष्काळाची तीव्रता ठरते. महाराष्ट्राला दुष्काळाच्या झळा काही नवीन नाहित. काही वेळा ओला दुष्काळ तर काही वेळा कोरड्या दुष्काळाच्या झळा महाराष्ट्राला सोसाव्या लागतात. या वर्षी म्हणजे २०१९-२० मध्ये तर महाराष्ट्रात पावसाचे वेगळेच रूप पहावयास मिळाले. मराठवाडा व विदर्भात कोरडा दुष्काळ तर पश्चिम महाराष्ट्रात ओला दुष्काळ पहावयास मिळाला. एवढेच नव्हे तर मराठवाडा व विदर्भात कृत्रीम पाऊस पाडण्याची स्थिती निर्माण झाली. तर पश्चिम महाराष्ट्रात विशेषतः कोल्हापूर, सांगली, सातारा, इ. शहरामधून रस्त्याने मोटारगाड्याऐवजी बोटी चालवण्याची स्थिती निर्माण झाली. रस्ते वाहून गेली शहरामधील इमारतींमध्ये मोट्या प्रमाणात पाणी घुसले व जनजीवन विस्कळीत झाले.

इ. सन १९७९ या वर्षी महाराष्ट्रातील प्रतिव्यक्ती दरवर्षाची पाण्याची उपलब्धता ३२५३ घनमीटर एवढी

होती. पाण्याच्या अतीवामुळे व वेगाने वाढणा-या लोकसंख्येमुळे सन २०११ मध्ये ती १४५९ एवढी झाली, व अशी भिती व्यक्त करण्यात येते की, ती सन २०६१ मध्ये ६६७ एवढीच राहिल. स्वीडीश जलतज्ञ फाल्कनमार्क याने पाण्याच्या उपलब्धतेबाबत काही मापदंड प्रकाशित केले आहेत व ते जगमान्य आहेत. त्यानुसार पाण्याची उपलब्धता १७०० एवढी कमी झाले तर त्या अवस्थेता वॉटर स्ट्रेस असे म्हणतात व जर ती १००० पेक्षाही कमी झाल्यास त्याला वॉटर स्केर्स असे म्हणतात. म्हणजेच २०६१ च्या आसपास महाराष्ट्रात पाणी अतिशय कमी होणार असल्याचे भाकीत करण्यात आलेले आहे. हे भाकीत जर खरे ठरले तर महाराष्ट्राचे वाळवंट होण्यास वेळ लागणार नाही.

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. तसेच महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था हि बहुतांश शेतीवरच अवलंबून आहे. महाराष्ट्राची शेती ही पावसाच्या पाण्यावर अवलंबून आहे. शेती आणि पाण्याचा फार जवळचा संबंध आहे. महाराष्ट्रात आनखीन म्हणावे तितके जलसिंचन झालेले नाही. त्यामुळे पावसाने दगा दिला की त्याचा परीणाम शेतीच्या उत्पन्नावर होतो. महाराष्ट्रात पिण्याच्या पाण्यासाठी व शेती उपयुक्त असलेली एकूण ४०७ मोठी व मध्यम धरणे राज्यात बांधण्यात आलेली आहेत. त्यापैकी १४६ मोठी व २६१ मध्यम धरणे आहेत. याशिवाय अनेक लहान तसेच छोटे छोटे पाझरतलाव देखील शेतीला पाणी पुरवठा करण्यासाठी बांधण्यात आलेली आहेत. मात्र या धरणांना पाणी येण्यासाठी पाऊस पडणे आवश्यक आहे.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये:—

१. महाराष्ट्रातील दुष्काळ या विषयावर माहिती सादर करणे.
२. महाराष्ट्रातील दुष्काळाची कारणे शोधून काढणे.
३. महाराष्ट्रातील दुष्काळ निवारणासाठी उपाययोजना सुचवणे.

संशोधनाची गृहिते:—

१. महाराष्ट्रात बहुतांश वेळा दुष्काळसदृश्य स्थिती असते.

57

47

2015-21

ISSN 2231-6671

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

Hi-TECH

RESEARCH ANALYSIS

[Signature]
 I/C Principal
 Sharadchandra Mahavidyalaya
 Shiradhon Tq. Kallam

14

21

EDITOR IN CHIEF
DR. BALAJI KAMBLE

Issue XIX, Vol. V

HTECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR

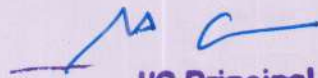
6.05

ISSN 2231- 6671

Aug. 2019 To Jan. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Induced Mutation on Green Pod yield in Okra (Abelmoschus esculentus L. Moench M. M. Dhore	1
2	Credit Co-operatives and Financial Sector Reforms Dr. Dadasaheb Jogdand	11
3	Performance of District Central Co operative Banks in Maharashtra C. P. Kothawale	15
4	Microbiological Quality of Marketable Raw Mutton in Latur City and its public health significance G. S. Biradar, Dr. L. M. Karanjkar	22
5	Prevalence and antibiotic sensitivity pattern of Pseudomonas aeruginosa in urinary tract infections in hospitals of Omerga region (Maharashtra), India S. B. Mali, S. M. Dulange	28
6	हिन्दी कहानियों में नारी का पारिवारिक परिवेश डॉ. सूर्यकांत दळवे	37
7	वृद्धावस्थेतील वाढत्या शारीरिक व मानसिक समस्या आणि समायोजन नलिनी अनिल बोडखे	42
8	मराठवाड्यातील सामाजिक आधारभूत संरचनेतील पेयजल पुरवठ्याचा विकास डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	47
9	प्रस्थापित व्यवस्थेने पाठीवर लादलेलं वेदनेचं 'बिराड' डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	54
10	भारतातील जातीबध्द विषमता आणि राजकीय आरक्षण डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

मराठवाड्यातील सामाजिक आधारभूत संरचनेतील पेयजल पुरवठ्याचा विकास

डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Economics

प्रस्तावना:

कोणत्याही राष्ट्राच्या आर्थिक विकासासाठी पुरेशा आधारभूत संरचनेची उपलब्धता अत्यावश्यक असते. आधारभूत संरचनेशिवाय अर्थव्यवस्थेतील प्राथमिक (कृषि), द्वितीयक (उद्योग) व तृतीयक (सेवा) क्षेत्राची विकासप्रक्रिया गतीमान होणे शक्य नसते. त्यामुळे आधारभूत संरचनेतील घटक / सुविधांची उपलब्धता ही आर्थिक विकासाची अत्यावश्यक पूर्वअट आहे.

"आधारभूत संरचना ही उपक्रम अथवा समाज कार्यान्वित करण्यासाठी अत्यावश्यक असलेली पायाभूत भौतिक व संघटनात्मक संरचना होय". अथवा "अर्थव्यवस्थेच्या परिचालनासाठी अत्यावश्यक असलेल्या सेवा व सुविधा होय". यावरून आधारभूत संरचनेचा अर्थ विविध स्वरूपाच्या उत्पादक प्रक्रियांना प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे सहाय्यभूत ठरणारे आर्थिक व सामाजिक भांडवल असा होतो.

आधारभूत संरचनेच्या उभारणीसाठी करण्यात येणारी नियोजनपूर्वक गुंतवणूक ही आर्थिक विकासाला चालना देते. परंतु पुरेशा गुंतवणुअभावी राष्ट्रा-राष्ट्रात, राज्या-राज्यात, विभागा-विभागात व जिल्हा-जिल्ह्यात कृषि, औद्योगिक व सेवा क्षेत्रातील आधारभूत संरचनेच्या गुंतवणुकीच्या संदर्भात तफावत व विकासाच्या संदर्भात असमतोल निर्माण झालेला असल्याचा दिसून येतो.

केंद्रीय ग्रामीण विकास मंत्रालयातील पेयजल व स्वच्छता विभागाने (सन २००५) पेयजलाची व्याख्या, "पाण्याच्या कोणत्याही स्त्रोतापासून पिण्यासाठी व स्वयंपाकासाठी वापरले जाणारे पाणी म्हणजे पेयजल होय. ह्यात नळाने वा अन्य कोणत्याही मार्गाने मनुष्याच्या प्राशनासाठी पुरवलेल्या पाण्याचा अंतर्भाव होतो." अशी केली आहे. मानवी आरोग्याला हितकारक असे वापरले जाणारे पाणी म्हणजे पेयजल होय.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

58

CURRENT GLOBAL REVIEWER International Multidisciplinary Research Journal	ISSN- 2319-8648
Impact Factor (SJIF) – 7.139	Special Issue -100
	Dec. 2019
	Peer Reviewed

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Impact Factor – 7.139

ISSN – 2319-8648

Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

‘Water Resource Management for Sustainable Development’

Saturday, 28th December 2019

Special Issue - 100

Chief Editor

Mr. Arun B. Godam

Guest Editors

I/C Principal Dr. H. M. Bhopale

Chief Organizer, Shankarrao Chavan Mahavidyalaya, Ardhapur Dist. Nanded.

Dr. R. B. Kotalwar

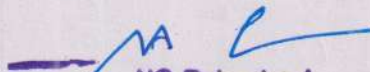
Convener & Head Department of Geography

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

CURRENT GLOBAL REVIEWER International Multidisciplinary Research Journal		ISSN- 2319-8648
Impact Factor (SJIF) - 7.139	Special Issue -100	Dec. 2019
		Peer Reviewerd

21. Climate Change And Hungers Problem –A Geographical Study Prof. Bhimrao Malge	80
22. “ Changing Climate: Agricultural Effects on Soil ” Mrs. Bichkunde Shashikant Sangram.	84
23. “Agricultural Land Use Efficiency of Latur District for Use of Regional Planning” Dr.Ompraksh Wamanrao Jadhav	87
24. Impact of Integrated Watershed Management Programme on Employment, Migration and Drinking Water in Kandhar Tahsil (IWMP-16) of Nanded District (M.S.) Dr. Prakash Dhansing Rathod, Dr. Santosh Kalyanrao Mangnale	90
25. “Nature of Irrigation and it’s Importance For Economic Development In Dhora River Basin.” Dr.D.G.Mane., Prof. P.N.Dhage.	96
26. To Analysis of Water Quality assessment of Nanded City Dr. M. U. Deshmukh	99
27. Water Resources Management Dr.Achale.P.B	102
28. Dr. Ambedkar’s Contributio Water Resource Development in India Pradeep Ingole	105
29. A Geographical Study of Water Sources in Latur District Dr.Baswaraj Nagnathrao Nagalgave	108
30. Assessment Of Sex Ratio : A Case Study Of Nilanga Tahsil, Latur Dr.R.B. Patil	111
31. Irrigation Potentiality of Maharashtra State: A Geographical Analysis Dr. Suryakant S. Pawar	113
32. "महाराष्ट्रातील वनसंपदेचा भौगोलिक अभ्यास प्रा.डॉ. दयानंद उजळंबे	117
33. बीड जिल्ह्यातील अवर्षणाच्या सामाजिक व आर्थिक परिणामाचा भौगोलिक अभ्यास डॉ.घुगे एस.पी.	120
34. शेती विकासासाठी आधुनिक सिंचनाद्वारे जलव्यवस्थापन डॉ. संजीव कोळपे	126
35. जलव्यवस्थापना विषयी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा भौगोलिक अभ्यास प्रा. डॉ. यु.टी. गायकवाड	130
36. भारतातील पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन आणि अवर्षणप्रवण क्षेत्र कार्यक्रम (Watershed Management & Drought Prone Area in India Programmes) प्रा.डॉ.हरी साधू वाघमारे	133
37. पर्यावरण प्रदूषणाची वाढती समस्या आणि जागतिक स्तरावर पर्यावरण संवर्धनासाठी केलेल्या प्रयत्नाचा भौगोलिक अभ्यास प्रा.कांबळे डी.एस., प्रा.डॉ.ओ. व्हि. शहापूरकर	137
38. महाराष्ट्र जलसमस्या : एक भौगोलिक दृष्टीकोण डॉ. शेख ए.आय.	140
39. जलसाक्षरता व जल व्यवस्थापन काळाची गरज प्रा.डॉ.आर.बी. मादळे	142

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

	CURRENT GLOBAL REVIEWER International Multidisciplinary Research Journal		ISSN- 2319-8648
	Impact Factor - (SJIF) - 7.139	Special Issue - 100	Dec. 2019
			Peer Reviewed

महाराष्ट्र जलसमस्या : एक भौगोलिक दृष्टीकोण

डॉ. शेख ए.आय.

भूगोल विभाग प्रमुख, शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण, ता.कळंब जि.उस्मानाबाद.

प्रस्तावना :-

भारत हा एक कृषीप्रधान देश आहे. येथील जवळपास ६० ते ७० टक्के लोक शेती व शेतीवर आधारित उद्योग यावर आवलंबून आहेत. कृषी हा भारतीय लोकांचा मुख्य व्यवसाय असून तो पुर्णतः पाण्यावर आवलंबून आहे. त्यात महाराष्ट्र राज्याची ही कृषी व पाणी यांचा अन्वय संबंध आहे. महाराष्ट्रात पाण्याचा नैसर्गिक पुरवठा जास्त असला तरी ही त्याचा योग्य वापर होत नाही. त्यामुळे महाराष्ट्र राज्याला पाण्याच्या दुर्भिक्षतेचा सतत सामना करावा लागतो. पाण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने आजपर्यंत १६००० कोटी रुपये खर्च केले तरी परंतु आजही प्रतिवर्षी २०००० टँकरने पाण्याचा पुरवठा करावा लागतो. मानवाला वापरण्यायोग्य पाण्याचा उपलब्ध साठा केवळ ३२८२९० टीएमसी म्हणजे ०.६७ टक्के इतके अल्प पाणी उपलब्ध आहे. भारतात भूपृष्ठावरील व भूगर्भातील मीळून एकूण ३९६४१ टीएमसी पाणी असून यापैकी १५२८४ टीएमसी म्हणजे जागतिक तुलनेत ४.६६ टक्के इतके पाणी मानवां वापरास उपलब्ध आहे. जागतिक भूभागापैकी भारताने २.४ टक्के भूभाग व्यापला असून त्यावर जगाची सुमारे १७ टक्के लोकसंख्या वास्तव्य करते. म्हणजेच जागतिक तुलनेत भारतात जमीनीच्या क्षेत्रफळापेक्षा मावी वापरास उपलब्ध असणाऱ्या पाण्याचे प्रमाण जास्त असले तरी उपलब्ध असणाऱ्या पाण्याच्या प्रमाणापेक्षा लोकसंख्येचे प्रमाण तीपटीपेक्षा अधिक आहे. याशिवाय अतिरिक्त लोकसंख्या, अनियमित व अनिश्चित पाऊस, उपलब्ध पाण्याचे योग्य नियोजन, यामुळे देशात तसेच महाराष्ट्रात गंभीर समस्या निर्माण झालेली आहे.

अभ्यास क्षेत्र :

भारतातील एकुण राज्यापैकी महाराष्ट्र हे एक प्रगतशील राज्य असून याचा अक्षवृत्तीय विस्तार १५° ४४ उत्तर ते २२° ६ उत्तर दरम्यान असून रेखावृत्तीय विस्तार ७२° ३६ पुर्व ते ८०° ५४ पुर्व रेखावृत्ता दरम्यान आहे. सदरील संशोधन लेखासाठी महाराष्ट्र जल समस्याचा अभ्यास करण्यात आलेला आहे.

संशोधन उद्दिष्टे :

- महाराष्ट्रातील जल संपत्तीचा अभ्यासणे
- महाराष्ट्रातील जल समस्येचा अभ्यास करणे
- महाराष्ट्र जलसमस्येचे उपाय अभ्यासणे.

माहिती संकलन व संकलन व संशोधन पध्दती

प्रस्तुत शोध निबंधाठी दुय्यम माहितीस्रोताचा अभ्यासासाठी उपयोग करण्यात आलेला आहे. त्यात विविध संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, नियतकालिके, जलसिंचन आयोग, आंतरजाल इत्यादीचा संदर्भासाठी वापर करण्यात आलेला आहे.

विषय विवेचन :

महाराष्ट्र जल संपत्ती स्थिती महाराष्ट्रात प्रामुख्याने नैऋत्य व इशान्य मोसमी वाज्यापासून पाऊस पडतो. राज्याचे वार्षिक सरासरी पर्जन्यमान १३६० मी.मी. असले तरी विविध प्रदेशात पर्जन्य कमी किंवा जास्त पडते. कोकणात वार्षिक सरासरी पर्जन्य २००० ते ३५०० मी.मी. पडतो ते मानवी वापरास उपलब्ध पाण्यापैकी ५५ टक्के (२४४३ टीएमसी) इतके आहे. याउलट सहयाद्रीच्या पूर्वेस पर्जन्यछाया प्रदेशात पर्जन्याचे प्रमाण केवळ ४५० मी.मी. इतके वाडत जाते. म्हणजेच राज्यात कोकणेंतर भागात म्हणजे पश्चिम महाराष्ट्रा, मराठवाडा विदर्भ येथे केवळ ४५ टक्के पाणी उपलब्ध आहे. राज्यात मोठे, मध्यम व लघु जलसिंचन प्रकल्प २४७५ इतके असून याची साठवण क्षमता १३२३ टीएमसी इतसी आहे.सन २०११-१२ मध्ये राज्यात २८०६२ द.लं.घ. मीटर इतका साठा होता. यापैकी ६३ टक्के साठा वापरायोग्य होता. या वापरायोग्य साठ्यापैकी या काळात सिंचनासाठी १२३४३ लक्ष टान मीटर (७० टक्के) तर बिर सिंचनासाठी ३९८० लक्ष घन मीटर (३० टक्के) पाण्याचा वापर करण्यात आला.

महाराष्ट्र जल समस्या:

महाराष्ट्र राज्यात नैऋत्य व इशान्य मोसमी पाऊस पडत असला तरी काही नैसर्गीक व मानवी कार्यामुळे महाराष्ट्राला दुष्काळाचा सतत सामना करावा लागतो त्याची काही कारणे पुढील प्रमाणे.

महाराष्ट्रामध्ये पाण्याचा एकमेव स्रोत हे मान्सून वारे आहेत. या वाज्यामुळे कोकणात २००० ते ३५०० मी.मी. पडणारा पाऊस घाट माध्यावर ५०० ते ७५० मी.मी. पडतो. व शेवटी पुर्व महाराष्ट्रात तो १००० ते १४०० मी.मी. इतका होतो म्हणजे विभाग निहाय पाऊस व जलसाठयात भिन्नता दिसून येते.

यासाठी योग्य नियोजनाचा आभाव जाणवतो. पाठीमागील १०० वर्षांची पाऊसाची आकडेवारी पाहिल्यानंतर फारसे पावसाचे प्रमाण कमी झालेले आढळत नाही मात्र याचा कालावधीत लोकसंख्येत पाच पटीपेक्षा अधिक वाढ झालेली आहे. त्यामुळे पाण्याच्या मागणीत वाढ झाली.

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya

ISSN 0976-0377

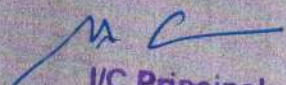
RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

**Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble**

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tal. Kallam

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

Peerlink Research Analysis

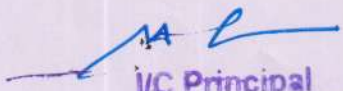
IMPACT FACTOR
5.85

ISSN 0976-0377

Issue:XX, Vol. III, July 2019 To Dec. 2019

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Ethnobotanical studies on herbal medicinal plants in Ausa, Dist. Latur Marathwada region J. A. Kadam	1
2	An Aspect of Welfare Facilities In Co-Operative and Private Sugar Industries Dr. Amar Annarao Gadade, Dr. Ravindra D. Gaikwad	5
3	A study of the themes and imagery in the Duchess of Malfi Anant Janardhan Somuse	11
4	A Geographical Study of Agriculture Landuse Efficiency in Latur District Dr. Ashadulla Ismail Shaikh	16
5	Development and Sensory Evaluation of Banana Candy Mrs. Zeenat R. Khan, Dr. Kumudini R. Dhore	20
6	Integrated Pyrolysis For The Producton Of Liquid Fuel From Plastic Waste Dr. C. J. Kadam	25
7	छत्रपती शाहू महाराजांचे शेतीविषयक विचार डॉ. बी. के. शिंदे	37
8	महाराष्ट्रातील भटक्या आणि विमुक्त जमातींची सद्यस्थिती, समस्या आणि उपाययोजना डॉ. प्रभाकर आठवले	42
9	कल्याणकारी योजना : उगम व विकास मंजूषा लटपटे	54

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tal. Kallam

the North-East by Nanded districts, on the South-East and South by the Karantaka state and on the North-West, West and South by Osmanabad district. For administrative purpose the district in divided into two revenue divisions i.e. Latur and Udgir division and in 10 tahsils Viz.

The total geographical area of Latur district is 7157 sq.kms. Out of the total geographical area of Maharashtra it covers 2.39 per cent.

Objectives :

1. To Study the general and agricultural landuse efficiency in the study region.
2. To draw conclusions and find out the agricultural problems suggest suitable remedies to solve them.

Database and Methodology :

The data collected and used for the period 1996-97 to 2001-06, comes both from primary and secondary sources. Secondary data obtained from socio-Economic Review, District Census Handbooks, Gazetteers, Agricultural Epitomes, Periodicals, Season and Crop Report published by the different Agricultural Departments.

Landuse Efficiency :

The proportion of potential agricultural land (Uncultivated land) decreased from 2.25% to 4.72% in 1996-2001 to 2001-2006. There is scope for extension of cultivated land by bringing fallow and potential agricultural land under cultivation. Therefore, immediate need is to give more emphasis on intensity of cropping and increasing yield from existing calculated area. Problem o under use of net sown area, low productivity and risk of crop failure are taxing the rural population, therefore, it is fruitful to investigate the degree of intensity with which the net sown area is utilized.

Landuse efficiency may be defined as the extent to which the net sown area is cropped or renowned. The gross cropped area as a percentage of the net sown area gives a measure of landuse efficiency which means the intensity of cropping.

60

ISSN 2231-6671

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

HI-TECH

RESEARCH ANALYSIS

EDITOR IN CHIEF
DR. BALAJI KAMBLE

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XVIII, Vol. VIII

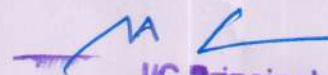
Hi-TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR
3.22

ISSN 2231- 6671
Aug. 2019 To Jan. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Services Marketing Management: A Study of Maharashtra State Road Transport Corporation Dr. V. R. Gawhale	1
2	Goods and Service Tax (GST) : Challenges and Opportunities Dr. H. W. Kulkarni	5
3	Review of Claim Settlement of Private Companies and LIC in Life Insurance Sector Dr. P. T. Pawar	8
4	A Study of Bank Employees - Leave Facility of Nationalised and Private Banks Dr. K. S. Gulane	13
5	E. Commerce - Major Concerns Vishwanath P. Hissal	20
6	Biometric Based Network Security Using Mips Cryptography Processor Sachin N. Dabhade, Shivshankar R.Mitkar, Vijaykumar M.Chavada	25
7	Role of Strategic Human Resource Management [Shrm] in Corporate Social Responsibility Dr. Nakka Rinku Venkatesh	37
8	महात्मा गांधी और चम्पारण सत्याग्रह डॉ. रामरत्न विठ्ठलराव शिंदे	47
9	महाराष्ट्रातील आदिवासी उपयोजना क्षेत्र व त्यामधील आदिवासी लोकसंख्येचा चिकित्सक अभ्यास (जनगणना - २०११) डॉ. आशादुल्ला इस्माईल शेख	54

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tal. Kallam

9

महाराष्ट्रातील आदिवासी उपयोजना क्षेत्र व त्यामधील आदिवासी लोकसंख्येचा चिकित्सक अभ्यास

डॉ. आशादुल्ला इस्माईल शेख
भूगोल विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Geography

प्रस्तावना :-

जगात सर्वच खंडात कमी अधिक प्रमाणात आदिवासी समुदाय राहतात. भारतामध्ये मागास, मूळ, प्राचीन समाजाला आदिवासी या नावाने संबोधले जाते. भारतीय राज्यघटनेत आदिवासींना अनुसूचित जमाती हा शब्द वापरला आहे. भारतात एकूण ७०० आदिवासी समुदाय आहेत. भारतात एकूण २८ घटक राज्यापैकी २६ व ७ केंद्रशासित प्रदेशांपैकी ४ केंद्रशासित प्रदेशात आदिवासी समुदाय आढळून येतात. हरियाणा, पंजाब या दोन राज्यात व चंदिगड, पाँडेचेरी, दिल्ली या केंद्रशासित प्रदेशात आदिवासी लोकसंख्या आढळून येत नाही. मध्यप्रदेश, छत्तीसगड, महाराष्ट्र, ओरिसा, झारखंड व गुजरात या राज्यात भारतातील एकूण आदिवासी लोकसंख्येच्या ५०% पेक्षा अधिक आदिवासी लोकसंख्या स्थायिक झालेली आहे. डॉ.बी.सी. गुहा यानी आदिवासी समाजाचे भौगोलिक वर्गीकरण केले आहे. त्यांच्यामते भारतातील एकूण आदिवासी समाजापैकी १) उत्तर व पूर्व उत्तर भागात राहणारे आदिवासी २) मध्य भारतात राहणारे आदिवासी ३) दक्षिण विभागात राहणारे आदिवासी या तीन विभागात आदिवासी समाज वर्गिकृत झाला आहे. पुर्वोत्तर राज्य, मिझोराम, नागालँड, आरुणाचल प्रदेश, मणिपूर या राज्यात तेथील एकूण लोकसंख्येपैकी आदिवासी लोकसंख्येचे प्रमाण जास्त असल्याचे आढळून येते. लक्षद्वीप व दादर-नगर हवेली या दोन केंद्रशासित प्रदेशात ही आदिवासी लोकसंख्या अनुक्रमे ६२.२% व ९४.५% असल्याचे आढळून येते.

या अशा दूर्गम भागात, डोंगराळ भागात राहणाऱ्या मागास, निरक्षर अज्ञानी, दारिद्र्यात

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal

ISSN- 2348-7143

Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452, (GIF) - 0.676

Special Issue -113

February 2019

UGC Approved

Environmental Awareness & Socio-economic development in Rural Area :Issues, Problems & Remedies

No. 40705

Impact Factor – 6.261

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

02nd February 2019

SPECIAL ISSUE – 113

Environmental Awareness & Socio-economic development in Rural Area: Issues, Problems and Remedies

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,

Assist. Prof. (Marathi)

MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editor of This Issue

Dr. H.N. Rede

Principal

B.S.S. Arts, Science & Commerce College,
Makni, Tq. Lohara, Dist. Osmanabad (M.S)

Co-Editor

Prof. K.A. Lomte

Dept. of English

B.S.S. Arts, Science & Commerce College,
Makni, Tq. Lohara, Dist. Osmanabad (M.S)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

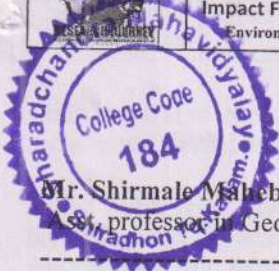
© All rights reserved with the authors & publisher Price : Rs. 400/-

16. Flood as a National Calamity and Role of Disaster Management 58
Dr. P.V. Mane
17. Impact of Climate Change on Indian Economy 60
Dr. Balaji Shivaji Rajole
18. Hydro-Chemical Study of Ground water in Yavatmal District 63
Dr. Sonwane S. V.
19. Water Crisis in India - Causes and Measures 65
Manisha Gurme , Kadam J.A.
20. Kamala Markandaya's Nectar in a Sieve: An Eco-Critical Study 67
Dr. M.L. Somwanshi
21. Rain Water Harvesing and Water Management 70
Vipul Trimbakrao Gaikwad
22. Status of Sanitation and Drinking Water in Nanded District 72
Dr. Kadam.N.B. , Dr.Hulpalle S.D
23. Water Resource Management In India-2013 75
Nagde Daivshala Shivaji , Devidas Nilkanth Bhojar
24. Climate Change and Global Warming 77
Dr. Narsale Dattatrya Vasanttrao
25. Global Warming scarcity of fresh water 78
Mr. Shirmale Mahebubpasha Babumiya
26. Supply of Drinking Water to Barshi City: A Geographical Perspective 81
Prof. Vilas S. Sabale
27. Water Crisis in Maharashtra 83
Dr. Chandrasren Dattatraya Kare, Dr. Shrishialya Tukaram Todkar
28. Impact Of Climate Change On Agricultural Practices And Human Health In India. 86
L.S.Chandorel , V.S.Varpe
29. Palmoxyton kaulii sp.nov – a new fossil palm stem from the Deccan Intertrappean beds of Umaria, Madhya Pradesh, India 89
S.V.Chate, S.D.Bonde, P.G.Gamre
30. Eco-critical study of Girish Karnad's *The Fire and the Rain* 93
Kiran Annasaheb Lomte
31. Research Revive Article: Application of Fuzzy Logic In water Irrigation 95
Pravin M. More & Abhay P. More

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

	RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal		ISSN- 2348-7143
	Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452, (GIF) - 0.676 Environmental Awareness & Socio-economic development in Rural Area :Issues, Problems & Remedies	Special Issue -113	February 2019

Global Warming scarcity of fresh water

Mr. Shirmale Mahabubpasha Babumiya

Professor in Geography, sharadchandracollege, shiradhon, Tq. Kalam Dist. Osmanabad .

Introduction

Global climate is warming. Climate change is real and potentially severe. Warming of the Earth's surface and lower atmosphere is caused by water vapour, carbon dioxide, and other trace gases like methane, nitrous gases etc., in the atmosphere. These naturally occurring greenhouse gases keep ground temperatures at a global average of 15 degree Celsius. Without this natural blanket, Earth's surface would be about 30 degree Celsius colder than it is today, making the planet a freezing barren, lifeless place similar to Mars. Visible light from the Sun heats the Earth's surface. Part of this energy is radiated back into the atmosphere in the form of infrared radiation, much of which is absorbed by molecules of carbon toward the surface as more heat. Despite the name, the greenhouse effect is different from the warming in a greenhouse, where panes of glass allow the passage of visible light but hold heat inside the building by trapping warmed air. The absorption of infrared radiation causes the Earth's surface and lower atmosphere to warm more than they otherwise would, making the Earth's surface habitable.

Green House Effect

The sun is the earth's primary energy source. From this burning star we get heat which we can feel from over 152 million k. m., away. When the sunlight hits the earth surface half of it is absorbed and warms the earth and most of the rest is radiated back to the atmosphere at a longer wave length than the sunlight. Part of this longer wave lengths radiant energy is absorbed by the greenhouse gases in the atmosphere before they are lost to the space. Absorption These greenhouse gases are like a mirror and reflect back to the earth some of the heat energy warms the atmosphere. These greenhouse gases are energy which would otherwise be lost to space. This reflecting back of heat energy is greenhouse effect. The higher the concentration of carbon dioxide in the atmosphere remains from the burning of the fossil fuels has increased over the past 50 years.

The greenhouse effect within natural limits only, is essential for the emergence and preservation of life on this planet. Without this earth's surface would be about 30 degree Celsius colder than it is today, making the planet a freezing barren, despite the sun's constant energy supply. Hence thanks to the greenhouse effect. Earth's atmosphere is providing us with comfortable average temperature of 14 degree Celsius which is conducive to promotion of life on earth.

The climate change itself in many shapes and forms. Few of them are enumerated below:

- Sea level rise.
- Variability in precipitation patterns and disturbance to hydrological cycle.
- Change in frequency and of extreme events like cyclones, storms, floods and droughts.
- Change in humidity.
- Change in the growth of vegetation and forests.
- Less fresh water and less flood.
- Increase in forest fires.
- Desertification.
- Diseases.

The Hydrological Cycle

Cycle that involves the continuous circulation of water in the Earth-atmosphere system is the hydrological cycle. It is the first point in the natural phenomenon which provides fresh water to planet earth. Water is transferred from the oceans through the atmosphere to the continents and back to the oceans by means of evaporation, transpiration, precipitation, interception, infiltration, transpiration, percolation, overland flow, runoff, and other complex processes. Although the total amount of water within the cycle remains essentially the total amount of water within the cycle remains essentially constant, its distribution among the various processes is continually changing. Lack or insufficiency of rain for an extended period that severely disturbs the hydrologic cycle in an area.

Earth's Water Resources

Fresh water availability is an increasing concern across the globe. Water plays a versatile role in the functioning of the biosphere. It is essential for all forms of life, plants, animals and man. Fresh water scarcity is expected to become even more a severe problem than it is today. Any of the entire range of natural waters (vapour, liquid, or solid) that occur on the Earth and that are of potential use to humans. Water scarcity is most acute in arid climates affected by droughts, the population boom, and economic development. It is estimated that by 2025, 1800 million people will be living in areas with critical water scarcity, and two-thirds of the world population might well be suffering the effects of a growing lack of clean drinking water.

Water resources include the waters of the oceans, rivers, and lakes; groundwater and deep subsurface waters and glaciers and permanent snowfields. Continuing increase in water-use has led to a depletion of water resources over the

2019-20

39

62
Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Oct. To Dec. 2019
Issue-32, Vol-04

01

MAH/MUL/03051/2012

ISSN :2319 9318

Oct. To Dec. 2019
Issue-32, Vol-04

Date of Publication
01 Nov. 2019

Editor

Dr. Babu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

MAH MUL/030512/2012
ISSN: 2319-9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Oct. To Dec. 2019 | 09
Issue-32, Vol-04

14) Impact of Recruitment, Selection & Training Strategy on Employees Mrinal Sanwal, Dehradun	75
15) स्मृतीग्रंथांची ओळख तेजस्विनी गणपतराव कुलकर्णी	82
16) प्राथमिक शाळेतील शिक्षकांची भावनिक परिपक्वता आणि स्व संकल्पना यातील संबंधाचा अभ्यास डॉ. साहेबराव त्र्यंबकराव भुवन & सौ. कविता दिनेश चव्हाण, अकोला	84
17) जातीय दंगली आणि वृत्तपत्रांची भूमिका प्रा.डॉ. नवनाथ गोरे, औरंगाबाद	89
18) निवडक स्त्रीवादी कवितांचे मूल्यमापन डॉ. गुंफा पाटीलबा कोकाटे, बेलापूर	92
19) नायगाव मयूर अभयारण्यातील पर्यावरणाचा मोर व इतर वन्य प्राण्यांच्या संख्येतील घटी मागील ... प्रा. डॉ. मोहिते बी. एम., जि. बीड (महाराष्ट्र)	98
20) माडखोलकरी कादंबरीतील राजकीय स्त्री प्रा. डॉ.सौ. शुभांगी परांजपे, नागपूर	106
21) सरदार पटेलांचे संस्थानिकांच्या विलिनीकरणाबाबतचे विचार आणि कार्याचा अभ्यास प्रा. डॉ. महेंद्र व्ही. पाटील, जि. धुळे	112
22) नाटक आणि चित्रपटांचे गांधी 'दर्शन' डॉ. सतीश पावडे, वर्धा	114
23) उस्मानाबाद जिल्ह्यातील जलसिंचनाचा भौगोलिक अभ्यास (इ.स.१९९१ ते २०११) प्रा.डॉ. शिरमाळे महेबुबपाशा बाबूमीयाँ, जि. उस्मानाबाद	120
24) मंदिर स्थापत्याचा महत्त्वपूर्ण घटक द्वारशाखा डॉ. सोमवंशी एस. आर., जि. लातूर	124
25) वास्तवतेचे दर्शन घडवणारी सूड प्रा.डॉ. प्रधान रामकृष्ण ज्योतिबा, पाटोदा	126
26) २००० नंतरची मराठी ग्रामीण कादंबरी : एक दृष्टिक्षेप प्रा. डॉ. राजेंद्र वडमार, जि. अहमदनगर	134
27) शाळा कादंबरीचे चित्रपट प्रकारांतर चंद्रकांत मच्छिंद्रजी बावनकुळे, नागपूर विद्यापीठ	142

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shirdi, Maharashtra

MUL/03951/2012
ISSN: 2319-9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Oct. To Dec. 2019
Issue-32, Vol-04

0120

23

जलसिंचनाचा हा नाटक गांधीच्या व्यक्तित्वापासून कृतीकरण गुन्हाला घेऊन जाते. समकालीन व्यक्तिरेखांचा स्वीकार न करता साकारलेले 'पहला सत्याग्रही, बाल मनोविश्वात असलेले गांधी - बापू / साबरमती. कॉम, गांधी और टैगोर (एम. के. रैना), जब वी मेट गांधी(निरज उपाध्याय) ही गांधीवरील आणखी काही आगळी वेगळी नाटके आहेत.

गांधीच्या जीवनकालातच सेठ गोविंद दास यांनी सुरू केलेली गांधी नाटकाची परंपरा अखंडितपणे आजही सुरू आहे. जागतिकीरण आणि नव्याने उफाळून आलेला तथाकथित राष्ट्रवाद या पर्यंत मात्र हिंदी-मराठी नाटक अद्याप तरी पोहोचलेले दिसत नाही. गोडसे आणि सावरकरांची आता नव्याने मांडणी सुरू झालेली आहे. गांधीच्या पोस्टरवर पुन्हा-पुन्हा गोळ्यांच्या फैरी सोडने, गांधी हत्येला गांधी वध ठरवणे, गोडसेला देशभक्त ठरवणे, संघ प्रणीत हिंदुत्व आणि राष्ट्रवाद थोपणे सुरू झाले आहे. गांधीचा आज स्वच्छता मिशनसाठी जोरात उपयोग सुरू आहे पण गांधी विरोधी मानसिक स्वच्छता, वैचारिक स्वच्छता याकडेही लक्ष्य दिले गेले पाहिजे. एकूणच सयाकडेही चित्रपट-नाटक कसे बघतात हा सुद्धा अत्यंत महत्वाचा प्रश्न आहे. 'बकरी' त सर्वेश्वर दयाल सक्सेना म्हणतात स्वाधीनता के पश्चात लोकतंत्र, प्रजातंत्र, गांधीवादी सिद्धांत, मानवतावादी मूल्य, समाजवादी आदर्श किस प्रकार सत्ता, प्रतिष्ठा, ऐश्वर्य हथियाने के हथकडे बनकर रह गए । अत्यंत कळीच्या प्रश्नांना सक्सेना यांनी आपल्या नाटकातुन अधोरेखित केले आहे. स्वराज्याचा अर्थ स्पष्ट करीत गांधी मूल्यांवर प्रकाश टाकतांना 'गांधी को फासी दो' या नाटकात गिरिराज किशोर म्हणतात, स्वराज्य का मतलब है, पहले अपने अंदर की आजादी। सत्य अहिंसा, नैतिकता, सेवा भाव, अनुशासन का राज, यह राज जो समाज हित के लिए हो वहीं है स्वराज! परंतु उसे स्वराज्य कुठे आहे, हे पुन्हा-पुन्हा तपासून पहावे लागणार आहे. या स्वराज्यात गांधीचे अर्थकारण, समाजकारण, राष्ट्रकारण समावले आहे. कॉर्पोरेट जगात गांधीचे अर्थशास्त्र कुठे आहे ? गांधीचे ग्राम स्वराज्य कुठे आहे? याचा शोध हे चित्रपट, ही नाटके घेतील का? याचा वेध घेणेही अत्यंत महत्वाचे आहे .

उस्मानाबाद जिल्ह्यातील जलसिंचनाचा भौगोलिक अभ्यास (इ.स.१९९१ ते २०११)

प्रा.डॉ. शिरमाळे महेबुबपाशा बाबूमीयाँ
भूगोल विभाग,
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण,
ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना

भारत हा परंपरागत समाज व ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा देश असून त्याची प्रगती व कल्याण मान्सूनच्या चढ-उतारावर अवलंबून आहे. भारताच्या पुरेशा प्रमाणात पाणीसंपदा असून देखील जलसिंचनाच्या सुविधेचा गरजेनुसार पुरेशा प्रमाणात विकास झालेला आढळत नाही. फार प्राचीन काळापासून सिंचन पद्धती अस्तित्वात आहे. जगात इजिप्तमध्ये तर भारतात सिंधू संस्कृतीपासून सिंचन करण्यात येते. इ.स. पूर्व ३००० ते १७०० मधील ताम्रपाषाण युगातील संस्कृतीने सिंचनाचा जन्म झाला. त्याचप्रमाणे भारतीय वेदा मध्ये व पुराणातसुद्धा शेतीसाठी जलसिंचनाचा वापर केल्याची अनेक उदाहरणे आहेत.

बीजसंज्ञा: जलसिंचनाचे घटक, स्थल-कालपरत्वे बदल
अभ्यासक्षेत्र

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी उस्मानाबाद जिल्ह्याची निवड केलेली आहे. उस्मानाबाद मराठवाड्यातील नैऋत्येकडील जिल्हा असून त्याचा अक्षवृत्तीय विस्तार १७°३५' उत्तर अक्षवृत्त ते १८°४१' उत्तर अक्षवृत्ताच्या दरम्यान आणि रेखावृत्तीय विस्तार ७५°१६' पूर्व रेखावृत्त ते ७६°४०' पूर्व रेखावृत्ताच्या दरम्यान आहे. उस्मानाबाद जिल्ह्याचे क्षेत्रफळ ७५१२.४ चौ.कि.मी. असून महाराष्ट्र राज्याच्या ३.२१ टक्के क्षेत्र या जिल्ह्याचे आहे. जिल्ह्यात उस्मानाबाद, कळंब, उमरगा, तुळजापूर, परांडा,

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 6.021(IJIF)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

2019-20

63

	CURRENG GLOBAL REVIEWER International Multidisciplinary Research Journal	ISSN- 2319-8648	
	Impact Factor - (SJIF) - 7.139	Special Issue -100	Dec. 2019

38

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Impact Factor – 7.139

ISSN – 2319-8648

Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

‘Water Resource Management for Sustainable Development’

Saturday, 28th December 2019

Special Issue - 100

Chief Editor

Mr. Arun B. Godam

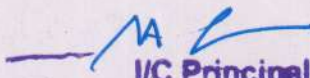
Guest Editors

I/C Principal Dr. H. M. Bhopale

Chief Organizer , Shankarrao Chavan Mahavidyalaya, Ardhapur Dist. Nanded.

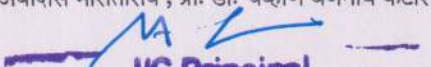
Dr. R. B. Kotalwar

Convener & Head Department of Geography

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

40. जलसिंचन बदल, पाणी आणि शाश्वत विकास 145
प्रा.डॉ. संदेश नारायणराव उबाळे
41. मध्यम प्रकल्प आणि जलसिंचन परळी तालुका : एक अभ्यास 148
प्रा.डॉ.व्ही.एल. फड
42. महाराष्ट्रातील पाणी समस्या व उपाय योजना 151
प्रा.डॉ.देशमुख एस.बी.
- ✓ 43. उस्मानाबाद जिल्ह्यातील सिंचनाखालील क्षेत्र : एक भौगोलिक अभ्यास 154 ✓
प्रा.डॉ.शिरमाळे महेबुबपाशा बाबूमियाँ
44. शाश्वत विकासासाठी जलव्यवस्थापन : एक भौगोलिक अभ्यास 157
डॉ.विश्वराज श्रीरामराव चिमणगुंडे
45. बिदर जिल्ह्यातील कृषी व जलसिंचन सुविधांचा भौगोलिक अभ्यास 161
प्रा. डॉ. कळसकर सूर्यकांत नागनाथ , प्रा. सागावे वसंत नामदेवराव
46. शाश्वत विकास : एक भौगोलिक संकल्पना व पर्यावरणीय शाश्वत विकासात भूगोल 163
शिक्षकाची भूमिका
प्रा. डॉ. लोहकरे परमेश्वर माधवराव
47. जालना जिल्ह्यातील प्रमुख पिकांचा भौगोलिक अभ्यास 165
डॉ.देविदास सदाशिव केंद्रे
48. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जल नियोजनातील योगदान 168
श्री.बळीराम अंकुश मोटेराव , प्रा.डॉ.एन.के वाघमारे
49. महाराष्ट्रातील पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थान: विहिर व शेतातील पाण्याचे पुर्नभरण 172
डॉ.एस.एस.तोळमारे, कविता केरबा बोधले
50. कृषी परिसंस्थेत उपयुक्त किटक जैवविवधतेचे महत्त्व 176
प्रा. डॉ. नागनाथ माधवराव फड
51. बिदर जिल्ह्यातील लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास 179
प्रा. डॉ. कळसकर सूर्यकांत नागनाथ ,श्री. राठोड बालाजी रतन
52. पाण्याचे व्यवस्थापन आणि जलसाक्षरता : काळाची गरज 182
प्रा.डॉ.कोंडेकर आर.एस.
53. जलव्यवस्थापनातून शाश्वत विकासाकडे 185
प्रा. बालाजी आव्हाड, प्रा.डॉ. एस.जी. बिराजदार
54. नांदेड जिल्ह्यातील कृषी विकासाच्या स्तराचे अभिक्षेत्रीय प्रारूप 188
प्रा.खांडेकर एफ.आर , प्रा.डॉ कोरे जी. एम
55. जल व्यवस्थापन 192
प्रा.डॉ.एन. के वाघमारे , गॉड आर. एस.
56. "अहमदपूर तालुक्यातील कुपनलिका जलसिंचन स्रोताचा भौगोलिक अभ्यास" 196
प्रा. डॉ. राठोड सुनिल धोंडिराम , प्रा. डॉ. मुळे अंबादास मारोतीराव , प्रा. डॉ. चव्हाण वैजनाथ कंटीराम
57. वाढती लोकसंख्या : मर्यादीत पाणी 198
अर्चना बालासाहेब दोडे

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

उस्मानाबाद जिल्ह्यातील सिंचनाखालील क्षेत्र - एक भौगोलिक अभ्यास

डॉ. शिरमाळे महेश्वर शिराडोण
भूगोल विभाग, शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराडोण, ता.कळंब जि.उस्मानाबाद

प्रस्तावना

भारतात पुरेशा प्रमाणात पाणी संपदा असून देखील जलसिंचन सुविधेचा गरजेनुसार पुरेशा प्रमाणात विकास झालेला आढळत नाही. फार प्राचीन काळापासून सिंचन पद्धती अस्तित्वात आहे. जगात इजिप्तमध्ये तर भारतात सिंधू संस्कृतीपासून सिंचन करण्यात येते.

उस्मानाबाद जिल्ह्यात जलसिंचनाचा विकास प्रामुख्याने १९६० नंतर मोठ्या प्रमाणात झाला आहे. महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीनंतर अभ्यासक्षेत्रात लहान प्रकल्पाची कामे काही प्रमाणात झाली होती. त्यामुळे शेतीच्या विकासात सिंचन विकासाचे महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. येथे मोठे, मध्यम व लघु प्रकल्पाद्वारे जलसिंचन केले जाते. शिवाय कुपनलिका, विहिरीद्वारेही जलसिंचन सुविधा उपलब्ध आहेत.

बीजसंज्ञा

सिंचनाखालील क्षेत्र, स्थल-कालपरत्वे बदल

अभ्यासक्षेत्र

या शोधनिबंधासाठी उस्मानाबाद जिल्ह्याची निवड केलेली आहे. उस्मानाबाद मराठवाड्यातील नैऋत्येकडील जिल्हा असून त्याचा अक्षवृत्तीय विस्तार १७°३५' उत्तर अक्षवृत्त ते १८°४१' उत्तर अक्षवृत्ताच्या दरम्यान आणि रेखावृत्तीय विस्तार ७५°१६' पूर्व रेखावृत्त ते ७६°४०' पूर्व रेखावृत्ताच्या दरम्यान आहे. उस्मानाबाद जिल्ह्याचे क्षेत्रफळ ७५१२.४ चौ.कि.मी. असून महाराष्ट्र राज्याच्या ३.२१ टक्के क्षेत्र या जिल्ह्याचे आहे. जिल्ह्यात उस्मानाबाद, कळंब, उमरगा, तुळजापूर, परांडा, भूम, लोहारा व वाशी या आठ तालुक्यांचा समावेश होतो.

गृहितक

१) जिल्ह्यातील सिंचनाखालील क्षेत्रात वाढ होत आहे.

उद्दिष्ट

१) उस्मानाबाद जिल्ह्यातील सिंचनाखालील क्षेत्राचा स्थल-कालपरत्वे अभ्यास करणे.

माहितीस्त्रोत

प्रस्तुत शोधनिबंध प्राथमिक व द्वितीयक स्वरूपाच्या आकडेवारीवर आधारलेला आहे. उस्मानाबाद जिल्ह्यातील सिंचनाखालील क्षेत्राचा भौगोलिक अभ्यास करताना इ.स. १९९१ ते २०११ या कालावधीचा विचार करून सदर अभ्यासासाठी जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन, उस्मानाबाद जिल्हा कृषी अधिकारी अहवाल, जिल्हा सांख्यिकीय विभागातील अहवाल, प्रश्नावली तंत्राचा उपयोग करून माहिती संकलीत केली आहे.

अभ्यास पद्धती

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी दुय्यम स्वरूपाची आकडेवारी संकलीत झाल्यानंतर टक्केवारीच्या सहाय्याने सांख्यिकीय पद्धतीद्वारे नकाशावर दाखविण्यात आली आहे.

विषय विवेचन**उस्मानाबाद जिल्ह्यातील सिंचनाखालील क्षेत्र**

पिकांच्या वाढीसाठी सिंचनाची आवश्यकता असते. सिंचित क्षेत्राची तालुकानिहाय टक्केवारी पुढीलप्रमाणे आढळून येते. १९९१-९२ ते १९९५-९६ मध्ये तुळजापूर, उमरगा, उस्मानाबाद व कळंब या तालुक्यात १७ टक्केपेक्षा जास्त तर १३ ते १७ टक्केपर्यंत परांडा तालुक्याचा समावेश होतो आणि १३ टक्केपेक्षा कमीमध्ये भूम तालुक्याचा समावेश होतो. तर जिल्ह्यात सर्वाधिक सिंचनाखालील क्षेत्रात तुळजापूर तालुक्यात २१.४५ टक्के क्षेत्र आहे. तर सर्वात कमी भूम तालुक्यात ०८.९५ टक्के सिंचनाखालील क्षेत्र आढळते. १९९६-९७ ते २०००-०१ मध्ये २० टक्केपेक्षा जास्त क्षेत्र उमरगा, परांडा व तुळजापूर तालुक्यात तर १३ ते २० टक्केमध्ये उस्मानाबाद तालुक्याचा समावेश होतो आणि १३ टक्केपेक्षा कमी क्षेत्रामध्ये भूम, कळंब, लोहारा व वाशी तालुक्याचा समावेश होतो. तर सर्वाधिक उमरगा तालुक्यात २७.३९ टक्के तर सर्वात कमी भूम तालुक्यात ०५.९२ टक्के क्षेत्र सिंचनाखालील होते.

इ.स.२००१-०२ ते २००५-०६ मध्ये १६ टक्केपेक्षा जास्त क्षेत्रात तुळजापूर, उस्मानाबाद व परांडा तालुक्याचा समावेश होतो. तर ०९ ते १६ टक्केमध्ये उमरगा, कळंब आणि भूम या तालुक्यांचा समावेश होतो. आणि ०९ टक्केपेक्षा कमीमध्ये लोहारा व वाशी

2019-20 64

31

31

ICSSR, New Delhi Sponsored

NATIONAL SEMINAR

on

FINANCIAL LITERACY AND DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA

28th December 2019.

Organized by

K.S.P.M.'S

Vasantrao Kale Mahavidyalaya, Dhoki,

Tq. & Dist. Osmanabad (MS)

(Department of Economics)

Chief Editor

Dr. Haridas Fere

(Principal)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Editor

Dr. B.V. Maind

(Convener)

106.	प्रा. डॉ. लोनासाहेब पंडितराव मनाळे	डिजिटल तंत्रज्ञान : काळाची गरज - एक अभ्यास	337
	डॉ. अर्जुन महिनराव मोरे	शेती उद्योग आणि सेवा क्षेत्रातील डिजीटल पध्दती	339
118.	डॉ. महेशकुमार मोटे	कॅशलेस प्रणाली आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्था	342
119.	अनुराधा रामभाऊ पाऊलबुध्दे प्रा. डॉ. अशोक कोरडे	भारतातील वित्तीय व्यवहारांच्या संदर्भात डिजिटल पेमेंट सिस्टम - एक दृष्टिक्षेप	344
120.	प्रा. डॉ. एल. एच. पाटील महेश शिवाजीराव नेलवाडे	कॅशलेस अर्थव्यवस्था आणि नवे पर्याय	346
121.	प्रा. नानासाहेब श्रीरंग पटनुरे प्रा. डॉ. मनोजकुमार यादवराव सोमवंशी	रोकडविरहित व्यवहारासाठी सरकारी उपाय-योजना	350
122.	प्रा. डॉ. कालिदास दिनकर फड	कॅशलेस व्यवहार आणि बदलती माध्यमे	353
123.	प्रा. डॉ. दैवशाला चैत्रभुज रसाळ	रोकडविरहित व्यवहाराचे फायदे - तोटे	355
124.	प्रा. डॉ. एस. ए. सांगळे	पैसा मुक्त बाजार व्यवहारासमोरील आव्हाने व संधी	358
125.	प्रा. डी. एन. सरडे	पारंपारिक ग्रंथालयाचा डिजिटल प्रवास: एक अभ्यास	362
126.	डॉ. नामानंद गौतम साठे	कॅशलेस व्यवहार आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्था	364
127.	डॉ. एम. एल. शेळके	कॅशलेस व्यवहार : लाभ आणि आव्हाने	366
128.	प्रा. अलका विठ्ठल शिंदे	डिजिटल प्रशासन पारदर्शकता आणि जनसहभाग	368
✓ 129.	प्रा. डॉ. महेशुबपाशा बाबूमीयाँ शिरमाळे	आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम करणाऱ्या घटकांचा अभ्यास	370
130.	प्रा. बाबासाहेब ग्यानदेव सोनवणे प्रा. डॉ. एस. एस. मुळे	डिजीटल पेमेंट पद्धतीचा पंचायतराज संस्थांवरील परिणामांचा अभ्यास	372
131.	सुमित शिवाजी सातपुते	रोकड विरहित व्यवहार व शासकीय योजना - एक अभ्यास	374
132.	डॉ. दीपक व्ही भुसारे, जयश्री आसाराम तळेकर	डिजिटल पेमेंट व्यवस्था :- फायदे आणि अडचणी	377
133.	प्रा. जगन्नाथ टोंपे प्रा. डॉ. प्रभाकर किर्तनकार	रोकड विरहित अर्थव्यवस्था	379
134.	प्रा. डॉ. अनिल दि. वाडकर	डिजीटल देयक प्रणाली वस्तुस्थिती आणि विपर्यास	381
135.	प्रा. सुकुमार दत्तापाटील प्रा. डॉ. एल. एच. पाटील	चिरंतन शेती आणि अन्नसुरक्षा यामध्ये 'डिजिटल देयकाची' भूमिका	384

आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम करणाऱ्या घटकांचा अभ्यास

प्रा.डॉ. महेबुबपाशा

शरदचंद्र महाविद्यालय

ता.कळंब नि.उ.स.म.क.

प्रस्तावना

मानव भूतलावर जन्माला आल्यापासून व्यापार सुरू आहे. विशेषतः जेव्हा मनुष्य समुहाने राहू लागला तेव्हापासून व्यापार निर्मिती झाली. त्यावेळी मानवाच्या गरजा मर्यादित असल्याने जीवनाला आवश्यक असणाऱ्या गरजा तो स्वतः तयार केलेल्या वस्तूंनी पूर्ण करित असे. कालांतराने मानवी वस्ती वाढली. दळणवळणाची साधने वाढली, लोक प्रवास करू लागले. मानवाची स्वयंपूर्णता कमी कमी होऊ लागली आणि त्याला आपल्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी दुसऱ्यावर अवलंबून राहणे आवश्यक झाले. त्यातूनच व्यापार सुरुवात झाली.

जगातील निरनिराळ्या भागांमध्ये निरनिराळ्या प्रकारचा कच्चा माल व पक्का माल, आर्थिक आणि व्यापारी सेवांच्या संदर्भात होणाऱ्या परस्पर देण्याघेण्याच्या क्रियेला व्यापार असे म्हणतात. व्यापारामध्ये निरनिराळ्या वस्तूंची देवाण-घेवाण होत असते. ही देवाणघेवाण दोन देशातील त्या वस्तूंना असलेली भागणी व त्या-त्या देशाची आर्थिक स्थिती यावर अवलंबून असते. गृहितके

- १) प्रादेशिक भिन्नतेमुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापारास चालना मिळेल.
- २) जगातील सर्व देशांची आर्थिक विकासाची पातळी भिन्न आहे.

उद्दिष्ट

- १) आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम करणाऱ्या विविध घटकांचा अभ्यास करणे.

माहितीस्रोत

सदरील शोधनिबंध द्वितीयक स्वरूपाच्या माहितीवर आधारलेला आहे. आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम करणाऱ्या घटकांचा अभ्यास करताना आर्थिक भूगोल, भारताचा भूगोल, कृषी भूगोल, सुगम आर्थिक भू-विज्ञान, Economic and Commercial Geography, Economic Geography of World इत्यादी ग्रंथांचा उपयोग करून माहिती संकलीत केली आहे.

विषय विवेचन

“वेगवेगळ्या राष्ट्रात परस्परात होणाऱ्या वेगवेगळ्या प्रकारच्या मालाची व वस्तूची होणारी देवघेव म्हणजे आंतरराष्ट्रीय व्यापार होय.” किंवा “वस्तू आणि सेवा यांची आंतरराष्ट्रीय पातळीवर होणारी आयात-निर्यात म्हणजे आंतरराष्ट्रीय व्यापार होय.” पृथ्वीवर साधन संपदा व मानव यांचे वितरण सर्वत्र विषम असल्याने या भौगोलिक विविधतेचा व व्यापाराचा निकटचा संबंध आहे. आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर भौगोलिक, आर्थिक व राजकीय घटकांचा परिणाम होत असतो. म्हणून जगात व्यापाराची प्रगती सर्वत्र सारख्या प्रमाणात झाली नाही.

आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर परिणाम करणारे घटक

१) भौगोलिक घटक

जगात प्रत्येक भागात एकाच प्रकारची भौगोलिक परिस्थिती आणि एकाच प्रकारची साधन संपत्ती आढळत नाही. या भिन्नतेमुळे व्यापाराची निर्मिती होते व पुढे त्याची प्रगती होते.

अ) हवामान

हवामानावर वनस्पती, प्राणी व पिकांचे प्रकार अवलंबून असतात. उदा. उष्ण कटिबंधातील देशात भाताचे व मळयाच्या शेतातील पिकांचे उत्पादन होते. तर समशितोष्ण कटिबंधात गव्हाचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात होते. त्यामुळे समशितोष्ण देशात उष्ण कटिबंधातील चहा, कॉफी, रबर, मसाल्याचे पदार्थ इत्यादी निर्यात होते. तसेच विशिष्ट प्रकारची फळे व भाजीपाल्याचे उत्पादन समशितोष्ण हवामानात होते. अशा प्रकारे हवामानाच्या प्रकारावर वेगवेगळ्या पदार्थांचे उत्पादन अवलंबून असते, यातून व्यापाराची उत्पत्ती होते.

ब) खनिज संपत्ती

जगात विविध प्रकारची खनिजे सापडतात. ही खनिज संपत्ती सर्वत्र सारख्या प्रमाणात उपलब्ध नाहीत. उदा. नैऋत्य आशियातील देशात खनिज तेलाचे बरेच साठे आहेत. याउलट भारत आणि जपानमध्ये खनिज तेलाचे उत्पादन कमी होते. त्यामुळे भारत व जपानला खनिज तेलासाठी नैऋत्य आशियातील राष्ट्रांवर अवलंबून रहावे लागते. अशा प्रकारे नैसर्गिक वनस्पती, प्राणी, पीके यातील प्रादेशिक भिन्नतेमुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापारास चालना मिळते.

२) आर्थिक घटक

जगातील सर्व देश आर्थिक विकासाच्या एकाच अवस्थेत नाहीत. त्यांच्या विकासाची पातळी भिन्न-भिन्न आहे. अ विकसीत देशात पक्क्या मालाचे उत्पादन मर्यादित होते. या देशाने एखाद्या उद्योगात विशेषीकरण केलेले असते. त्या उद्योगातील माल निर्यात करून त्याच्या मोबदल्यात ते यंत्रसामग्री, रसायने, पक्का माल इत्यादी आयात करतात. विकसीत आणि विकसनशील किंवा अविकसीत देशातील व्यापार

MAH/MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta[®]
Peer-Reviewed International Publication

February 2019
Special Issue-02

01

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

Special Issue – Vol. 02

**VIMUKTA - NOMADIC CASTES – TRIBES AND OTHER
BACKWORD CLASS: PRESENT CONDITIONS,
DEVELOPMENT AND CHALLENGES.**

Guest Editor
Dr.B.K.Shep
Dr.R.D.Rathod
Dr.K.M.Bhange

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

MAH MUL/08/51/2012
ISSN: 2319-9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

February 2019
Special Issue-02

05

14) महाराष्ट्रातील भटक्या - विमुक्त जाती जमाती यांची जीवन पद्धती प्रा. डॉ. एम. डी. कच्छवे, सोनपेठ, जि.परभणी	41
15) वंजारी समाज : सद्यस्थिती आणि आव्हाने प्रा.डॉ.पी.एल. कराड, परळी-वै. जि.बीड	43
16) उपेक्षित भटका समाज : एक अभ्यास डॉ. व्ही. बी. लांब & सौ. अनुराधा प्रशांत पवार (गोरे), ता. मिरज, जि.सांगली	44
17) आदिवासी जमातीसमोरील समस्या प्राचार्य. डॉ. अरुण दळवे, घाटनांदुर, ता. अंबाजोगाई, जि. बीड	47
18) मागासवर्गीयांसाठी नेमण्यात आलेल्या मंडल आयोगाच्या शिफारसी संदर्भात लोकनेते ... डॉ. बाळासाहेब मुंडे, अंबाजोगाई	49
19) महाराष्ट्रातील विमुक्त - भटक्या जाती - जमाती व इतर मागासवर्गीयांची सद्यस्थिती डॉ. दिलीप सिताराम मस्के, अंबाजोगाई	51
20) महाराष्ट्रातील विमुक्त- भटक्या जाती-जमाती मधील स्त्रियांची सद्यस्थिती. प्रा. डॉ.शशिकांत मुकुंदराव आलटे, शिराडोण, ता.कळंब जि.उस्मानाबाद	53
21) विमुक्त-भटक्या जाती-जमाती व इतर मागासवर्गीयांचे प्रश्न व राजकिय नेत्रत्वाचे कार्य प्रा.डॉ.खोकले अविनाश कोंडिबा, गंगाखेड, जि.परभणी	55
22) महाराष्ट्रातील वंजारा समाजाची सद्यस्थिती प्रा.रामराव चव्हाण, नळेगाव, ता.चाकूर जि. लातूर	58
23) महाराष्ट्रातील विमुक्त-भटक्या जाती-जमाती व मागासवर्गीयांच्या विकासात लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे योगदान एम.एस.ढाकणे, जालना	60
24) भटक्या विमुक्त जाती - जमातीच्या स्त्रीयांचे वास्तव प्रा. डॉ. डी. एच. मेहत्रे, मुदखेड	61
25) महाराष्ट्राच्या विकासात वसंतराव नाईक यांचे योगदान प्रा.नंदकुमार बी.कुलारे, देवगांव (रं) ता. कन्नड, जि.औरंगाबाद	63
26) महाराष्ट्राच्या विकासात वसंतराव नाईक यांचे योगदान प्रा. दिलीप हरसिंग राठोड, ता. पारोळा जि. जळगाव	66
27) विमुक्त-भटक्या जाती-जमातीतील स्त्रियांमधील अंधश्रद्धाविषयक दृष्टीकोणाचा : समाजशास्त्रीय अभ्यास प्रा.डॉ. पाटील एस.व्ही. & प्रा.डॉ. मुंडे रामकिशन हरिदास, ता. पैठण, जि. औरंगाबाद	68

विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 6.021(IJIF)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

महाराष्ट्रातील विमुक्त- भटक्या जाती-जमाती मधील स्त्रियांची सद्यस्थिती

प्रा. डॉ. शशिकांत मुकुंदराव आलटे

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख,

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराडोण, ता. कळंब जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना :-

भारत विविधतेने नटलेला खंडप्राय देश आहे. भारतीय समाजात अनेक धर्मपंथ आणि जाती- पोटजातीचे समुह वास्तव्य करतात. जातीव्यवस्था हा भारतीय समाजाचा कणा आहे. असंख्य जाती आणि पोटजाती हे समाजाचे महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्ये आहे. प्रत्येक जातीची स्वतंत्र अशी ओळख आहे. प्रत्येक जातीतील व्यक्ती स्वतःची जात कशी श्रेष्ठ आहे हेच सांगण्याचा प्रयत्न करत असतात. जाती- धर्मातील प्रथा, परंपरा, रूढी, रितीरिवाज, खानपान, देवदेवता, विवाहसंस्कार यामध्ये भिन्नता दिसून येते. या जाती व्यवस्थेत रोटी व्यवहार मान्य करण्यात आला आहे. परंतु बेटी व्यवहारावर अनेक बंधने लादण्यात आली आहेत. भारतीय समाज एक बंदीस्त वर्णव्यवस्था आहे. या व्यवस्थेलाच 'चातुर्वर्ण्य' व्यवस्था मानले जाते. प्राचिन काळापासून भारतीय समाजात वर्णव्यवस्थेचे अस्तीत्व पहावयास मिळते. वर्णव्यवस्थेनुसार प्रत्येक वर्णाची कार्यप्रणाली निश्चित करण्यात आली आहे. अशा या जाती व्यवस्थेतील एक जात म्हणजे विमुक्त-भटका समाज होय. हजारो वर्षांपासून विकासाच्या मूळ प्रवाहापासून दूर असलेला सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिकदृष्ट्या वंचित राहिलेला हा भटका समाज आजही विकासाच्या प्रवाहात पूर्णपणे एकरूप झालेला दिसून येत नाही.

भारतीय समाजातील जातीव्यवस्थेत या भटक्या जाती- जमातीचा समावेश असला तरी वर्णव्यवस्थेत मात्र त्यांना समाविष्ट करण्यात आलेले नाही. भटक्या जाती- जमातीची संस्कृती, भाषा, जातपंचायत, स्वतंत्र आहेत. असा अवर्ण समुह म्हणजेच विमुक्त-भटके जाती- जमाती होय. भटकन्ती ही मानवी प्रवृत्ती आहे. त्यामुळे भटक्या जमातीचे मुळ शोधने अतिशय कठीन आहे. भटका - विमुक्त समाज हा अतिक्षुद्र मानला जातो. वर्णव्यवस्थेत स्थान नसल्यामुळे या समाजाचा चेहरा नष्ट झाला आहे. भारतातील ब्राह्मणी संस्कृतीने या मानवीसमूहाला मानवी दर्जाच नाकारला आहे. त्यामुळे या जाती-जमातीवरील अन्यायाबद्दल, संस्कृतीबद्दल, श्रमाबद्दल आणि इतिहासाबद्दल फारसा उल्लेख झालेला दिसून येत नाही.

विमुक्त भटका समाज अर्थ :-

भटके हा शब्द Normad या ग्रीक शब्दापासून बनला आहे. (Normoa) याचा अर्थ पशुपालक असा होतो. हा समाज जंगल व डोंगराळ भागात पशुपालन करताना दिसून येतो. गवताळ प्रदेशात पशुप्राण्याचे कळप धंऊन फिरणा-या लोकांना भटके म्हणतात. महाराष्ट्रात भटक्या विमुक्त जातीची

संख्या १४ आहे. तसेच जमातीची संख्या २८ आहे. पारधी, मसनजोगी, वासूदेव, रामोशी, बडार, लोहार, पांगूळ, गोंधळी, भोई, बंजारा, वंजारी अशा जातीचा समावेश विमुक्त-भटक्या जाती- जमातीमध्ये करण्यात येतो.

व्याख्या :-द रॉयल ॲन्थ्रोपॉलॉजिकल इन्स्टिट्यूट ऑफ ब्रिटन:-

"कोणतेही निश्चित निवासस्थान नसलेला आणि शिकार अथवा अन्न गोळा करीत हिंडने हेच त्यांचे प्रमुख जीवन असून त्यावरच ते अवलंबून असतात अशा लोकांचा समाज हा भटका समाज होय"

ब्रिटिश सरकारने या समाजाला मानवी हक्कापासून वंचित ठेवले होते. १८७१ मध्ये गुन्हेगारी कायदा पास करण्यात आला कायद्याने या समाजावर अनेक बंधने लादली होती. जवळपास १९८ जमाती गुन्हेगार म्हणून घोषित करण्यात आल्या होत्या. कायद्याने या जमातीचे हक्क आणि स्वातंत्र्य संपवले होते. परिणाम या जाती- जमाती ब्रिटिश काळापासून मागस आहेत.

भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर १९५२ मध्ये गुन्हेगारी कायदा रद्द करण्यात आला. या समाजाला स्वातंत्र्य आणि हक्क प्राप्त होण्यास मदत झाली तेंव्हा पासून आजपर्यंत भटक्या जाती- जमाती मानवी हक्कासाठी सतत संघर्ष करत आहेत.

संशोधनाची उद्दीष्टे :-

१) विमुक्त-भटक्या जाती- जमातीतील स्त्रियांच्या समस्येचे अध्ययन करणे.

२) नैसर्गिक मानवी हक्कापासून हा समाज वंचित का राहिला याचा शोध घेणे.

३) विमुक्त-भटक्या जाती- जमातीतील स्त्रियांच्या सद्यस्थितीचा अभ्यास करणे.

गृहीतक :-

१) विमुक्त-भटक्या जाती- जमातीतील स्त्रियांचा, सामाजिक, आर्थिक दर्जा खालवलेला दिसून येतो.

२) स्त्रियांचा दर्जा खालावण्यात जातपंचायत व पुरुषप्रधान संस्कृतीचा परिणाम दिसून येतो.

संशोधन पध्दती :-

प्रस्तुत शोध निबंधाच्या तथ्य संकलनासाठी द्वितीय साधनाचा उपयोग केला आहे. पुस्तके, मासिके, वृत्तपत्र, इंटरनेट इत्यादींचा आधार घेतला आहे.

महाराष्ट्रातील विमुक्त- भटक्या जाती- जमाती मधील स्त्रियांची सद्यस्थिती:-

भारतीय स्त्री जीवन चाकोरीतून आजही 'मुक्त' होण्यास तयार नाही. पारंपारिक जीवनशैली जोपासनारा समाज आधुनिक काळातही आहे. त्याच स्थितीत आहे. पारंपारिक जिवन जगण्यात धन्यता माननारा विमुक्त-भटका समाज विकासापासून बराच दूर आहे. शिक्षण, आरोग्य, सामाजिक दर्जा या पासून हा समाज अनभिज्ञ आहे. अज्ञान, अंधश्रद्धा, अस्थिरता ही वैशिष्ट्ये असणाऱ्या विमुक्त-भटका समाजातील स्त्री जीवन अधिकच मागासलेले आहे. पुरुषप्रधान मानसिकतेने स्त्री पूर्णता: बंदिस्त केली आहे. त्यामुळे विमुक्त-भटका समाजातील स्त्री स्वतःचे विश्व गमवून बसली आहे. प्रथा परंपरा जोपासणारी स्त्री अन्याय- अत्याचाराविरुद्ध काहीच बोलत नाही. परिणाम विमुक्त-भटक्या स्त्रियांचे जीवन सतत उपेक्षित राहिले आहे.

१) भटक्या - विमुक्त समाजातील स्त्रियांची मानसिकता:-

67

ICSSR, New Delhi sponsored
National Seminar

on

**'Rural Community Development in India:
Its Challenges and Remedies'**

9th March 2019.

Organized by

K.S.P.M.'S

Vasantrao Kale Mahavidyalaya, Dhoki,

Tq. & Dist. Osmanabad

(Department of Public Administration)

Chief Editor

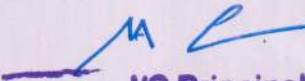
Dr. Haridas Fere

(Principal)

Editor

Dr. Mrs. Jyoti Nade

(Convener)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

	Name of Authors	Title of Paper	Page No.
	डा. एस. एम. भाकुलवार	आरोग्य सुविधा आणि ग्रामीण विकास	1
2.	शिराधर डॉ. अजय B. Patil	ICT in Agriculture (Rural Development)	4
3.	Nitin .P. Patil	Development of Agriculture sector in Osmanabad District: A Critical Analysis	6
4.	Sharad Suryakant Pawar	Issues in Rural Community Development	10
5.	Dr. Ajit Avinashrao Maslekar	Social Issue & Rural Community Development	12
6.	Dr. Sudhir Prakashrao Dinde	Public Participation In Rural Community Development	15
7.	Dr. S. R. Magar	Status of Rural Development in India	18
8.	Shailaja Baburao Kuchekar	Rural Community Development through Literature	21
9.	Smt. Archana Kundlikrao Chavare	Women Empowerment and Rural Community Development	23
10.	Dr. D. S. Shinde	Rural Development In India: Issues and Challenges	24
11.	Dr. Suryakant Dnyanoba Ardale	Female Employment in Rural Area	27
12.	Dr. M.L. Somwanshi	The Role of ICT in Rural Development of India	29
13.	प्रा.डॉ.शबिना मुजाहेदसाब पटेल	भारत में ग्रामीण समाज का विकास: चुनौतियाँ और समाधान (सामाजिक समस्याओं के संदर्भ में....)	31
14.	प्रा. डॉ.अमर फकिरसाब सय्यद	भारतीय ग्रामीण समाज में महिला सशक्तिकरण (मैत्रेय पुष्पा के इदन्नम उपन्यास के संदर्भ में...)	34
15.	प्रा. बालाजी वैजनाथ आचार्य	लघु उद्योग आणि ग्रामीण समुदाय विकास	37
16.	प्रा. व्ही.डी आचार्य	शासकीय धोरण आणि ग्रामीण समाजाचा विकास	39
17.	प्रा. डॉ. आशा दगडू आकोलकर	ग्रामीण विकास आणि जलयुक्त शिवार अभियान	42
18.	प्रा. डॉ. शशीकांत मुकुंदराव आलटे	समाज व ग्रामीण विकास	45
19.	ऋषिकेश सर्जेराव अंबुरे	ग्रामीण आरोग्यात आशा स्वयंसेविकांची भूमिका	48
20.	प्रा.डॉ. एस.डी. अंबुरे	ग्रामीण विकासात उद्योग धंद्याची भूमिका	

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

समाज व ग्रामीण विकास

प्रा. डॉ. शशीकांत मुकुंदराव आलटे

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
शरदचंद्र महाविद्यालय, शीराढोण
ता. कळंब जि. उस्मानाबाद

संज्ञा :-

मानवी जिवनाचा इतिहास हा फार प्राचीन आहे. विश्वातील सजिवसृष्टी निर्मातीतील शेवटची निर्माती म्हणजे. मानवी प्राणी होय. प्राथमिक अवस्थेत मानवी जिवन भटकंतीच्या स्वरूपात व्यतीत होताना पाहावयास मिळते. कालांतराने मानव, जिवनाला स्थिरता प्राप्त झाली. मानवाला कृषिचे तंत्र अवगत झाल्यापासून मानव स्थाई स्वरूपात वास्तव्य करू लागला. यातूनच ग्रामांचा विकास होण्यास सुरुवात झाली. ग्रामिण समाज जिवनासंदर्भात प्राचिनतम कालखंडापासून अनेक विचारवंतानी आपली मते विविध स्वरूपात मांडलेली आहेत. विचारवंतांच्या मतानुसार ग्रामीण समुदायाच्या विभीन्न स्वरूचे अध्ययन केले जाते. भारतातील ग्रामीण समुदायाची परंपरा फार प्राचिन स्वरूपाची आहे. ग्रामीण समुदाय विश्वातील सर्व राष्ट्रात आढळून येतात. भारताच्या दृष्टीने ग्रामीण समुदाय अभ्यासने महत्वपूर्ण आहे. कारण भारत हा खेड्यांच्या देश म्हणून ओळखला जातो. भारत कृषीप्रधान देश आहे. शेती हा ग्रामीण समुदायाचा मुख्य व्यवसाय आहे. "खरा भारत खेड्यात आहे खेड्याकडे चला" अशी हाक महात्मा गांधीनी भारतीयांना दिली होती. स्वतंत्र्यानंतर विकासाचे आणि प्रशासनाचे मुलभूत घटक म्हणून खेड्याची कल्पना उचलून धरली होती. त्यांचा हा विचार भारतीय समाज परंपरेला अनुसरूनच होता.

भारतीय समाजावर अनेक आक्रमणे झाली. असे असले तरी ग्रामीण समुदाय एकसंघ राहिला होता. रामायण, महाभारत अशा पौराणिक ग्रंथामधून याचे दाखले पाहावयास मिळतात. ग्रामिण समुदाय आकाराने लहान, स्वतंत्र, स्वायत्त, स्वयंपूर्ण आणि बलशाली स्वरूपाचा होता. ग्रामीण समुदायात व विविध स्वरूपाचे विकेंद्रीकरण झालेले दिसून येते. अर्थव्यवसाय आणि हस्तव्यवसाय यावर आधारलेली स्वयंपूर्ण अर्थ व्यवस्था ग्रामीण समुदायाचे वैशिष्ट्ये होते. संयुक्त कुटुंबपध्दती, बलूतेदारी पध्दतीचे (जजमानी पध्दती) समुदायावर नियंत्रण होते. संयुक्त कुटुंबपध्दती हा ग्रामीण समाजाचा अन्तर्भाव आणि बलूतेदारी हा अर्थव्यवस्थेचा पाया होता. ब्रिटीश आगमनापर्यंत ग्रामीण समाजव्यवस्थेची परंपरा टिकून होती. अनेकानुरूप ग्रामीण समाजात किरकोळ स्वरूपाचे परीवर्तन झाले. ग्रामीण समुदाय समाईक जमीन, शेती आणि बगरशेती व्यवसाय यांचा समन्वय आणि अपरिवर्तनीय श्रमविभाजन यावर आधारलेली आहे. म्हणून मार्क्स भारतीय खेड्यांना छोटी जमीनदारी असे म्हणतो ग्रामीण समुदाय असा एकात्म गट आहे. जो स्वतः वस्तुचे उत्पादन करून तो आपल्या गरजा समत असतो.

ग्रामिण समुदाय :-

भारतात साधारणपणे सहा लाख खेडी आहेत. काही खेडी मोठी आहेत. काही मध्यम स्वरूपाचे तर काही लहान आकाराने लहान आहेत. खेड्यांना जोडून लहान-लहान वाड्या पण आहेत. भारतातील बहुसंख्यलोक खेड्यात राहतात. ग्रामीण सामाजिक व सांस्कृतिक मुल्य, आदर्श व संकेत यांचा ग्रामीण समुदायावर व्यापक प्रभाव असतो. ग्रामिण समुदाय वैशिष्ट्यपूर्ण आहे ग्रामिण समुदाय म्हणजे काय हे आधिक स्पष्ट करण्यासाठी काही व्याख्यांचा विचार आपणास पूढील व्याख्या करता येतो.

ग्रामिण समुदाय व्याख्या :-

श्री अत्रे - "खेडने म्हणजे जमिन कसने व खेडूत म्हणजे जमिन कसनारा तेव्हा खेडूतांची जी वस्ती ते खेडे ! त्यामध्ये प्रमुख धंदा शेती व राहनाऱ्याची वस्ती शेतकऱ्याची असते. त्या वस्तीला खेडे म्हणतात"

श्री - हॅराल्ड - ग्रामिण समुदायात अशा परस्पर संबंधीत किंवा असंबंधीत व्यक्तीच्या समुहाचा अंतर्भाव होते की समुह एका कुटुंबापेक्षा मोठा असून त्याची राहती घरे जवळ-जवळ किंवा अनियमीतपणे वसलेली असतात. तसेच या समुदायाच्या कृषियोग्य जमिनीवर शेती केली जाते व सभोवतालच्या पडीक जमिनीवर गायरान असते व शेजारच्या जमिनीपर्यंत पसरलेल्या जमिनीवर त्या समुदायाची मालकी मालकी हक्काची भावना असते.

समाधानाची उद्दीष्ट्ये :-

१. ग्रामिण समुदायाचा अर्थ समजून घेणे.

२. भारतीय ग्रामिण समुदाय विकास संकल्पना समजून घेणे.

३. ग्रामीण समुदायाच्या समोरील आव्हाने अध्यायने

४. ग्रामीण समुदाय विकासाची पाहणे.

Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

ISSN 2347-6834

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO GLOBAL RESEARCHERS

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year-VII, Issue - XIII, Vol. - II Impact Factor 5.90
(GRIFI) Nov. 2019 To April 2020

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

EDITOR IN CHIEF

DR. BALAJI KAMBLE

49

16

Issue: XIII, Vol. II

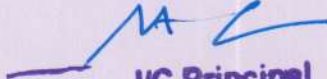
IGR

IMPACT FACTOR
5.90

ISSN 2347-6834
Nov. 2019 To April 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Financial Reforms in Banking Sector and its Impact on The Consumers Pradeep Thakare	1
2	Role of FDI in Banking, in generating wealth to Indian Economy Dr. Tushar Kotak	8
3	Exploration of Self: Physical and Psychological conflictin Anita Desai's Fire on The Mountain Kazi Zaki Abdulhai	13
4	Analysis of Virtual Resources Narendra G. Patil	18
5	महादेवी के काव्य में प्रकृती चित्रण डॉ. शैलेंद्रकुमार शुक्ल	23
6	पंडित नेहरु और भारतीय विदेश - नीति (१९४७-१९६४) डॉ. विनायक भटकर	29
7	आर्थिक सुधारणांचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम डॉ. संतोष कुबडे	32
8	महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेची सर्वसामान्य वैशिष्ट्ये डॉ. चंद्रशेखर ज. देशमुख	38
9	न्यूटनचे गतीविषयक नियम व खेळ यांचा सहसंबंधात्मक अभ्यास डॉ. खुशाल पांडुरंग वाघमारे	44
10	३५ ते ४५ वयोगटातील निवडलेल्या पुरुषांच्या शारीरिक सुदृढतेवर योग प्रशिक्षणाचा होणारा परिणाम शरद इंगळे	48
11	मानवाधिकार आणि भारतीय महिला डॉ. आशा नरसिंगराव गिते	52

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

IMPACT FACTOR

5.90

ISSN 2347- 6834

Indo Global Researchers (IGR)

Issue : XIII, Vol. II

Nov. 2019 To April 2020

www.irasg.com

Research Paper

3

English

Exploration of Self: Physical and Psychological conflict in Anita Desai's Fire on The Mountain

Kazi Zaki Abdulhai

Dept. of English,

Sharadchandra Mahavidyalaya,

Shiradhon, Dist. Osmanabad

ABSTRACT

Anita Desai is known to be the first Indian novelist to delineate the realistic picture of Indian woman through her novels. Her novels explicitly show the predicament of Indian woman, living in India or abroad. Being a woman novelist she believes that the condition of woman can best be described by the woman only. That is what an average reader finds in her novels. She brilliantly exhibits the outer as well as the inner struggle of her woman characters. In that sense, she can be called the first Indian woman writer to unveil the inner workings of her characters. Her themes range from alienation, isolation to search for identity and conflict between self and the society. She consciously attempts to show the realistic condition of her characters. Desai's writing explores the Indian household: the male in the family carrying all the importance, the only earning source and the woman, playing secondary role, restricted only to bearing and caring of children. While doing this she provides an insight into the Indian femininity specifically Indian motherhood. Indian societies are male dominated, woman are largely dependent and acquire subordinate position to their male counterpart.

Anita Desai is known to be the first Indian novelist to delineate the realistic picture of Indian

woman through her novels. Her novels explicitly show the predicament of Indian woman, living in

Impact Factor 6.261

ISSN- 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOW ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Multidiciplinary international E-research journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

02nd February 2019 Special Issue – 113

Environmental Awareness & Socio-economic development in Rural Area: Issues, Problems and Remedies

Chief Editor

Dr. Dhanraj T. Dhangar
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce college,
Yeola, Dist. Nashik (M.s.) India

Executive Editor of This Issue

Dr. H.N. Rede
Principal
B.S.S. Arts, Science & Commerce College,
Makni, Tq. Lohara, Dist. Osmanabad (M.S)

Co-Editor

Prof. K.A. Lomte
Dept. of English
B.S.S. Arts, Science & Commerce College,
Makni, Tq. Lohara, Dist. Osmanabad (M.S)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

Geography and GIS

Research fellow
Mr. Balaji Bhimrao Waghmare

Principal
Dr. G D Birajdar

Sharadchandra Mahavidyalaya Ta. Kallam

ABSTRACT

Geographers study 3 major ideas – setting, space, and place – however their approaches to those have varied significantly over recent decades, incorporating 3 very different conceptions of science and views of the world: all of those may be encapsulated into ‘geography as spacial science’ and ‘geography as social theory’. As reviewed here, most applications of GIS to this point have fallen inside the primary of those categories: their utility in the latter is additionally mentioned.

1 INTRODUCTION

There area unit terribly robust links between GIS and also the tutorial discipline of earth science, that extend well on the far side the commonality of titles. the tutorial discipline has been the ‘home’ for abundant of the analysis, development, and coaching for GIS practitioners, and a few see GIS as a serious part within the discipline’s ‘survival package’ for the predictable future, in an exceedingly amount of goodly pressures on public sector funding for educational work (see monkey nut et al 1995, on employment prospects for geographers within the USA). nonetheless, the discipline embraces an excellent deal quite GIS and, as Opens haw (WWW 1996) has argued, abundant of what’s finished GIS has little or no to try and do thereupon discipline as usually practiced: over ninety per cent of all applications, he claims, area unit ‘of no vital consequence to folks and society. They ... area unit involved with the management of the physical infrastructure ... [and] involve very little quite a digital replacement for varied large-scale paper map-making, recording and handling industries’. This chapter appearance at the context inside that abundant GIS work has been, and continues to be, nurtured, whereas recognizing that the ‘child’ has grown up vastly in stature and influence on the far side the ‘academic nest’ within the last twenty years. Significantly, totally different views on the apply of earth science are advanced on many occasions over the last period, however core beliefs concerning the discipline’s raison d’être have remained constant. there’s very little distinction, for instance, between Hartshorne’s (1939) classic definitional statements: ‘... earth science may be a science that interprets the realities of region differentiation of the globe as they’re found, not solely in terms of the variations in bound things from place to put, however additionally in terms of the full combination of phenomena in every place, totally different from those in each alternative place’ so ‘... earth science cares to supply correct, orderly and rational description and interpretation of the variable character of the Earth’s surface’ that ‘... seeks to amass a whole information of the region differentiation of the globe, and so discriminates among the phenomena that fluctuate in numerous components of the globe solely in terms of their geographic significance – i.e. their relevance the full differentiation of areas. Phenomena vital to region differentiation have a true expression – not essentially in terms of physical extent over the bottom, however as a characteristic of a neighborhood of a lot of or less definite extent’. through its change (Hartshorne 1959): ‘... earth science is that discipline that seeks to explain and interpret the variable character from place to put of the world because the world of man’ and ‘... earth science is primarily involved to explain... the variable character of areas as shaped by existing options in interrelationships’. And McDowell’s (1995) trendy rendering, that earth science may be a discipline ‘... whose raison d’être is that the clarification of distinction and diversity’ (1995: 280) with geographers needing ‘... theoretical perspectives that not solely allow the elucidation of the main outlines of distinction and variety, of the contradictory patterns of spacial differentiation in an more and more advanced world, wherever ever-tighter world interconnections exist with extreme variations between localities; however views that additionally permit U.S.A. to mention one thing regarding the importance of those variations.’ earth science remains the study of variations across the Earth’s surface. Throughout this era, geographical analysis and writing have targeted on 3 main concepts:

- 1 setting – or nature
- 2 Space
- 3 Place

Although the relative stress placed on every, and on their interactions, has varied somewhat. Geographers area unit involved with the wherever, how, and why of the physical setting on that material life is predicated, the spacial structure structures erected and operated by human societies to sustain and promote their material well-being, and also the nature of the places that they need created inside those structures. In following those interests, they need engaged with a range of approaches to science, and applied their findings in an exceedingly range of separate ways that.

2 APPROACHES TO SCIENCE

Discussions of the character of science replicate not only the dynamic worlds during which scientists live and work but additionally their own variable conceptions of what comprises information, however it may be obtained, and to what functions it ought to be used. This literature is simplified into a classification containing simply three categories, every of that has been used and argued about in the 1st sort (that most related to the term ‘science’) is that the empirical, that contains several sub-categories. information is noninheritable through direct expertise, particularly visual:

I/C Principal 106
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

ISSN 2349-5189
Vol. 5 Issue 3 Feb.- 2019

LangLit

An International *Peer-Reviewed* Open Access Journal

www.langlit.org

Editor-In-Chief

Dr. Prashant Mothe

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

98.	A DISCOVERY OF THE "SMALL THINGS" IN ROY'S NARRATIVE: CAPACITATING THE FALLEN	SOMASREE SANTRA	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1qyZtJ9P8yQBTOzGy0fgvfz0lsalYi5o/view?usp=sharing)
99.	RACIAL DISCRIMINATION IN WALTER MOSLEY'S NOVEL, A RED DEATH	PROF. S. S. PAWAR & PROF. DR. R. R. THORAT	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1KJkmHFrq3_2k09fGBz5twlvfycrJf95/view?usp=sharing)
100.	EMPLOYMENT OF LITERARY ALLUSIONS AND THEIR POTENCY IN WANI NAZIR'S ... AND THE SILENCE WHISPERED	SHABIR AHMAD MIR	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1qO_onKzmxw5yg4nKzmoMlv808p8WTQFL/view?usp=sharing)
101.	MARITAL DISHARMONY IN ANITA DESAI'S CRY, THE PEACOCK	SAROJ PARIHAR	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1C0IKY1KvFwaw4XFRKqWQaEXexJgSKR2N/view?usp=sharing)
102.	MULTICULTURALISM: A MOVEMENT FOR SOCIAL CHANGE	DR. ASHOK CHASKAR	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1REsqiUOpKZK2YxnZDppKuKr1KdNFpsh3/view?usp=sharing)
103.	'OTHERNESS' OF EAST AS REFLECTED IN KHALED HOSSEINI'S NOVEL THE KITE RUNNER	MR. PRASHANT U. GAMBHIRE	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1ZjXsDzu3GmmoCXuL.Ga98Lie64zmTuzxk/view?usp=sharing)
104.	DIALECTICS OF TRANSFIGURATION AND TRANSFORMATION IN NAMITA GOKHALE'S THE BOOK OF SHADOWS	DR. SANDHYA TIWARI	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1eoULH08BEue26T-1pWLCt7damajNsQyl/view?usp=sharing)
105.	TECHNOLOGY AND TEACHING ENGLISH LANGUAGE LEARNERS	DR. B.ALLEN DAVID ISAIAH	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1YK3aJmtsTgVecUqUTP8O46yuhnDc71Ya/view?usp=sharing)
106.	DANTE'S CONCEPTUALIZATION OF HELL	DR. SHIBANI BASU DUBEY & MS. AYUSHI SONA	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1jDbRMZIKV_K1NLGMH8WuF5wUZY7aAU5N/view?usp=sharing)
107.	ARCHETYPAL CHARACTERS OF CHILDREN'S LITERATURE	HEMA D. GOSWAMI	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1MIOS3qiGm6g6_pRWXK4FZlWLuJgRdHxA/view?usp=sharing)
108.	ANITA DESAI'S FIRE ON THE MOUNTAIN: AN ECOCRITICAL NOVEL	PROF. ASHOK LONDHE	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/12KNJva61aXTJvIWZC55eUYg8Tf9abprY/view?usp=sharing)
109.	TEACHER MOTIVATION AND STUDENT MOTIVATION: A CASE STUDY	DR. VILAS B. DHONE	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1iU478ZPpDdUuD7PFpQhE1fskB0siJiHa/view?usp=sharing)
110.	RECONNECTING WITH NATURE: PLACE AND SELF-CONSTRUAL IN THE POETRY OF ALLEN CURNOW	RAJESH VERMA	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1B_NNdlc064sjSzJ8wJz-03bkYzv5ODVX/view?usp=sharing)
111.	THE STORY OF MY EXPERIMENTS WITH TRUTH: A MANIFESTATION OF MERE TRUTH	DR. E. RAM BHASKAR RAJU & DR. P. INDIRA DEVI	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1B_NNdlc064sjSzJ8wJz-03bkYzv5ODVX/view?usp=sharing)
112.	A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS OF ABUSES IN LAXMAN GAIKWAD'S 'THE BRANDED'	DR. SUBHASH D. KHANDAGALE	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1of1p_RjwkaduCO231x3NugOmx_3xCD4j/view?usp=sharing)
113.	DEKKER'S THE SHOEMAKERS' HOLIDAY-A PLEASANT COMEDY OF THE GENTLE CRAFT	DR. T S VARADHARAJAN	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1aarKJKDhtuDbi0A2Mmg6UAmq8H92SJDJ/view?usp=sharing)
114.	CLASSROOM ACTIVITIES FOR TEACHING SPEAKING	DR. NEHA JOSHI PATEL	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1iMX0Z7t7d30LRxhlg5ivYMoBkmwq71lb/view?usp=sharing)
115.	SCHEMES AND TROPES: MAJOR RHETORICAL DEVICES IN PERSPECTIVE	DR. DEEPALI DHAUL	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1XsyGeyU_Zwsav2WnEpc4RhcrcnLZm/view?usp=sharing)
116.	COMMUNISM EXPOSED IN ROY'S THE GOD OF SMALL THINGS	DR. VIJAY D. BHANGE	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/19y5Pi4qnS_WWK3fO9Tao5kPGD14qkN5/view?usp=sharing)
117.	HUMAN RIGHTS AND VIOLENCE AGAINST WOMEN	DR. BIPASHA GHOSHAL	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1zDA8Mn4HdXEzFKRWwm9AH31TgX5wbHW/view?usp=sharing)
118.	CONCEPTUALIZING HISTORICAL ELEMENTS IN KHUSHWANT SINGH NOVELS	DR. MOTE RAMRAJA VASUDEO	ARTICLE	Click Here (https://drive.google.com/file/d/1nMtmZrYDOZqokFQJyAyVLQKuWNYvZsNr/view?usp=sharing)

**'OTHERNESS' OF EAST AS REFLECTED IN KHALED HOSSEINI'S
NOVEL THE KITE RUNNER**

MR. PRASHANT U. GAMBHIRE
Asstt. Professor in English
Sharadchandra College, Shiradhon
Kallam, Osmanabad- 413528 MH
NAAC Accredited 'B' Grade

ABSTRACT

*This adventurous and engrossing story neatly functions as an allegorized version of the colonial period where Others/ subaltern had been humiliated and exploited. The readers are led to believe that there is a "bridge of understanding" between the western and eastern culture. They are actually identifying with the relationship between the East and the West. The theme of the bildungsroman assists in understanding the "otherness" of the East, and provides a gateway to understand manifold themes underlying the text. South Asia is a political construct as well geographical denotation of nations in the Eastern region of the world. It was on 8th December 1985 that the government of Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka founded an organization to promote social, economic and political development within these nations and to cooperate with other developing countries. The organization of seven countries is identified as the "South Asian Association for Regional Cooperation" (SAARC), which Afghanistan joined on April 2007 raising the total number to eight. The Asia literature constitutes the works written by the writes among these countries and its diaspora. Though such compartments are not neatly, sharply defined and sometimes the works from Myanmar and Tibet are also incorporated. This paper attempts to elucidate the theme of West versus East as reflected in Afghan American novelist, Khaled Hosseini's novel *The Kite Runner* 2003.*

South Asia is a political construct as well geographical denotation of nations in the Eastern region of the world. It was on 8th December 1985 that the government of Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka founded an organization to promote social, economic and political development within these nations and to cooperate with other developing countries. The organization of seven countries is identified as the "South Asian Association for Regional Cooperation" (SAARC), which Afghanistan joined on April 2007 raising the total number to eight. The Asia literature constitutes the works written by the writes among these countries and its diaspora. Though such compartments are not neatly, sharply defined and sometimes the works from Myanmar and Tibet are also incorporated. This paper attempts to elucidate the theme of West versus East as reflected in Afghan American novelist, Khaled Hosseini's novel *The Kite Runner* 2003.

Born in Kabul, Afghanistan, in 1965, Khaled Hosseini moved to Tehran in 1970, where his father worked for the Afghan embassy. In 1976, the Afghan Foreign Ministry relocated the

Navjyot

नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
(Humanities, Social Sciences, Languages,
Commerce & Management)

www.navjyot.net

E-mail : editornavjyot@gmail.com

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

	Title	Author	P.No.
	Assertion Of Feminine Sensibility	Dr. Madhavi Pawar	303
50	Economic Empowerment Of Women In India	Dr. Mahalakshmi Kumar	306
51	A Study Of Cold Storage As A Boon Of Agrarian Market In Tasgaon	Dr. Anil S. Patil	311
52	Use Of Artificial Intelligence & Computer In Teaching Of Mathematics	Prof. Mr. Budake R.D.	317
53	An Economic Analysis Of Timber Product In Kolhapur District With Special Reference To Bhudargad Taluka	Miss. Madhuri Eknath Desai	320
54	Corporate Social Responsibilities In Public Sector Banks In India	Mr. Suhas Sakharam Kharat	325
55	A Study On Change In Saving And Investment Pattern After Demonetization	Dr. Mahesh D. Chougule Avadhut D. Kundale	328
56	A Study On Forensic Accounting And Money Laundering	Prof. Rakesh S. Sonar Prof. Pilgulwar Purushottam Balaji	332
57	African American Literature: A Saga Of Female Oppression In Toni Morrison's Novel Paradise	Prashant U. Gambhire	337
58	Application And Study Of GIS In Soil Erosion Model Research Fellow	Mr. Balaji Bhimrao Waghmare Mr. Raju B Zore	341
59	A Study Of HRM Of An Employee In Sugar Industry	Dr. S. D. Bhoite Lalita Shamrao Shinde	347
60	Vaidik Vanas: An Ancient Strategy For Conservation Of Biodiversity	Dr. Varsha Sanjay Khude	351
61	Socio-Economic Condition Of Agriculture Women Labor's Case Study	Mr. Amar R. Jadhav Mr. Pankaj M. Gavade	355
62	A Study On Future Plan For Increasing Financial Literacy Among People	Dr. Amardeep D. Jadhav	360
63	An Empirical Study Of Women Empowerment Through Self Help Groups In Dharwad Dist. In Karnataka	Dr. N.M. Makandar	370
64	Analytical Study Of Traditional And Modern Marketing	Prof. Sandeep Shivram Teli	376
65	Lung Cancer Detection Using Convolutional Neural Network And Deep Learning	Mr. Sahil Iqbal Jamadar Prof. Dr. V. Jayashree	381
66	A Study Of Human Resource Management In Tourism Marketing Sector.	Smt. Jamadar Shahida abdurahim Shri. Wandre Vasant Shankarrao	387

AFRICAN AMERICAN LITERATURE: A SAGA OF FEMALE OPPRESSION IN TONI MORRISON'S NOVEL PARADISE

Prashant U. Gambhire

Dept. of English,
Sharadchandra Arts College, Shiradhon
Tq. Kallam Dist. Osmanabad- 413528
Email- prashantgambhire9@gmail.com
Cell no. 9765888119/ 9096255509

Abstract

Toni Morrison has a central role in the African American literary canon. Morrison portrays the alienated individual's odyssey for attaining the integration of the self by assimilating for discarding the social values of the African American community. Morrison in her novels shows the victimization of black people within the context of a racist order. The black women find themselves in double jeopardy of race and gender oppression. She experiences and undergoes the same subjugation and marginalization, which any other woman experiences under patriarchal imperialism. She is silenced and used as sex object by men. Black colored woman had not only realized the cruel reality of racism but was sexually exploited by both the black and white men. In the case of racism, discrimination was based on the different of race and color; in case of sexism on the gender. In the present paper an attempt is made to focus on Nobel laureate Toni Morrison's novel Paradise (1999) in which the black women are troubled by dominant power, patriarchy. The two mothers, Mavis and Sweetie, come from male-centered families. Mavis is abused by her husband for years, and finally she chooses not to endure the pain leaves her home. Sweetie takes care of her disabled children year after year, and she once has the idea to escape her home that is full of sickness, but finally she fails.

Keywords: Racism, Sexism, Gender, Negroid, Imperial, Oppression, Discrimination, Abuse, Suffering, Paranoia, Culture, Family, etc.

Introduction

Nobel laureate Toni Morrison has a central role in the African American literary canon. Morrison portrays the alienated individual's odyssey for attaining the integration of the self by assimilating for discarding the social values of the African American community. Toni Morrison has done much to influence, expand and solidify the place of black American literature created by its vanguard, including Phillis Wheatly, Fredrick Douglass, Langston Hughes, Richard Wright, Zora Neale Hurston, James Baldwin and Ralph Ellison.

Morrison in her novels shows the victimization of black people within the context of a racist order. In one of her interviews she says: "I don't want to bow out with easy answer to complex questions. It is the complexity of how people behave under white duress that is of interest to me."¹ Racism signifies the traumatic condition under which Afro-American lived in white America. The black man faced with the hard fact and cruel reality of racism realized right from the days of slavery that his color and physiognomy were terrible handicaps. Judged by the white man's standards of life, behaviour and beauty, his life became unbearable. It brought with it pain, sorrow, bloodshed, death and above all, the negation of an entire race. Racism is not a historically a new dogma. The ancient Greeks and Romans believed